

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

Janika Polvi

**OIKEUSTURVA TAHDOSTA RIIPPUMATTOMASSA PSYKIATRISISSA
HOIDOSSA EUROOPAN IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIMEN
TULKINTAKÄYTÄNNÖN NÄKÖKULMASTA**

Pro gradu –tutkielma

Julkisoikeus

Tampere 2015

Alkusanat

Tämä Pro Gradu –tutkielma on tehty Tampereen yliopiston Johtamiskorkeakoululle. Pidän tutkielman aihetta hyvin mielenkiintoisena ja erittäin tärkeänä tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon oikeusturvan kannalta. Mielenkiintoisen aiheen vuoksi tutkielmaa jaksoi tehdä myös ansiotöiden ohella.

Haluan kiittää ohjaajaani hallintotieteiden tohtori Jukka Viljasta tutkielmaa varten annetusta ohjauksesta ja neuvonnasta. Erityiskiitoksen haluan antaa vanhemmilleni kärsivällisyydestä ja kaikesta tuesta opiskelujeni aikana.

Oulussa 26.11.2015

Janika Polvi

Johtamiskorkeakoulu

JANIKA POLVI: Oikeusturva tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön näkökulmasta

Pro Gradu –tutkielma, vii + 81 s.

Julkisoikeus

Marraskuu 2015

TIIVISTELMÄ

Tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa puututaan useisiin perus- ja ihmisoikeuksiin kuten perustuslain takaamaan henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauteen, yksityiselämän suojaan sekä omaisuuden suojaan. Lisäksi tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa rajoitetaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaista oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan ja omaisuuden suojaan. Koska tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa puututaan näin merkittäviin perus- ja ihmisoikeuksiin, tulisi oikeusturvan olla mahdollisimman hyvä, jotta estettäisiin mahdolliset mielivaltaiset vapaudenriistot ja mielivaltainen kohtelu.

Suomi on saanut kansainvälisiltä toimielimiltä useita huomautuksia, jotka koskevat puutteita oikeusturvassa tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa. Muun muassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi Suomelle 3.7.2012 antamassaan langettavassa tuomiossa X v. Suomi, että Suomessa vallitseva käytäntö ei antaisi potilaalle riittävää turvaa mielivaltaa vastaan tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa.

Tutkielmassa selvitetäänkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asettamat edellytykset oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa. Lisäksi siinä selvitetään, miltä osin kansallinen lainsäädäntö vastaa edellä mainittuja oikeusturvalle asetettuja edellytyksiä ja miltä osin lainsäädännössä on vielä puutteita. Tutkielmassa on myös tutkittu, että noudattavatko kansalliset tuomioistuimet tehtävissään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöä. Tutkielmassa pohditaan lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräysten toteutumista edistäviä soveltamiskäytäntöjä.

Sisällysluettelo

Lähteet.....	iii
1. Johdanto	1
1.1 Tutkimusaiheen esittely.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimuksen rajaukset ja rakenne.....	6
1.3 Tutkimusmetodit ja lähdeaineisto.....	8
2. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tulkinta ja soveltaminen	10
2.1 Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus.....	10
2.1.1 Ihmisoikeussopimuksen sisältö.....	10
2.1.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.....	12
2.1.3 Ihmisoikeussopimuksen asema Suomen oikeusjärjestyksessä.....	14
2.1.4 Sopimuksen asema muiden sopimusvaltioiden oikeusjärjestyksessä	18
2.2 Muita kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia	21
2.2.1 Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen yleissopimus	21
2.2.2 YK:n kidutuksen vastainen yleissopimus	22
2.2.3 YK:n KP-sopimus.....	23
2.2.4 Euroopan unionin perusoikeuskirja	25
2.3 Euroopan ihmisoikeussopimusta koskevat yleiset tulkintaperiaatteet.....	26
2.3.1 Wienin yleissopimus.....	26
2.3.2 Tehokkuusperiaate.....	27
2.3.3 Autonomisen tulkinnan periaate.....	27
2.3.4 Evolutiivis-dynaaminen tulkintaperiaate.....	27
2.3.5 Subsidiariteettiperiaate	29
3. Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrääminen ja muutoksenhaku	31
3.1 Tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa koskeva lainsäädäntö	31
3.1.1 Perus- ja ihmisoikeuksien rajoittaminen pakkohoidossa	31

3.1.2	Lailla säätämisen vaatimus ja laatuvaatimus	35
3.1.3	Mielivallan kielto	37
3.1.4	Oikeusturvavaatimus	38
3.1.5	Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus.....	41
3.2	Hoitoon määräämistä koskeva prosessi.....	42
3.2.1	Hoitoon määräämisen edellytykset	42
3.2.2	Tarkkailuun ottaminen ja tarkkailu	43
3.2.3	Kuuleminen ja hoitoon määrääminen	46
3.2.4	Hoidon jatkaminen	47
3.3	Mielenterveyslain mukainen muutoksenhaku	48
3.3.1	Valitus	48
3.3.2	Alistus.....	51
3.4	Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen muutoksenhaku	51
4.	Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön toteutuminen kansallisella tasolla psykiatrisessa pakkohoidossa	54
4.1	Objektiivisuus ja riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunto hoidon jatkamisesta päätettäessä	54
4.2	Objektiivisuus ja riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunto hoitoon määräämisestä päätettäessä.....	61
4.3	Pakkolääkitys.....	66
4.4	Oikeuskäsittelyjen tehottomuus	68
4.4.1	Asiantuntijajäsen	68
4.4.2	Suullinen käsittely ja asian selvittäminen	70
4.4.3	Viipymättä tutkiminen.....	71
5.	Johtopäätökset	73

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Heinonen, Tuuli – Lavapuro, Juha: Suomen oikeuden eurooppalaistuminen ja valtiosääntöistytymisen 1990 – 2012. Teoksessa Tuuli Heinonen – Juha Lavapuro (toim.): Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen - Ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen, s. 7 – 28. Vantaa 2012.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Porvoo 2013.

Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina: Ihmisoikeuksien käsikirja. Tallinna 2014.

Lavapuro, Juha: Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen noudattamien tulkintaperiaatteiden kansallisesta sovellettavuudesta. Defensor Legis N:o 4/2011, s. 467 – 479.

Lohiniva-Kerkelä, Mirva: Terveystieteiden juridiikkaa. Jyväskylä 2007.

Lämsineva, Pekka: Perusoikeusliike. Teoksessa Tatu Hyttinen – Katja Weckström (toim.): Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Porvoo 2011, s. 339 – 335.

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Porvoo 4. uudistettu painos 2011.

Niemivuo, Matti – Keravuori, Marietta: Hallintolaki. Porvoo 2003.

Ojanen, Tuomas: Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. Helsinki 2003.

Ojanen, Tuomas: EU-oikeuden perusteita. Helsinki 2010.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 5. uudistettu painos 2012.

Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintaa koskevasta vuoropuhelusta. Teoksessa Tuuli Heinonen – Juha Lavapuro (toim.): Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen - Ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen, s. 69 – 94. Vantaa 2012.

Pellonpää, Matti: Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §). Teoksessa Perusoikeudet. Helsinki 2. uudistettu painos 2011.

Pirjola, Jari: YK:n kidutuksen vastainen kansallinen valvontajärjestelmä. – Eduskunnan oikeusasiamies 90. Sastamala 2010, s. 117 - 128.

Sajari, Petri: Pakkohoito pitää perustella aiempaa paremmin. Helsingin Sanomat 17.2.2013.

Sajari, Petri: Mielisairaalan oikeusturva ontunut vuosia. Helsingin Sanomat 17.2.2013.

Saraviita, Ilkka: Suomen perusoikeusjärjestelmä. Rovaniemi 1998.

Saraviita, Ilkka: Perustuslaki 2000. Helsinki 2000.

Tarukannel, Veijo – Jukarainen, Heikki: Oikeudenkäynti hallintotuomioistuimessa. Tampereen yliopisto. Julkisoikeuden laitos. Saarijärvi 1999.

Tuori, Kaarlo – Kotkas, Toomas: Sosiaalioikeus. Juva 2008.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Vantaa 2001.

Lainvalmisteluaineisto

HE 35/1989 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

HE 201/1989 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle mielenterveyslaiksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 113/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi mielenterveyslain ja hallinto-oikeuslain 7 §:n muuttamisesta.

HE 335/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi mielenterveyslain ja raskauden keskeyttämisestä annetun lain 8 §:n muuttamisesta.

HE 182/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja pöytäkirjan soveltamisesta sekä laiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

HE 199/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi mielenterveyslain muuttamisesta.

HE 108/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 92/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi mielenterveyslain muuttamisesta.

PeVL 2/1990 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä n:o 22 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä.

PeVL 5/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi mielenterveyslain muuttamisesta.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Tyrer v. Yhdistynyt kuningaskunta 25.4.1978

Airey v. Irlanti 9.10.1979

Winterwerp v. Alankomaat 24.10.1979

Luberti v. Italia 23.2.1984

Bozano v. Ranska 18.12.1986

Wassink v. Alankomaat 27.9.1990

Megyeri v. Saksa 12.5.1992

Herczegfalvy v. Itävalta 24.9.1992

Johnson v. Yhdistynyt Kuningaskunta 24.10.1997

Ilhan v. Turkki 27.6.2000

Rehbock v. Slovenia 29.11.2000

Al-Adsani v. Yhdistynyt kuningaskunta 21.11.2001

Laaksonen v. Suomi 12.04.2007

Mutttilainen v. Suomi 22.05.2007

Saadi v. Italia 28.2.2008

Kallio v. Suomi 20.07.2008

Kaura v. Suomi 23.06.2009

Suuripää v. Suomi 12.1.2010

Ruokanen ym. v. Suomi 6.4.2010
Bik v. Venäjä 22.4.2010
Grönmark v. Suomi 6.7.2010
Saaristo ym. v. Suomi 12.10.2010
L.M. v. Latvia 19.7.2011
Altinok v. Turkki 29.11.2011
Catal v. Turkki 17.4.2012
M. v. Ukraina 19.4.2012
X v. Suomi 3.7.2012
Liuiza v. Liettua 31.7.2012
Sýkora v. Tsekin Tasavalta 22.11.2012

Korkein hallinto-oikeus

KHO 8.5.2006/1090 2006:25
KHO 25.9.2009/2339
KHO 10.8.2012/2127 2012:63
KHO 13.9.2012/2399 2012:75

Hallinto-oikeus

Hämeenlinnan HAO 7.8.2000 00/310/2
Helsingin HAO 14.12.2001 01/0992/6
Kuopion HAO 21.08.2012 12/0521/7
Kuopion HAO 22.11.2012 12/0714/7
Kuopion HAO 5.12.2012 12/0759/7
Kuopion HAO 18.01.2013 13/0016/7

Kuopion HAO 18.01.2013 13/0017/7

Helsingin HAO 04.06.2013 13/0427/2

Helsingin HAO 19.07.2013 13/0574/2

Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5)

Muut lähteet

Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 225/201.

Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus vuodelta 2008.

Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus vuodelta 2009.

Kidutuksen vastaisen komitean raportti Suomen suljettujen laitosten tarkastuksesta (CPT) 14.6.2004.

Kidutuksen vastaisen komitean raportti Suomen suljettujen laitosten tarkastuksesta (CPT) 20.1.2009.

Kidutuksen vastaisen komitean loppupäätelmät 9.5. – 3.6.2011.

Lainlaatijan EU-opas:

<http://eu-opas.finlex.fi/2-eu-oikeuden-taytantonpano/2-4/>

George TUGUSHIn, Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) valtuuskunnan johtajan, lausunto Suomen viranomaisten kanssa Helsingissä 2. lokakuuta 2014 CPT:n viidennen Suomen määräaikaiskäynnin päättyessä järjestetyssä tapaamisessa.

Suomen ulkoasianministeriö, Suomen pysyvä edustusto Euroopan neuvostossa:

<http://www.finlandcoe.fr/public/default.aspx?nodeid=35768&contentlan=1&culture=fi-FI>

Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd, Betänkande av Psykiatrilagsutredningen, Stockholm 2012, Statens Offentliga Utredningar 2012:17.

<http://www.regeringen.se/sb/d/15773/a/189660>

Regeringsform.

1. Johdanto

1.1 Tutkimusaiheen esittely

Suomalaisen oikeuskulttuurin voidaan katsoa eurooppalaistuneen jo 1990-luvulta lähtien. Ratkaisevana askeleena oikeuskulttuurin eurooppalaistumisen kannalta on yleensä pidetty Suomen liittymistä Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990.¹ Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi eli Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 19/1990) allekirjoitettiin Suomen liittyessä Euroopan neuvostoon ja sopimus tuli kansainvälisesti voimaan ratifiointipäivänä 10.5.1990. Suomessa sopimuksen voimaansaatamislaki ja -asetus tulivat voimaan 23.5.1990. Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ja sen lisäpöytäkirjat ovat lainsäädännön alaan kuuluvilta osin Suomessa voimassa eduskuntalain tasoisena säädöksenä.²

Perusoikeusuudistuksen jälkeen myös Suomen perustuslain (731/1999) neljässä eri säännöksessä viitataan suoraan kansainvälisiin ihmisoikeuksiin. Näistä neljästä säännöksestä keskeisin on perustuslain 22 §:n sisältämä yleissäännös, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava sekä perusoikeuksien että ihmisoikeuksien toteutuminen. 22 § muodostaa näin ollen perustuslaintasoisena oikeusperustan sekä perusoikeusmyönteiselle että ihmisoikeusmyönteiselle lain-tulkinnalle.³

Lisäksi perustuslain 74 §:n mukaisesti perustuslakivaliokunnan erityiseksi tehtäväksi tuli valvoa säädettävien lakien ja muiden valiokunnan käsittelemien asioiden perustuslainmukaisuutta sekä niiden suhdetta kansainvälisiin ihmisoikeusvelvoitteisiin. Perustuslain 108 ja 109 §:n mukaan valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäväksi tuli myös valvoa tehtäviään hoitaessaan perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Ihmisoikeussopimusten määräykset ovat vaikuttaneet myös yksittäisten perusoikeussäännösten muotoiluihin.⁴

Vaikka suomalaisen oikeuskulttuurin perusteet ovatkin eurooppalaistuneet suhteellisen nopeasti ja jopa perustuslaissa viitataan suoraan kansainvälisiin ihmisoikeuksiin, perus- ja ihmisoi-

---

¹ Heinonen – Lavapuro 2012, s. 7.

² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 63

³ Heinonen – Lavapuro 2012, s. 10.

⁴ Heinonen – Lavapuro 2012, s. 10.

keudet ovat edelleen niin sanotusti vasta ”laskeutumassa” suomalaisten lainkäyttäjien ja asianajajien työpöydille. Ihmisoikeusperiaatteiden ja niiden soveltamiskäytännön keskeistä asemaa oikeudellisessa argumentaatioissa ei ole nimittäin täysin vielä sisäistetty. Kansallisen lainsäädännön yhteensovittamisessa kansainvälisen valvontakäytännön linjausten kanssa on edelleen merkittäviä ongelmia. Monilta osin ongelmat ovat peräisin oikeudellisesta traditiostamme. Suhtautuminen perus- ja ihmisoikeuksien sitovuuteen näyttäisi nimittäin olevan suomalaisissa käytännöissä edelleenkin ambivalenttia⁵. Niiden sitovuus tunnustetaan muodollisella ja menettelyllisellä tasolla ja aineellisestikin silloin, kun oikeudet eivät juurikaan haasta vaikiintuneita tulkintoja. Tilanne muuttuu kuitenkin vaikeammassa tulkintatilanteissa, joissa perus- ja ihmisoikeudet näyttäisivät johtavan totutusta poikkeaviin lopputuloksiin. Näissä tilanteissa perus- ja ihmisoikeudet ovat joutuneet edelleen joustamaan.⁶

Merkittävimmät ongelmat koskevatkin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Rakenteelliset ja kulttuuriset esteet eivät ole juurikaan vähentyneet perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa. Edes kansallisessa lainkäytössä ja ylimmän laillisuusvalvonnan piirissä havaittuja toistuvia ongelmia ei läheskään aina korjata. Usein vasta kansainvälinen arvostelu saa kotimaisen päätöksenteon ja hallinnon toimimaan. Muun muassa Riitta-Leena Paunioin mukaan vuoden 2008 oikeusasiamiehen kertomuksessa⁷ oikeusasiamiesten toistuvatkaan huomiot perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen ongelmista eivät usein riitä. Nykyisin edes ylikansallisten valvontaelinten tulkintalinjaukset eivät johda asianmukaisiin muutoksiin kansallisessa lainsäädännössä, vaan tulkintalinjausten vieminen kansalliseen oikeuteen on jätetty kansallisten tuomioistuinten tehtäväksi.⁸

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) antoi Suomelle 3.7.2012 langettavan tuomion X v. Suomi ratkaisussa, jossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Suomessa vallitseva käytäntö ei antaisi potilaalle riittävää turvaa mielivaltaa vastaan, kun oli kyse potilaan tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon jatkamisesta. Ihmisoikeustuomioistuimen tuomion mukaan Suomen laki ei suojannut mielivallalta, koska pakkohoitoon määrätty nainen ei voinut vedota hoidon jatkamisesta päätettäessä hoitavan sairaalan ulkopuolisen lääkärin lausuntoon. Pakkohoidon jatkamisesta oli päättänyt kaksi lääkäriä samasta mielisairaalarasta, jossa potilasta pidettiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pakkohoidon jatkamisesta

---

⁵ Ks. Pekka Lämsineva, Perusoikeusliike, teoksessa Tatu Hyttinen – Katja Weckström (toim.), Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta, Porvoo 2011, s. 339 – 335.

⁶ Heinonen – Lavapuro 2012, s. 19 – 20.

⁷ Ks. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2008, s. 15.

⁸ Heinonen – Lavapuro 2012, s. 21 – 22.

päätettäessä tulisi saada myös hoitavan sairaalan ulkopuolisen riippumattoman psykiatrin lausunto oikeusturvan takaamiseksi ja mahdollisen mielivallan estämiseksi. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuin totesi riittävien oikeusturvatakeiden puuttuvan pakkolääkityksen osalta, koska pakkolääkitys perustui lääkärin päätökseen, josta ei voi valittaa eikä sen asianmukaisuutta voinut muutenkaan saattaa tutkittavaksi.

Korkein hallinto-oikeus (KHO) ei kuitenkaan noudattanut 13.9.2012 antamassaan ratkaisussa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen omaksumaa kantaa pakkohoidon jatkamisen edellytyksistä. Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan, että ulkopuolista lääkärin lausuntoa ei tarvita pakkohoidon jatkamispäätöksen tekemiseen. Korkein hallinto-oikeus totesi, että suomalainen järjestelmä sisältää jo kokonaisuudessaan arvioituna tehokkaat oikeussuojakeinot sekä asianmukaiset takeet mielivaltaa vastaan. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan tämän vuoksi pakkohoitoon liittyvän menettelyn objektiivisuus ei vaadi, että potilaan tutkii myös riippumaton sairaalan ulkopuolinen lääkäri.

Kuopion hallinto-oikeus kuitenkin noudatti ratkaisussaan 18.01.2013 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusohjetta, vaikka Korkein hallinto-oikeus oli antanut 13.09.2012 ihmisoikeustuomioistuimen oikeusohjeesta eriävän vuosikirjaratkaisun. Tämä on hyvin poikkeuksellista, koska yleensä alemmat tuomioistuimet noudattavat ylimpien kansallisten tuomioistuinten tulkintalinjaa. Hallinto-oikeus kuitenkin kumosi alaikäisen henkilön tahdosta riippumattoman hoidon jatkamista koskevan päätöksen ja perusteli ratkaisunsa sillä, että hoidon jatkamisesta päätettäessä ei ollut käytetty hoitoa antaneesta sairaalasta riippumatonta ulkopuolisen lääkärin mielipidettä.⁹ Kuopion hallinto-oikeus on noudattanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusohjetta myöhemmin myös useassa muussa tapauksessa senkin jälkeen, kun korkein hallinto-oikeus oli antanut eriävän mielipiteensä asiasta 13.9.2012¹⁰. Ratkaisussaan hallinto-oikeus on todennut, että ulkopuolisen lääkärin lausunnon puuttuminen on ollut kyseessä olleissa asioissa merkittävä puute. Lisäksi Kuopion hallinto-oikeus alkoi heti X v. Suomi ratkaisun jälkeen noudattaa ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjaa, kuten se teki 21.8.2012 antamassaan ratkaisussa.

Tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa koskevat ongelmat ovat olleet tiedossa jo kauan ennen kuin EIT antoi langettavan tuomion Suomelle tapauksessa X v. Suomi. Eurooppalainen komitea kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämi-

---

⁹ Kuopion HAO 21.8.2012 (12/0251/7).

¹⁰ Ks. Kuopion HAO 22.11.2012 (12/0714/7), 5.12.2012 (12/0759/7), 18.1.2013 (13/0017/7).

seksi (CPT) katsoi jo 14.6.2004 antamassaan raportissa, että jatkettaessa tahdosta riippumattonta psykiatrista hoitoa, potilasta hoitavasta sairaalasta riippumattoman ulkopuolisen lääkärin tulisi myös tutkia potilas, jos potilas on hoitavien lääkäreiden kanssa eri mieltä hoidosta.¹¹ Komitea teki tällöin tarkastuksensa Niuvanniemen psykiatrisessa sairaalassa. Komitea huomautti toistamiseen tästä puutteesta 20.1.2009 antamassaan Suomea koskevassa raportissa¹².

Sosiaali- ja terveysministeriö antoi lopulta 18.12.2012 tiedotteen¹³, joka koski ulkopuolisen lääkärin arviota pakkohoidon jatkamisesta päätettäessä. Tiedotteen mukaan pakkohoidossa olevalle potilaalle on varattava mahdollisuus saada sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvio hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamista koskeva päätös tehdään. Sosiaali- ja terveysministeriö ilmoitti tällöin myös käynnistävänsä pikaisesti lain muutosten valmistelun Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tekemän päätöksen vuoksi, jonka mukaan Suomen olisi muutettava mielenterveyslakia.

Mielenterveyslakia (1116/1990) onkin nyt muutettu ja laki mielenterveyslain muuttamisesta (438/2014) tuli voimaan 1.8.2014. Mielenterveyslakiin on nyt lisätty 12 a – 12 c §:t, jotka koskevat tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon jatkamista sekä hoitavan sairaalan ulkopuolisen, riippumattoman lääkärin arviota hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. Uusia säännöksiä tahdosta riippumattomasta lääkehoidosta psykiatrisessa pakkohoidossa ei ole vielä säädetty. Mielenterveyslakiin on myös lisätty 12 d §, jossa säädetään hoidon jatkamisen edellytysten arvioinnista hoidon kestäessä.

Vaikka oikeusturva psykiatrisessa pakkohoidossa onkin hieman jo parantunut, siinä on edelleen puutteita, kuten voidaan päätellä mm. Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean 2.10.2014 antamasta lausunnosta. Kidutuksen vastainen komitea ilmaisi lausunnossaan huolensa tahdosta riippumattomaan sairaalahoitoon määräämiseen liittyvien oikeuskäsittelyjen ilmeisestä tehottomuudesta. Sen mukaan hallinto-oikeuden päätökset viivästyvät säännönmukaisesti useita kuukausia, suullisia käsittelyjä järjestetään vain poikkeustapauksissa ja tuomarit saapuvat harvoin sairaalaan tapaamaan potilaita. Lisäksi tuomarit lähes aina seuraavat lääkärin suosituksia tahdosta riippumattoman sairaalahoidon jatkamisesta.¹⁴

---

¹¹ CPT 14.6.2004, kohdat 108, 117, 119–121.

¹² CPT 20.01.2009, kohta 138.

¹³ Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 225/2012

¹⁴ George TUGUSHIn, Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) valtuuskunnan johtajan antama lausunto 2.10.2014.

Tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa on kyse potilaan määräämisestä hoitoon hänen tahdostaan huolimatta tai hänen tahdonvastaisesti. Pakkohoidon tavoitteena on hoidettavan potilaan tai muun henkilön terveyden tai turvallisuuden suojaaminen. Tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa puututaan useisiin perus- ja ihmisoikeuksiin kuten perustuslain takaamaan henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauteen, yksityiselämän suojaan sekä omaisuuden suojaan. Lisäksi pakkohoidossa rajoitetaan myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan mukaista oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen sekä 8 artiklan mukaista yksityiselämän suojaa ja ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukaista omaisuuden suojaa.

Heikko mielenterveys kuuluu kuitenkin niihin perusteisiin, joilla Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla sallii vapauden riistämisen lakiin nojautuen. Suomen lainsäädäntö sallii myös tällaisen vapauden riistämisen sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden että itsemääräämisoikeuden rajoittamisen potilaan tahdosta riippumattoman hoidon vuoksi.¹⁵ Koska pakkohoidossa puututaan niin moneen eri perus- ja ihmisoikeuteen sekä riistetään yksilön vapaus, tulisi oikeusturvan olla mahdollisimman hyvä ja suojata mielivallalta.

Oikeusturvalla on suuri merkitys perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa. Oikeusturvasta säädetään perustuslain 21 §:ssä, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Lisäksi perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan kenenkään henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti ilman laissa säädettyä perustetta. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla sisältää määräyksiä vapaudenriiston kohteen oikeusturvatakeista. 5 artiklan mukaan vapaudenriiston kohteella on oikeus vaatia tuomioistuimessa, että vapaudenriiston laillisuus tutkitaan viipymättä. Kidutuksen vastaisen komitean 2.10.2014 antaman lausunnon¹⁶ perusteella 5 artiklan mukainen vapaudenriiston laillisuuden viipymättä tutkiminen ei toteudu Suomessa.

Yleisesti ottaen terveydenhuolto on luonteeltaan tosiasiallista hallintotoimintaa, jossa ei yleensä tehdä sen luonteisia päätöksiä, joihin voitaisiin hakea muutosta. Tahdosta riippumattomassa hoidossa tilanne on kuitenkin toinen, koska siinä tehtävät päätökset vaikuttavat niin merkittävästi yksilön perusoikeuksiin, minkä vuoksi on oltava mahdollista saattaa tällaiset päätökset tuomioistuimen käsiteltäväksi. Laitoksissa olevat henkilöt ovat monin tavoin riip-

---

¹⁵ Tuori – Kotkas 2008, s. 444 – 445.

¹⁶ George TUGUSHIn, Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) valtuuskunnan johtajan antama lausunto 2.10.2014.

puvaisia laitosten johtajista ja muusta henkilöstöstä, minkä vuoksi heidän oikeusturvaansa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota¹⁷.

Tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa sekä sitä koskevaa sääntelyä on tutkittu paljon, mutta siitä huolimatta sääntelyssä on edelleen puutteita. Tämän vuoksi aiheesta tarvitaankin uutta tutkimustietoa ja erityisesti siksi, koska pakkohoidossa puututaan niin merkittäviin perus- ja ihmisoikeuksiin. Näin ollen oikeusturvan tulisi olla mahdollisimman hyvä, jotta estetäisiin mielivaltaiset vapaudenriistot ja mielivaltainen kohtelu.

1.2 Tutkimuskysymykset, tutkimuksen rajaukset ja rakenne

Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, että mitä edellytyksiä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin asettaa oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa. Tutkimuksessa selvitetään, että missä asioissa on vielä puutteita kansallisella tasolla ja mitkä asiat täyttävät jo ihmisoikeustuomioistuimen kriteerit. Tämä toteutetaan selvittämällä kuinka hyvin muun muassa Suomen lainsäädäntö ja muutettu mielenterveyslaki vastaavat tällä hetkellä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asettamia edellytyksiä oikeusturvalle. Tutkimuksessa tarkastellaan pakkohoito-potilaan oikeusturvaa eri tilanteissa kuten pakkohoitoon määrättäessä, hoidon aikana sekä hoidon jatkamisesta päätettäessä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vaatimusten kannalta.

Ongelmat tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa on tiedetty jo pitkään. Kuten edellä on jo todettu, Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea kiinnitti huomiota Suomen käytäntöihin psykiatrisessa pakkohoidossa jo vuosina 2004 ja 2009 antamissaan raporteissa. Kuitenkin vasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antama langettava tuomio X v. Suomi vuonna 2012 sai aikaan sen, että mielenterveyslakia ryhdyttiin muuttamaan. Lainsäädännön muuttamista edisti myös se, että Kuopion hallinto-oikeus noudatti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjaa korkeimman hallinto-oikeuden ristiriitaisesta päätöksestä huolimatta. Suomessa ei perinteisesti ole annettu juuri lainkaan arvoa perus- ja ihmisoikeusasioissa erilaisten toimielinten antamille suosituksille. Tämä johtuu siitä, että Suomessa luotetaan liikaa viranomaisiin ja oikeusjärjestyksemme erinomaisuuteen.¹⁸ Tutkimuksessa onkin nyt tarkoituksena selvittää, että miten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntö

---

¹⁷ Tuori – Kotkas 2008, s. 511.

¹⁸ Sajari, HS 17.2.2013.

yleisesti ottaen vaikuttaa kansalliseen tulkintakäytäntöön ja lainsäädäntöön sekä minkäläinen asema Euroopan ihmisoikeussopimuksella ja muilla kansainvälisillä suosituksilla on kansallisessa laintulkinnassa.

Tutkimuksessa lähestytään oikeusturvaa psykiatrisessa pakkohoidossa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön näkökulmasta. Lisäksi siinä huomioidaan myös muiden toimielinten, kuten Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean antamat suositukset ja lausunnot. Huomautukset oikeusturvaan liittyvistä puutteista ovat kuitenkin tulleet usein kansainväliseltä taholta, kun taas Suomessa niitä ei jostain syystä ole suostuttu huomaamaan tai ainakaan korjaamaan.

Tutkimus on rajattu mielenterveyslain osalta siten, että tutkimuksessa käsitellään ainoastaan tahdosta riippumatonta hoitoa koskevia säännöksiä. Pakkohoitoa koskevia säännöksiä sisältyy erityisesti mielenterveyslain 2., 3., 4. sekä 4 a lukuihin. Lisäksi 5 luvussa on erityissääntelyä liittyen muun muassa muutoksenhakuun. Tutkimuksen lainsäädännöllisenä ytimenä on kuitenkin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla, koska se tähtää erityisesti mielivaltaisen kohtelun ehkäisemiseen vapaudenriistossa¹⁹. 5 artiklassa luetellaan myös tyhjentävästi vapaudenriiston edellytykset. Tutkimuksessa käsitellään ainoastaan vapaudenriiston edellytyksiä koskevan luettelon e-kohtaa. Siinä säädetään vapaudenriistosta tartuntataudin leviämisen estämisen, heikon mielenterveyden, alkoholismien, huumeidenkäytön ja irtolaisuuden vuoksi. Tässä tutkimuksessa tutkitaan vapaudenriistoa ja oikeusturvaa ainoastaan heikon mielenterveyden osalta. Tutkimuksessa selvitetään ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisältö ja miten sitä tulisi käytännössä tulkita.

Tutkimus on jaettu viiteen päälukuun. Ensimmäinen pääluku muodostuu johdannosta, jossa taustoitetaan tutkimuksen aihetta ja sitä, miksi aihetta tulee tutkia. Johdannossa esitellään myös tutkimuksen kannalta keskeisimmät oikeustapaukset sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja korkeimman hallinto-oikeuden välinen tulkinnallinen ristiriita oikeusturvasta psykiatrisessa pakkohoidossa. Lisäksi johdannossa käydään läpi myös tutkimuskysymykset ja –ongelmat sekä tutkimuksen rajaus ja rakenne.

Toisessa pääluvussa käsitellään Euroopan ihmisoikeussopimusta, sen sisältöä ja siihen liittyviä tulkintaperiaatteita. Lisäksi tässä luvussa käsitellään Euroopan ihmisoikeussopimuksen asemaa kansallisessa lainsäädännössä ja laintulkinnassa sekä Euroopan ihmisoikeustuomiois-

---

¹⁹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 400.

tuimen tulkintakäytännön vaikutusta kansalliseen tasoon. Luvussa on hieman myös oikeusvertailua, koska siinä käsitellään Euroopan ihmisoikeussopimuksen asemaa muissa sopimusvaltioissa. Luvussa on käsitelty myös yleisellä tasolla muita Suomen kannalta tärkeimpiä ihmisoikeussopimuksia ja niiden asemaa kansallisessa lainsäädännössä. Lisäksi toisessa pääluvussa esitellään kansainvälistä valvontaa harjoittavat toimielimet, näistä tärkeimpänä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.

Kolmas pääluku käsittelee tarkemmin nimenomaan psykiatriseen pakkohoitoon määräämistä ja muutoksenhakua. Luvussa käydään läpi hoitoon määräämistä koskevaa prosessia sekä valitusta ja alistusta koskevaa menettelyä tuomioistuimessa. Tässä luvussa käsitellään myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen muutoksenhaku. Kolmannessa pääluvussa käsitellään lisäksi psykiatriseen pakkohoitoon liittyvää kansallista ja kansainvälistä lainsäädäntöä.

Neljännessä pääluvussa tarkastellaan, että onko kansallinen lainsäädäntö ja käytännöt Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa asettamien edellytysten mukaisia sekä selvitetään, että kuinka hyvin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntö toteutuu kansallisella tasolla psykiatrisessa pakkohoidossa. Luvussa pohditaan myös ratkaisuja epäkohtiin. Tässä luvussa käydään niin sanotusti dialogia Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön, muiden kansainvälisten toimielimien ja kansallisen tason välillä. Viidenteen päälukuun kootaan tutkimustulokset ja vastaukset tutkimuskysymyksiin.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Pääasiallisena metodina tutkimuksessa käytetään oikeusdogmatiikkaa, jonka avulla selvitetään voimassa olevan oikeuden sisältö käsiteltävässä aiheessa. Oikeusdogmatiikkaa käyttäen tutkimuksessa selvitetään, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö koskien potilaan oikeusturvaa tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa eli tulkitaan voimassa olevaa oikeutta. Voimassa olevan oikeuden tulkinta toteutetaan tutustumalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöön ja siihen, että minkälaiset edellytykset se asettaa oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa. Tutkimuksessa selvitetään erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisältö psykiatrisen pakkohoidon osalta. Lisäksi siinä selvitetään oikeusdogmatiikan avulla kansallisen psykiatrisen pakkohoitopotilaan oikeusturvaa koskevan lain-

säädännön sisältö ja tutkitaan, että miltä osin se vastaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asettamia edellytyksiä ja tulkintaa 5 artiklasta. Oikeusdogmatiikan avulla siis selvitetään ihmisoikeustuomioistuimen edellytykset oikeusturvalle ja 5 artiklan sisältö. Tämän jälkeen tutkitaan, että miltä osin kansallinen lainsäädäntö ja käytännöt vastaavat oikeusturvaa koskevia edellytyksiä ja 5 artiklan sisältöä.

Keskeisenä aineistona tutkimuksessa ovat erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut, jotka koskevat oikeusturvaa tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen avulla selvitetään ihmisoikeustuomioistuimen asettamat kriteerit oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa ja 5 artiklan sisällön tulkinta psykiatrisen pakkohoidon osalta. Lisäksi tutkimuksessa käytetään aineistona kansallista oikeuskäytäntöä, jonka avulla selvitetään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön vaikutus kansallisella tasolla. Kansallisista oikeustapauksista käytetään lähdeaineistona erityisesti Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisuja, jotka koskevat tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa.

Lisäksi tutkimuksessa käytetään lähdeaineistona oikeuskirjallisuutta. Oikeuskirjallisuuden avulla selvitetään myös lainsäädännön sisältöä ja muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan sisällön tulkintaa. Sen avulla saadaan myös tietoa siitä, mikä Euroopan ihmisoikeussopimuksen asema Suomessa on tai mikä sen ainakin pitäisi olla.

Tutkimuksen lähdeaineistoon kuuluu myös lainvalmisteluaineistoa. Tutkimusaiheen kannalta relevantteja kansallisia säädöksiä ovat erityisesti mielenterveyslaki ja perustuslaki sekä kansainvälisistä sopimuksista tutkimuksessa tärkein lähde on Euroopan ihmisoikeussopimus.

2. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tulkinta ja soveltaminen

2.1 Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus

2.1.1 Ihmisoikeussopimuksen sisältö

Euroopan neuvosto (Council of Europe) on Euroopan vanhin ja laajin hallitusten välinen poliittinen yhteistyö- ja ihmisoikeusjärjestö, jonka jäsenenä on 47 eri valtiota. Euroopan neuvosto perustettiin toisen maailmansodan tuhojen ja julmuuksien seurauksena vuonna 1949. Se on samanlaisten periaatteiden omaavien valtioiden yhteistyöelin, jonka päämääränä on oikeudenmukaisuuteen ja kansainväliseen yhteistyöhön perustuva rauhan varmistaminen. Euroopan neuvoston perustehtävänä voidaan katsoa olevan ihmisoikeuksien, moniarvoisen demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen turvaaminen ja kehittäminen. Järjestön jäsenvaltioiden tulee sopimuksen mukaisesti hyväksyä laillisuusperiaate ja periaate, jonka mukaan jokaisen tulee voida nauttia ihmisoikeuksista ja perusvapauksista. Euroopan neuvoston keskeisimmäksi työkentäksi on muotoutunut ihmisoikeuksien suojaaminen. Tärkeimpiä välineitä ihmisoikeuksien suojaamisessa ovat olleet sitovien sopimusten ja ohjaavien suositusten laatiminen.²⁰

Sitoutumisen ihmisoikeuksien suojaamiseen Euroopan neuvosto osoitti hyväksymällä vuonna 1950 Euroopan ihmisoikeussopimuksen (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), joka tuli voimaan vuonna 1953. Sopimuksen mukaan sopimusosapuolet takaavat jokaiselle lainkäyttövaltaansa kuuluvalle yleissopimuksessa määritellyt oikeudet ja vapaudet²¹. Euroopan ihmisoikeussopimus ei ollut syntyessään irrallinen ilmiö, vaan osa laajempaa maailmanlaajuista ihmisoikeuksien edistämistä. Sen taustalla onkin vuonna 1948 hyväksytty YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Euroopan ihmisoikeussopimus luotiin YK:n julistuksessa mainittujen oikeuksien voimaansaattamiseksi ja konkretisoimiseksi. Sopimuksen ratifiointi on nykyisin asetettu edellytykseksi Euroopan neuvoston jäsenyydelle. Suomi liittyi Euroopan neuvoston täysjäseneksi vuonna 1989 ja Euroopan ihmisoikeussopimus tuli Suomessa voimaan 10.5.1990.²²

---

²⁰ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 1.

²¹ Ks. EIS 1 artikla, velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia.

²² Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 2.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 artiklan mukaan korkeat sopimusosapuolet takaavat jokaiselle lainkäyttövaltaansa kuuluvalle kyseisen yleissopimuksen I osassa määritellyt oikeudet ja vapaudet. Näin ollen sopimuksen 1 artikla velvoittaa jäsenvaltiot kunnioittamaan ihmisoikeuksia. Artikla ilmaisee sopimusvelvoitteiden yleisen luonteen ja sisältää niiden henkilöllistä, alueellista sekä aineellista ulottuvuutta koskevat peruseriaatteet.²³

Ihmisoikeussopimuksen 1 artiklan sanamuoto ”takaavat” osoittaa ensinnäkin, että sopimuksen asettamat velvoitteet ovat tiukkoja. Yleissopimuksessa ei määritellä oikeuksia vain tavoitteellisina päämäärinä vaan yleissopimus edellyttää sopimuksen ratifioineelta valtiolta niiden välitöntä turvaamista. Lisäksi yleissopimuksessa ja lisäpöytäkirjoissa määritellyt oikeudet on 1 artiklan mukaan taattava jokaiselle sopimusvaltion lainkäyttövallan alaiselle henkilölle. Eli 1 artiklan mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaiset oikeudet tulee turvata myös ulkomaalaisille, ellei joidenkin oikeuksien osalta ole erikseen toisin määrätty. Sopimuksen turvaamat oikeudet kuuluvat myös ulkomaalaisille riippumatta siitä, että ovatko he jonkin toisen Euroopan neuvoston jäsenvaltion kansalaisia vai eivät.²⁴

Euroopan ihmisoikeussopimus takaa 53 artiklan mukaan ihmisoikeuksien suojaamisen minimitason. Sopimusvaltiot voivat näin ollen tunnustaa lainsäädännössään tai muissa sopimuksissa korkeampaa ihmis- ja perusvapauksien suojaa kuin mitä on taattu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa.²⁵

Euroopan ihmisoikeussopimus koostuu pääpöytäkirjasta eli yleissopimuksesta ja myöhemmin laadituista lisäpöytäkirjoista. Yleissopimuksen I osassa määritellään yleissopimuksen turvaamat oikeudet ja vapaudet. Sopimuksen II osassa taas on määräykset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta ja III osassa sekalaisia määräyksiä muun muassa sopimuksen alueellisesta soveltamisesta, allekirjoittamisesta ja ratifioinnista.²⁶

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on pääasiassa klassisia vapausoikeuksia, joita voidaan kutsua myös kansalais- ja poliittisiksi oikeuksiksi. Näille oikeuksille on tunnusomaista valtion negatiivinen velvollisuus pidäytyä puuttumasta sopimuksessa suojattuihin oikeuksiin ja vapauksiin. Lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut oikeuskäytännössään lähes jokaisen artiklan kohdalla, että sopimuksesta johtuu myös valtion positiivisia velvollisuuksia ryhtyä toimenpiteisiin suojatun oikeuden tekemiseksi tehokkaaksi ja todelliseksi. Erityisesti

---

²³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 15.

²⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 15 – 16.

²⁵ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 5.

²⁶ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 2.

ihmisoikeudet, jotka koskevat taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia, edellyttävät valtiolta aktiivisia toimia oikeuksien turvaamiseksi.²⁷

Euroopan ihmisoikeussopimus sisältää oikeuksia, joista ei voi poiketa, sekä oikeuksia ja vapauksia, joiden käyttämisestä voidaan tarvittaessa rajoittaa. Sopimuksen perustavimmista artikloista ei ole oikeutta poiketa edes sodan tai kansallisen hätätilan aikana. Tällaisia oikeuksia ovat oikeus elämään, kidutuksen kielto, orjuuden kielto ja ei rangaistusta ilman lakia artikla. Osaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeuksista valtio voi taas määrättyin edellytyksin puuttua turvatakseen oikeutettuja intressejä. Muun muassa psykiatrisessa pakkohoidossa valtio voi rajoittaa tietyin edellytyksin oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen (8 artikla), oikeutta omaisuudensuojaan (1.lisäpöytäkirja 1 artikla) sekä oikeutta vapauteen (5 artikla).²⁸ Näiden oikeuksien rajoittamista psykiatrisessa pakkohoidossa käsitellään tarkemmin luvussa 3.1.1.

Euroopan neuvoston päätöksentekuelin on ministerikomitea, joka kokoontuu ministeritasolla kerran vuodessa. Muulloin valtaa käyttävät viikoittain kokoontuva sijaiskokous, johon osallistuvat jäsenmaiden pysyvät edustajat eli suurlähettiläät. Ministerikomitea tekee päätöksiä, jotka koskevat muun muassa uuden jäsenmaan ottamista tai suosituksen antamista jäsenmaiden hallitukselle. Ministerikomitea myös hyväksyy Euroopan neuvoston sopimukset ja suositukset, jotka ohjaavat merkittävästi jäsenmaiden politiikkaa ja lainsäädäntöä.²⁹

2.1.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Ihmisoikeuksien valvontaa ei voi jättää vain valtioiden itsensä hoidettavaksi, vaikka valtioilla, niiden viranomaisilla ja tuomioistuimilla onkin tärkeä rooli kansainvälisten ihmisoikeuksien valvonnassa. Vaikka monet valtiot yleensä toteuttavat esimerkillisesti ihmisoikeuksia, asia ei aina mene näin ja ajoittain tapahtuukin ihmisoikeuksien loukkauksia. Tämän vuoksi tarvitaan myös jokin valtiosta riippumaton taho tai prosessi, joka voi arvioida valtioiden ihmisoikeustoimintaa.³⁰

---

²⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 3 – 4.

²⁸ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 4.

²⁹ <http://www.finlandcoe.fr/public/default.aspx?nodeid=35768&contentlan=1&culture=fi-FI>.

³⁰ Koivurova – Pirjatanniemi 2014, s. 311.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kokopäiväinen tuomioistuin, johon kuuluu ihmisoikeussopimuksen 20 artiklan mukaisesti sopimusvaltioiden luvun mukainen määrä tuomareita. Tuomioistuin käsittelee lainkäyttöasioita yhden tuomarin kokoonpanossa, kolmesta tuomarista koostuvissa komiteoissa, seitsemästä tuomarista koostuvissa jaostoissa (Chamber) ja seitsemästätoista tuomarista koostuvassa suuressa jaostossa (Grand Chamber). Peruskokoonpano on seitsenjäseninen jaosto. 44 artiklan mukaan suuren jaoston päätös on lopullinen samoin kuin jaoston päätös, jos asiaa ei ole saman artiklan mukaisesti siirretty suureen jaostoon.³¹

Tuomioistuimen tehtävät ja toimivaltuudet liittyvät ennen kaikkea Euroopan ihmisoikeussopimusta koskeviin valitusasioihin. Oikeudenkäyntimenettely ihmisoikeustuomioistuimessa voi käynnistyä 33 artiklan mukaisesti valtiovalituksen tai 34 artiklan mukaisesti yksilövalituksen kautta. Mikä tahansa sopimusvaltio voi 33 artiklan mukaan ilmoittaa tuomioistuimelle, että sen mielestä jokin toinen sopimusvaltio on rikkonut Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräyksiä. Valtiovalitusmenettely poikkeaa yksilövalitusmenettelystä siten, että valtiovalitukset voivat koskea sekä yksilöityä ihmisoikeusloukkausta että yleisemmin ihmisoikeuskäytännön tai esimerkiksi vain lainsäädännön ja sopimuksen välistä ristiriitaa. Yksilövalitusmenettely on kuitenkin osoittautunut käytännössä huomattavasti tärkeämmäksi kuin valtiovalitusmenettely. Yksilövalitusmenettelyä käsitellään tarkemmin luvussa 3.4. Tuomioistuimen tehtäviin kuuluu myös ministerikomitean pyynnöstä antaa neuvoa-antavia lausuntoja oikeudellisista kysymyksistä, jotka koskevat Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkintaa.³²

Ihmisoikeustuomioistuimen on perusteltava tuomiot ja tuomareilla on oikeus liittää niihin erillisiä mielipiteitä 45 artiklan mukaisesti. Sopimusvaltiot taas ovat sitoutuneet 46 artiklan mukaan noudattamaan tuomioistuimen lopullisia tuomioita jutuissa, joiden osapuolina ne ovat. Tuomioistuimella on tuomioissaan 41 artiklan mukaan oikeus määrätä kohtuullinen hyvitys suoritettavaksi oikeuksiensa loukkauksen kohteeksi joutuneelle henkilölle. Vahingonkorvauksen määräämistä lukuun ottamatta ihmisoikeustuomioistuimen lopulliset päätökset ovat pääsääntöisesti lähinnä ”vahvistustuomioita” siten, että tuomiolauselmassa sopimusta todetaan yksinkertaisesti rikotun taikka päinvastoin.³³

Ihmisoikeustuomioistuimen tuomioissa voidaan kuitenkin korostaa valtion velvollisuutta ryhtyä lainsäädännöllisiin muutoksiin tai muihin toimiin loukkauksen syiden poistamiseksi. Yksilövalituksissa tuomioistuin on kuitenkin katsonut, että tällaisten määräysten antaminen ei kuu-

---

³¹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 146 – 147, 231.

³² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 149, 154 – 159.

³³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 232.

lu sen toimivaltaan. Sen tehtävänä on lähinnä ratkaista, onko sopimusta rikottu käsiteltävässä olevassa yksittäistapauksessa. Tällöin valtion itsensä päätettäväksi jää valita ne keinot, joihin se turvautuu omassa oikeusjärjestyksessään 46 artiklasta johtuvien velvoitteiden täyttämiseksi. Jos tuomiosta käy ilmi, että sopimusloukkaus seuraa sopimuksen kanssa ristiriidassa olevasta lainsäädännöstä, voidaan katsoa sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän valossa, että pelkkä rahallisen korvauksen suorittaminen loukkauksen kohteelle ei ole riittävä ilman mitään takeita lainmuutoksista tai muista toimenpiteistä, joilla ehkäistäisiin sopimusrikkomusten uusiintuminen.³⁴

Ihmisoikeustuomioistuin ei ole mikään varsinainen muutoksenhakuaste siinä mielessä, että se voisi julistaa lainvoimaisen tuomion puretuksi ja palauttaa asian käsiteltäväksi valtionsisäiseen tuomioistuimeen. Sen tehtävänä on lähinnä valvoa, että ihmisoikeussopimuksessa määritellyä ihmisoikeuksien vähimmäissuojan tasoa ei aliteta.³⁵

Ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden täytäntöönpanoa valvoo ministerikomitea. Sen harjoittama valvonta tapahtuu siten, että komitea pyytää sopimusvaltiota toimittamaan komitealla selvityksen niistä toimenpiteistä, joihin tuomion johdosta on ryhdytty. Selvityksen ja ministerikomitean valvonnan luonne riippuvat siitä, että onko tuomio paljastanut vain yksittäistapauksellisen ihmisoikeuksien loukkauksen vai onko siitä pääteltävissä, että lainsäädäntö tai hallintokäytäntö on sellaisenaan johtanut sopimusrikkomukseen.³⁶

2.1.3 Ihmisoikeussopimuksen asema Suomen oikeusjärjestyksessä

Kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden mukaan valtion harkinnassa on määritellä, millä keinoin se täyttää kansainväliset velvoitteensa. Valtiolla on velvoitteidensa täyttämiseen kaksi perusvaihtoehtoa: *monismi ja dualismi*. Monistisessa järjestelmässä valtiosopimus tulee ratifioinnin tai muun hyväksymismenettelyn kautta automaattisesti osaksi valtionsisäistä oikeutta. Dualistisessa järjestelmässä, joka korostaa valtionsisäisen oikeusjärjestyksen ja kansainvälisen oikeuden erillisyyttä, tarvitaan puolestaan erillinen lainsäädäntötoimi, jotta kan-

---

³⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 233 – 252.

³⁵ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 261.

³⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 270.

sainvälisen oikeuden tasolla velvoittavat sopimusmääräykset tulisivat osaksi valtiosisäistä oikeutta ja sovellettaviksi käytännön ratkaisutoiminnassa.³⁷

Suomi kuten muutkin pohjoismaat on omaksunut dualistisen mallin kansainvälisten sopimusten ja valtiosisäisen oikeuden välisen suhteen osalta. Näin ollen eduskunnan on paitsi hyväksyttävä myös saatettava lailla voimaan Suomea sitomaan tarkoitetut kansainväliset sopimukset sikäli kuin ne sisältävät lainsäädännön alaan kuuluvia määräyksiä.³⁸ Lainsäädännön alaan kuuluviksi voidaan katsoa määräykset, joiden tarkoittamasta asiasta perustuslain mukaan on säädettävä eduskuntalain tasolla. Lisäksi lainsäädännön alaan kuuluvat muun muassa sopimusmääräykset, jotka ovat ristiriidassa Suomessa eduskuntalain tasoisena voimassa olevan säännöksen kanssa.³⁹ Jos taas sopimus ei kuulu lainsäädännön alaan, voidaan se saattaa voimaan ainoastaan asetuksella. Tilanteissa, joissa normiristiriita sopimusmääräyksen ja Suomen lainsäädännön välillä koskee perustuslain säännöstä, voimaansaattamislaki vaatii eduskunnan supistetussa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä säätämää lakia.⁴⁰

Lainsäädännön alaan kuuluvilta osin Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen lisäpöytäkirjat ovat Suomessa voimassa eduskuntalain tasoisena säädöksenä. Perustuslakivaliokunnan antaman lausunnon perusteella voidaan pitää selvänä, että ainakin yksittäisiä oikeuksia ja vapauksia määrittelevät artikkelit kuuluvat lainsäädännön alaan ja voidaan sanoa, että sopimus on valtiosisäisesti samassa asemassa kuin lait yleensä.⁴¹ Näin ollen ihmisoikeussopimusta tulee soveltaa lakina käytännön viranomais- ja tuomioistuintoiminnassa. Tästä huolimatta sopimuksen suorassa soveltamisessa voi ilmetä ongelmia.

Ihmisoikeussopimus on Suomessa voimassa tavallisen eduskuntalain tasolla, vaikka sen hyväksyminen tapahtui supistetussa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. Näin ollen ihmisoikeussopimuksen etusijaa muihin tavallisiin lakeihin verrattuna ei voida ristiriitatilanteessa perustaa sopimuksen hierarkkiseen ylemmänasteisuuteen. Tilanteessa, jossa ristiriita ilmenee sopimuksen ja asetuksen tai muun lakia alemmanasteisen säädöksen välillä on sopimukselle annettava perustuslain 107 §:n nojalla etusija. Jos taas ristiriita on sopimuksen ja eduskuntalain välillä, on perustuslakivaliokunnan mukaan merkitystä yleisillä tulkintasäännöillä, kuten myöhemmän lain etusijalla aiemmin annettuihin nähden (*lex posterior –periaate*) ja erityislain etusijalla yleislakeihin nähden (*lex specialis –periaate*). Näitä periaatteita ei voi kuitenkaan täysin

---

³⁷ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 47.

³⁸ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 57.

³⁹ PeVL 2/1990 vp., s. 1.

⁴⁰ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 58.

⁴¹ PeVL 2/1990 vp., s. 2.

mekaanisesta soveltaa, koska Suomi on sisäisestä lainsäädännöstään riippumatta Euroopan neuvoston piirissä solmitusta sopimuksesta johtuvien velvoitteiden sitoma.⁴² Koska perus- ja ihmisoikeusjärjestelmiin ei sisälly sisäistä hierarkiaa, ei näiden oikeuksien välisiin ristiriitoihin tyypillisesti ole olemassa yksiselitteisiä yleisen tason ratkaisuja. Nämä ristiriidat joudutaankin ratkaisemaan kussakin tilanteessa erikseen.⁴³

Sen sijaan viranomaisten ja tuomioistuinten on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä tulkinnallisesti antamaan sopimuksen kanssa ristiriidassa vaikuttavilta oleville laeille sisältö, joka on sopusoinnussa sopimuksen kanssa⁴⁴. Perustuslakivaliokunta onkin korostanut, että tulkintatilanteissa olisi erilaisista perusteltavissa olevista vaihtoehdoista pyrittävä omaksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmääräysten toteutumista eli on ihmisoikeusystävällinen⁴⁵. Ihmisoikeusystävällistä tulkintaa edellyttää myös perustuslain 22 §, jonka mukaan julkisenvallan on turvatta ihmisoikeuksien toteutuminen.

Ihmisoikeusystävällisestä tulkinnasta huolimatta ihmisoikeussopimuksen välitön soveltaminen lainkäytössä ei ole täysin ongelmaton. Sopimuksen soveltamiseen liittyy ensinnäkin käännöskysymyksiä, nimittäin sopimus on voimassa Suomessa sopimuksen alkuperäiskielillä eli englanniksi ja ranskaksi. Tästä huolimatta sopimuksen suomenkielisellä käännöksellä on käytännössä ensisijainen merkitys kansallisten viranomaisten toiminnassa. Kuitenkin tilanteissa, joissa kotimaiset käännökset jättävät sopimusmääräysten merkityssisällön auki, on turvaututtava sopimuksen alkuperäisversioihin.⁴⁶

Käännöskysymysten lisäksi tulee huomioida, että ihmisoikeussopimuksen määräysten todellinen sisältö määräytyy erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen kautta. Perustuslakivaliokunta onkin viitannut ihmisoikeusystävällisen tulkinnan lisäksi tarpeeseen ottaa huomioon myös sopimuksen ja lisäpöytäkirjojen pohjalta syntynyt vakiintunut tulkintakäytäntö. Tämä tarkoittaa sitä, että sopimustekstin lisäksi tulee tulkinnassa huomioida valvontaelinten, erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen, tulkintakäytäntö siltä osin kun se konkretisoi kysymyksessä olevan sopimusmääräyksen sisältöä.⁴⁷

Ihmisoikeussopimuksilla oli alun perin pitkään hyvin vähäinen merkitys suomalaisten tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa. Esimerkiksi kesti yli kymmenen vuotta, ennen kuin valtiosi-

---

⁴² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 63 – 64.

⁴³ Lavapuro 2011, s. 467.

⁴⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 64.

⁴⁵ PeVL 2/1990 vp., s. 3.

⁴⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 65.

⁴⁷ PeVL 2/1990 vp., s. 3.

säisesti vuonna 1976 voimaansaatettuun KP-sopimukseen viitattiin vuonna 1988 ensimmäisen kerran ylimmässä oikeusasteessa, korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Samana vuonna korkein hallinto-oikeus antoi myös pakolaisten asemaa koskevaa yleissopimusta (SopS 77/1968) sivuavan päätöksen, jota voidaan pitää ensimmäisenä ratkaisuna, jossa ylin tuomioistuin on soveltanut ihmisoikeussopimukseksi luonnehdittavissa olevaa yleissopimusta. Tämän jälkeen ihmisoikeussopimukseen viittaaminen suomalaisissa tuomioistuimissa on yleistynyt. Tähän on vaikuttanut osaltaan varmasti myös vuoden 1995 perusoikeusuudistus, jonka myötä ihmisoikeussopimukset ovat saaneet eräänlaista välillistä perustuslaillista asemaa perustuslakiin tulleiden viittaussäännösten kautta.⁴⁸

Ihmisoikeussopimuksen soveltamisesta ja viittaamisesta ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön on tullut vähitellen, erityisesti ylimmissä tuomioistuimissa, normaali osa ratkaisutoimintaa. Ihmisoikeussopimuksen ratifioinnin jälkeen sopimusta sovellettiin tuomioistuimissa lähinnä muun lainsäädännön täydentäjänä. Ylimmät tuomioistuimet eivät myöskään alkuvaiheissa viittaneet sopimusmääräysten lisäksi juurikaan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin. Korkeimmissa oikeuksissa on yleensä ollut kyse ihmisoikeusystävällisestä laintulkinnasta eikä niinkään etusijan antamisesta ihmisoikeussopimukselle sen ja kansallisen lain välisessä ristiriitatilanteessa.⁴⁹

Nykyisin Euroopan ihmisoikeussopimus ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ovat kuitenkin alkaneet vähitellen vaikuttaa sekä yksittäisten päätösten ratkaisemiseen että johtaneet uusiin menettelymuotoihin ja käytäntöihin. Esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuimen tulkintaa ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnosta tapauksessa X v. Suomi noudatettiin jo Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisussa, jonka hallinto-oikeus antoi 21.8.2012. Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisun mukaan oikeusturvaan liittyvää järjestelmän puutetta, joka koskee ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa, ei voida korjata ihmisoikeusmyönteisellä tulkinnalla eikä tällaisen vakavan oikeusturvaan liittyvän puutteen korjaamista voida muutoinkaan jättää ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan tai ohjeistuksen varaan.⁵⁰

Yleisesti ottaen ihmisoikeuksien suoja ei kuitenkaan näyttäisi vielä olevan Suomessa parasta mahdollista tasoa. Tämä voidaan päätellä siitä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on viime vuosina antanut Suomelle toistuvasti langettavia päätöksiä. Vuonna 2010 Suomea koskevia tuomioita oli yhteensä seitsemäntoista ja niistä kuudessatoista havaittiin ihmisoikeus-

---

⁴⁸ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 59 – 79.

⁴⁹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 67 – 74.

⁵⁰ Kuopion HAO 18.1.2013 (12/0251/7).

loukkaus. Näistä kolmessa ihmisoikeustuomioistuimen tuomio merkitsi samalla korkeimman oikeuden prejudikaatin välitöntä kyseenalaistamista. Vaikka onkin ilmeistä, ettei kansallisen oikeusjärjestyksen tehtävänä ole ainoastaan ihmisoikeuksien turvaaminen, tulisi ne silti aina huomioida, koska Euroopan ihmisoikeussopimus on Suomessa voimassa laintasoisena säädöksenä eikä sen sivuuttaminen kansallisissa tuomioistuimissa tule tänäkään vuoksi kyseeseen.⁵¹

Kysymys Euroopan ihmisoikeussopimuksen täsmällisestä asemasta valtiosisäisessä oikeusjärjestyksessä on edelleen osin auki. Tähän mennessä käytännön ongelmat onkin ratkaistu lähinnä lainsäätäjän valppaudella ja ihmisoikeusystävällisellä tulkinnalla tuomioistuimissa.⁵²

2.1.4 Sopimuksen asema muiden sopimusvaltioiden oikeusjärjestyksessä

Nykyisin Euroopan ihmisoikeussopimus on kaikissa sopimusvaltioissa valtiota sitova kansainvälisoikeudellinen sopimus ja myös osa näiden valtioiden sisäistä oikeusjärjestystä. Näin on sekä Euroopan neuvoston monistisissa valtioissa (esimerkiksi Alankomaat ja Sveitsi) että niissä dualistisissa valtioissa, joissa sopimus on erityisen lainsäädäntötoimen avulla tehty osaksi valtiosisäistä oikeutta (esimerkiksi Suomi ja muu pohjoismaat). Kuitenkin ihmisoikeussopimuksen suhde muuhun lainsäädäntöön ja sen hierarkkinen asema samoin kuin sopimuksen tosiasiallinen merkitys vaihtelevat suuresti eri sopimusvaltioissa.⁵³

Ruotsi, Islanti, Norja ja Tanska kuuluivat muun muassa pitkään niihin maihin, joissa sopimusta ei ollut saatettu valtiosisäisesti voimaan. Vaikka nämä kaikki neljä valtiota ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen vuonna 1953 ratifioineita alkuperäisiä sopimusvaltioita, kesti aina 1990-luvulle asti ennen kuin ne inkorporoivat⁵⁴ sopimuksen osaksi valtiosisäistä oikeutta. Tästä ei voida kuitenkaan päätellä, että sopimuksella ei olisi ollut merkitystä näiden maiden valtiosisäisessä käytännössä. Esimerkiksi Tanskassa jo ennen sopimuksen inkorporointia lähdettiin siitä, että tuomioistuinten ja muiden viranomaisten tuli mahdollisimman pitkälle pyrkiä tulkitsemaan valtiosisäisiä lakeja Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön mukaisesti. Ihmisoikeussopimuksen inkorporoiminen

---

⁵¹ Lavapuro 2011, s. 468, 473.

⁵² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 79.

⁵³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 50.

⁵⁴ Inkorporoinnilla tarkoitetaan sitä, että säännökset sisällytetään sellaisinaan kansalliseen lainsäädäntöön. Ks. <http://eu-opas.finlex.fi/2-eu-oikeuden-taytantonpano/2-4/>.

Tanskassa vuonna 1992 ei merkinnytkään käytännön kannalta suurta uudistusta. Islanti inkorporoi ihmisoikeussopimuksen osaksi maan oikeutta vuonna 1994 voimaan tulleella lailla. Norja taas inkorporoi sopimuksen vasta vuonna 1999 voimaan tulleella ihmisoikeuslailla (*mennskerettsloven*) ja oli näin ollen viimeinen sopimuksen inkorporoinut Pohjoismaa.⁵⁵

Ruotsin tilanne muistuttaa hyvin paljon edellä kuvattua Tanskan tilannetta. Vaikka sopimus saatettiin osaksi valtiosisäistä oikeutta vasta vuonna 1995 voimaan tulleella lailla, sillä oli jo tätä ennen kasvava merkitys Ruotsin oikeusjärjestyksessä. Ruotsia vastaan kohdistetut erittäin lukuisat valitukset ja suhteellisen monet ihmisoikeustuomioistuimen langettavat tuomiot (47 kappaletta vuoden 2011 loppuun mennessä) ovat johtaneet merkittäviin lainmuutoksiin. Lisäksi Ruotsin tuomioistuimet ovat osoittaneet myös jo ennen inkorporointia yhä enemmän valmiutta kiinnittää huomiota sopimukseen ja sitä koskeviin ennakkopäätöksiin maan lainsäädäntöä tulkittaessa. Ruotsin korkein oikeus on seurannut erityisesti periaatetta, jonka mukaan kansallista oikeutta on mahdollisuuksien mukaan sovellettava siten, että se on sopusoinnussa kansainvälisten velvoitteiden kanssa. Tästä syystä sopimuksen inkorporointi ei merkinnyt Ruotsissakaan suurta muutosta. Merkittävää oli kuitenkin inkorporoinnin yhteydessä hallitusmuotoon tehty lisäys⁵⁶, jonka mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa ristiriidassa olevia lakeja tai muita säännöksiä ei tule säätää.⁵⁷

Euroopan ihmisoikeussopimus on inkorporoitu osaksi valtiosisäistä oikeutta myös kaikissa Itä- ja Keski-Euroopan uusissa sopimusvaltioissa. Näissä maissa on ollut yleensä siirtymäaika Euroopan neuvoston jäseneksi tulon ja ihmisoikeussopimuksen ratifioimisen välillä. Siirtymäajan aikana on usein muutettu erityislakeja ihmisoikeussopimuksen vaatimuksia vastaavaksi, mikä on tapahtunut yleensä yhteistyössä Euroopan neuvoston ja sen asiantuntijoiden kanssa. Siirtymäaika eri Itä- ja Keski-Euroopan sopimusvaltioissa on vaihdellut neljästä kuukaudesta lähes kolmeen vuoteen.⁵⁸

Muun muassa naapurimaamme Viro, josta tuli Euroopan neuvoston jäsen 1993, ratifioi ihmisoikeussopimuksen pöytäkirjoineen vuonna 1996. Sopimus on myös Virossa osa valtiosisäistä oikeutta ja sen lisäksi Virossa on tehty muutoksia erityislakeihin, jotta ne vastaisivat ihmis-

---

⁵⁵ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 50 – 51.

⁵⁶ Ks. Regeringsform 2:19 §.

⁵⁷ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 51 – 53.

⁵⁸ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 53.

oikeussopimusta. Viron korkein oikeus (riigikohus) on viitannut useissa ratkaisuisaan ihmisoikeussopimukseen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön.⁵⁹

Iso-Britannia, joka kuuluu myös ihmisoikeussopimuksen alkuperäisiin sopimusvaltioihin, muutti melko myöhään Euroopan ihmisoikeussopimuksen osaksi valtiosisäistä oikeutta. Iso-Britanniassa hyväksyttiin sopimuksen inkorporointilaki *Human Rights Act* pitkien keskustelujen jälkeen vasta vuonna 1998. Inkorporointilaki tuli voimaan kaikilta osin lokakuussa 2000. Vaikka inkorporointilain nimi viittaa yleisesti ihmisoikeuksiin, se on siitä huolimatta Euroopan ihmisoikeussopimuksen valtiosisäistä asemaa koskeva yksityiskohtainen säädös. Alkuperäisistä sopimusvaltioista viimeisenä Euroopan ihmisoikeussopimuksen inkorporoi Irlanti, jossa *The European Convention on Human Rights Act* tuli voimaan vuonna 2003.⁶⁰

Siitä huolimatta, että kaikissa sopimusvaltioissa Euroopan ihmisoikeussopimus ei ole ollut muodollisesti osa valtiosisäistä oikeutta ratkaisujankohtana, niiden tuomioistuimet ovat kiinnittäneet huomiota sopimukseen kotimaisia säädöksiä tulkitessaan. Voidaankin sanoa, että maan ihmisoikeuskulttuurista ja maassa noudatettavista oikeuslähdeopillisista periaatteista riippuen, ihmisoikeussopimuksella saattaa todellisuudessa olla valtiosisäisessä lainkäytössä yhtä suuri tai jopa suurempi merkitys kuin on eräissä muissa sopimuksen muodollisesti inkorporoineissa valtioissa. Eli ihmisoikeussopimuksen muodollisella asemalla valtiosisäisessä oikeudessa ei näyttäisi loppujen lopuksi olevan kovin ratkaisevaa vaikutusta sen suhteen, mikä sen tosiasiallinen merkitys kansallisessa lainsoveltamisessa on. Tällaisen johtopäätöksen puolesta puhuvat muun muassa tilastot, joiden mukaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen eri maita vastaan antamien langettavien tuomioiden määrät eivät näytä riippuvan sopimuksen valtiosisäisestä asemasta. Esimerkiksi Itävalta on saanut varsin paljon tuomioita, vaikka ihmisoikeussopimuksella onkin Itävallassa muodollisesti vahva asema perustuslain tasoisena säädöksenä.⁶¹

Valtioissa, joissa Euroopan ihmisoikeussopimusta ei ole inkorporoitu, on sopimukselle kuitenkin saatettu antaa lainkäytössä tosiasiallisen oikeuslähteen merkitys. Lisäksi sopimuksen inkorporoiminen ei ole välttämättä taannut sopimukselle sen kanssa ristiriidassa olevaan lain-säädäntöön nähden vahvempaa asemaa. Inkorporoinnin voidaan nähdä edistävän sopimuksen turvaamien oikeuksien tehokasta toteutumista, mutta se ei ole selvästikään mikään välttämätön edellytys oikeuksien toteutumiselle. Monissa tapauksissa kuitenkin tarvitaan erityislakien

---

⁵⁹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 54.

⁶⁰ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 54.

⁶¹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 55.

myötä tapahtuvaa ihmisoikeusnormiston täsmentämistä sekä tuomioistuineläytöksen ja muiden viranomaisten kohdalla asenteisiin liittyvää ja muuta valmiutta soveltaa ihmisoikeussopimusta. Näin ollen tarvitaan siis eri tekijöiden yhteisvaikutusta, jotta sopimuksen mukaiset oikeudet todella toteutuisivat.⁶²

2.2 Muita kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia

2.2.1 Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen yleissopimus

Suomi on sitoutunut eurooppalaiseen yleissopimukseen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämisestä (SopS 16–17/1991). Kyseinen sopimus on tullut kansainvälisesti voimaan 1.2.1989 ja se oli alun perin ihmisoikeussopimuksen lailla avoin ainoastaan Euroopan neuvoston jäsenille. Kuitenkin maaliskuussa 2002 voimaan tullut ensimmäinen lisäpöytäkirja mahdollisti myös ei-jäsenten mukaantulon ministerikomitean kutsusta. Tämä kidutuksen vastainen sopimus liittyy vahvasti ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaan. Kidutuksen vastaisessa sopimuksessa ei määritellä kidutusta ja muuta kiellettyä kohtelua, vaan siinä viitataan näiden osalta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaan.

Sopimuksella on lähinnä luotu valvontajärjestelmä, joka perustuu paikan päällä tehtäviin tarkastuksiin. Näitä tarkastuksia varten on kidutuksen vastaisella sopimuksella perustettu eurooppalainen komitea kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämiseksi (CPT). Komitean tarkoituksena on pyrkiä parantamaan vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja sen tehtävänä on tehdä tarkastuksia vankiloissa ja muissa laitoksissa kuten mielisairaaloissa, joissa on vapaudenriiston kohteeksi joutuneita henkilöitä.⁶³

Vaikka CPT-komitea onkin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta täysin erillinen toimielin, ihmisoikeustuomioistuin on useiden ratkaisujensa perusteluissa viitannut komitean raportteihin⁶⁴. Näin tuomioistuin on tehnyt myös tapauksessa X v. Suomi 3.7.2012, jossa se viittaa johtopäätöstensä tueksi komitean raportteihin, jotka käsittelevät komitean vierailuja Suomeen vuosina 2003 ja 2008⁶⁵. Komitea katsoi 14.6.2004 antamassaan raportissa, että jatkettaessa

---

⁶² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 55 – 57.

⁶³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 379 – 380.

⁶⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 380.

⁶⁵ X v. Suomi, kohdat 132, 133, 134, 169.

tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa, potilasta hoitavasta sairaalasta riippumattoman ulkopuolisen lääkärin tulisi myös tutkia potilas, jos potilas on hoitavien lääkäreiden kanssa eri mieltä hoidosta.⁶⁶ Komitea teki tällöin tarkastuksensa Niuvanniemen psykiatrisessa sairaalassa. Komitea on toistamiseen huomauttanut tästä puutteesta 20.1.2009 antamassaan Suomea koskevassa raportissa⁶⁷. Komitea antoi raportin Pitkäniemen EVA-yksikön ja Vanhan Vaasan sairaalan tarkastusten perusteella.

2.2.2 YK:n kidutuksen vastainen yleissopimus

Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) yleiskokous hyväksyi 10.12.1984 kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen. Suomi allekirjoitti tämän yleissopimuksen 4.2.1985 ja se tuli kansainvälisesti voimaan 26. kesäkuuta 1987. Yleissopimuksessa määritellään kidutuksen käsite ja velvoitetaan jokaista sopimusvaltiota ryhtymään tehokkaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, oikeudellisiin tai muihin toimiin ehkäistäkseen kidutuksen kaikkialla lainkäyttövaltaansa kuuluvilla alueilla. Lisäksi yleissopimus velvoittaa sopimusvaltioita huolehtimaan siitä, että kaikki kidutusteot ovat sen rikoslain mukaan rikoksia. Yleissopimuksella on myös perustettu kidutuksen vastainen komitea valvomaan sen noudattamista. Suomi on tunnustanut täysin komitean yleissopimuksen 21 ja 22 artiklan mukaisen toimivallan.⁶⁸

Yleissopimus koskee kidutusta, jonka aiheuttajana on virkamies tai muu virallisessa asemassa toimiva henkilö tai kun jompikumpi siihen yllyttää, suostuu tai sen hyväksyy hiljaisesti. Yleissopimuksella halutaan ehkäistä myös muu julma, epäinhimillinen tai halventava kohtelu tai rangaistus, joka ei täytä kidutuksen tunnusmerkistöä, kun sen aiheuttaa virkamies tai muu virallisessa asemassa oleva henkilö tai jommankumman siihen yllyttäessä, suostuessa tai hiljaisesti hyväksyessä sen.⁶⁹

YK:n kidutuksen vastainen komitea antoi vuonna 2011 Suomelle loppupäätelmänsä yhdistetyistä viidennestä ja kuudennesta määräaikaisraportista. Loppupäätelmien mukaan Suomen lainsäädännössä, jonka perusteella määrätään tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoi-

---

⁶⁶ CPT 14.6.2004, kohdat 108, 117, 119–121.

⁶⁷ CPT 20.01.2009, kohta 138.

⁶⁸ HE 35/1989 vp., s. 1 – 2.

⁶⁹ HE 35/1989 vp., s. 1.

toon, on joitakin puutteita. Komitea suosittelikin raportissa, että Suomen mielenterveyslaki muutettaisiin ja lainsäädännöstä säädettäisiin selkeää ja täsmällistä. Komitea oli huolestunut loppupäätelmässään siitä, että tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrääminen ei perustu riippumattoman psykiatrin lausuntoon. Tämän vuoksi komitea suosittelikin, että lainsäädäntöä muutettaisiin siten, että riippumattoman psykiatrin lausuntoa edellytettäisiin menettelyssä, jossa käynnistetään henkilön määrääminen tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon ja arvioidaan hoitoon määräämistä uudelleen.⁷⁰

Yleissopimukseen liittyy myös valinnainen lisäpöytäkirja, joka on tullut kansainvälisesti voimaan kesäkuussa 2006. Lisäpöytäkirja on hyväksytty hallituksen esityksen⁷¹ mukaisesti ja sen lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset ovat lakina voimassa sellaisina kuin Suomi on niihin sitoutunut. Pöytäkirjan määräysten mukaan sopimusvaltiot ovat velvollisia perustamaan tai nimeämään yhden tai useamman riippumattoman kansallisen valvontaelimen, taikka edelleen ylläpitämään sellaista.⁷²

Lisäpöytäkirjalla luodaankin kaksitasoinen valvontajärjestelmä, jonka tavoitteena on ennaltaehkäistä kidutusta ja muuta halventavaa kohtelua suljetuissa laitoksissa. YK:n kidutuksen vastainen alakomitea sekä sopimusvaltioihin nimetty tai perustettu kansallinen valvontajärjestelmä toimivat rinnakkain. Näillä molemmilla on oikeus vieraila kaikissa sopimusvaltion lainkäyttövaltaan kuuluvissa paikoissa, joissa pidetään vapaudenriiston kohteeksi joutuneita henkilöitä.⁷³

2.2.3 YK:n KP-sopimus

Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1966 hyväksyttiin kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus eli KP-sopimus. Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1976, jolloin se myös saatettiin valtiosisäisesti voimaan lailla. KP-sopimuksen taustalla on YK:n vuoden 1948 yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus samoin kuin on Euroopan ihmisoikeussopimuksen taustalla. Yleisesti ottaen Euroopan ihmisoikeussopimus on luonnehdittavissa vapausoikeuksia koskevaksi sopimukseksi, jota YK:n ih-

---

⁷⁰ Kidutuksen vastaisen komitean loppupäätelmät 2011, s. 3., kohta 11.

⁷¹ HE 182/2012 vp.

⁷² HE 182/2012 vp., s. 1.

⁷³ Pirjola 2010, s. 117.

misoikeusjärjestelmässä vastaa KP-sopimus. Kuitenkaan kaikilta osin KP-sopimuksen ja ihmisoikeussopimuksen velvoitteet jäsenvaltioille eivät ole samanlaisia. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittyvä valvontamenettely ja ihmisoikeustuomioistuimen tulkintaperiaatteet ovat konkretisoineet oikeuksien sisältöä tavalla, joka asettaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen osapuolille eräiltä osin pitemmälle meneviä velvoitteita kuin KP-sopimus. Toisaalta taas joissakin suhteissa KP-sopimus menee pidemmälle kuin Euroopan ihmisoikeussopimus, esimerkiksi syrjinnän kiellon osalta. Edellä mainitun kaltaiset erot sopimusten välillä eivät kuitenkaan merkitse ristiriitaa niiden välillä, vaan sopimukset lähinnä täydentävät näin toisiaan.⁷⁴

KP-sopimuksen toteutumista valvoo ihmisoikeuskomitea (Human Rights Committee). Sopimuksen 40 artiklaan sisältyy valtioiden raportointivelvollisuus ja 41 artiklaan valituksen oikeus, jonka lisäksi valinnaisella lisäpöytäkirjalla on perustettu yksilövalitusmahdollisuus. Yksilövalitusjärjestelmä eroaa kuitenkin Euroopan ihmisoikeussopimusta koskevasta valitusjärjestelmästä siten, että ihmisoikeuskomitean kannanotot eivät ole oikeudellisesti sitovia.⁷⁵

Tahdosta riippumattoman hoidon kannalta oleelliset oikeudet KP-sopimuksessa ovat hyvin samankaltaisia Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeuksien kanssa. KP-sopimuksen 7 artiklassa säädetään kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun kiellosta. Artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. 9 artikla taas takaa jokaisen oikeuden vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. 9 artiklan 1.kappaleen mukaan keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan paitsi laissa säädetyillä perusteilla ja sen määräämässä järjestyksessä.

KP-sopimuksen 10 artiklan mukaan kaikkia henkilöitä, joilta on riistetty heidän vapautensa, on kohdeltava inhimillisesti ja kunnioittaen ihmisen synnynnäistä arvoa. Tämä artikla olisi hyvä huomioida nimenomaan psykiatrisessa pakkohoidossa, jossa potilaisiin kohdistetaan perus- ja ihmisoikeuksia rajoittavia toimenpiteitä ja jossa potilaat ovat muutenkin hyvin riippuvaisia hoitohenkilökunnasta. KP-sopimuksen 2 artiklan 3.kappaleessa säädetään oikeusturvasta. Sen mukaan sopimusvaltio sitoutuu varmistamaan, että jokaisella henkilöllä, jonka kyseisessä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on käytettävissä tehokas oikeuskeino, vaikka loukkauksen olisivat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

---

⁷⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 31, 38.

⁷⁵ Ojanen 2003, s. 113.

2.2.4 Euroopan unionin perusoikeuskirja

Euroopan unionin oikeudessa kiinnostus perusoikeuskysymyksiä kohtaan alkoi kasvaa 1980- ja 1990-luvuilla. Niin sanottu merkkipaalu Euroopan unionin perusoikeuskehityksessä voidaan katsoa saavutetun, kun jäsenvaltioiden päämiehet hyväksyivät poliittisella julistuksella Euroopan unionin perusoikeuskirjan vuonna 2000. Perusoikeuskirja ei ollut vielä tuolloin oikeudellisesti sitova, mutta se sai kuitenkin oikeudellista merkitystä unionin toimielin- ja päätöksentekojärjestelmän toiminnassa aina EU-tuomioistuinta myöten.⁷⁶ Jo ennen sopimuksen voimaantuloa perusoikeusluettelolla oli oikeudellisesti suoraan sitomattomanakin lisääntyvää merkitystä tulkintaohjeena yhteisöoikeuden yleisiä periaatteita ja muuta EU-oikeutta sovellettaessa⁷⁷.

Euroopan unionin perusoikeuskirja tuli oikeudellisesti sitovana voimaan 1.12.2009 Lissabonin sopimuksen kautta ja se tuli näin osaksi unionin lainsäädäntöä. Perusoikeuskirjalla on primaarioikeutena sama oikeudellinen arvo kuin EU:n perussopimuksillakin, vaikka se on julkaistu erillisenä asiakirjana. Perusoikeuskirjan sisältö perustuu kolmeen lähteeseen, joita ovat perustamissopimus, yhteiset valtiosääntöperiaatteet ja kansainväliset sopimukset. Kansainvälisistä sopimuksista on ollut erityisesti lähteenä Euroopan ihmisoikeussopimus sellaisena kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on sitä tulkinnut. Perusoikeuskirja perustuukin monelta osin Euroopan ihmisoikeussopimukseen.⁷⁸

Perusoikeuskirjassa määritellään Euroopan unionin kansalaisten perusoikeudet, joita unionin toimielinten tulee noudattaa⁷⁹. Perusoikeuskirjan määräykset koskevat unionin toimielimiä toissijaisuusperiaatteen mukaisesti ja myös jäsenvaltioita silloin, kun ne soveltavat Euroopan unionin oikeutta. Perusoikeuskirjan 51 artiklan mukaisesti jäsenvaltiot ja unionin toimielimet ovat sitoutuneet kunnioittamaan perusoikeuskirjan mukaisia oikeuksia, noudattamaan sen sisältämiä periaatteita sekä edistämään niiden soveltamista toimivaltansa mukaisesti ja unionille perussopimuksissa annetun toimivallan rajoja noudattaen.

---

⁷⁶ Ojanen 2010, s. 119 – 125.

⁷⁷ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 89 – 90.

⁷⁸ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 89 – 91.

⁷⁹ Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus 2009, s. 40.

2.3 Euroopan ihmisoikeussopimusta koskevat yleiset tulkintaperiaatteet

2.3.1 Wienin yleissopimus

Euroopan ihmisoikeussopimukseen sisältyvät määräykset ovat monelta osin hyvin yleisluontoisia. Niitä tulkittaessa lähtökohtana on, että kysymyksessä on kansainvälinen yleissopimus, jonka tulkinnassa on otettava huomioon kansainvälisoikeudellisten sopimusten tulkinnassa yleisesti noudatettavat periaatteet. Nämä periaatteet on tärkeimmiltä osin kodifioitu valtiosopimusoikeutta koskevassa Wienin yleissopimuksessa (SopS 33/1980). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi muun muassa Golder-tapauksessa vuonna 1975, että Wienin sopimuksen valtiosopimusten tulkintaa koskevista artikloista 31 – 33 on haettavissa ohjeita ihmisoikeussopimuksen tulkintaan.⁸⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin soveltanut ratkaisunsa kansainvälisten sopimusten yleisiä tulkintaperiaatteita ja myös omia tuomioistuimen oikeuskäytännössä kehitettyjä tulkintaperiaatteitaan⁸¹.

Wienin yleissopimuksen 31 artiklan mukaan valtiosopimusta on tulkittava vilpittömässä mielessä ja antamalla valtiosopimuksessa käytetyille sanonnoille niille kuuluvassa yhteydessä niiden tavallinen merkitys, erityisesti valtiosopimuksen tarkoituksen ja päämäärän valossa. Lähtökohtana tulkinnassa onkin näin ollen sopimusmääräysten sananmuoto. Sitä analysoitaessa tulee ottaa huomioon Wienin yleissopimuksen 31 artiklan 1 kohdan loppuosan mukaisesti ihmisoikeussopimuksen tarkoitus ja päämäärä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ollut hyvin taipuvainen korostamaan sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän merkitystä suhteessa muihin Wienin sopimuksen mainitsemiin tulkintaperiaatteisiin⁸². Koska Euroopan ihmisoikeussopimus luo lähinnä yksilöille oikeuksia eikä säätele niinkään sopimusvaltioiden vastavuoroisia oikeuksia ja velvollisuuksia, sen tarkoituksen ja päämäärän mukaista ei olisi ottaa lähtökohdaksi periaatetta, jonka mukaan epäselvissä tilanteissa valitaan tulkintavaihtoehdoista se, joka vähiten rajoittaa valtion toimintavapautta.⁸³

---

⁸⁰ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 284.

⁸¹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 25.

⁸² Lavapuro 2011, s. 471.

⁸³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 284 – 285.

2.3.2 Tehokkuusperiaate

Euroopan ihmisoikeussopimuksen tarkoituksesta ja päämäärästä johtuvaan luonteeseen liittyy *tehokkuusperiaate*⁸⁴. Sen mukaan yleissopimusta ei ole tarkoitettu turvaamaan oikeuksia, jotka ovat teoreettisia tai illusorisia, vaan oikeuksia, jotka ovat käytännöllisiä ja tehokkaita⁸⁵. Tehokkuusperiaatteen perusteella Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on asettanut valtioille positiivisia toimintavelvollisuuksia myös sellaisten artiklojen kohdalla, jotka on muotoiltu vain negatiivisiksi velvollisuuksiksi olla puuttumatta⁸⁶.

2.3.3 Autonomisen tulkinnan periaate

Tehokkuusperiaatetta täydentää myös sopimusmääräysten *autonomisen tulkinnan periaate*. Sen mukaan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa käytetyillä käsitteillä on oma itsenäinen merkityksensä, joka ei välttämättä ole sama kansallisten käsitteiden kanssa. Toisin sanoen sopimustekstissä käytetyillä käsitteillä, esimerkiksi 6 artiklan 1 kappaleen käsitteellä rikossyyte⁸⁷ (criminal charge), on itsenäinen merkityksensä, joka ei välttämättä ole yhteneväinen vastaavalla käsitteellä kansallisessa oikeudessa olevan merkityksen kanssa⁸⁸. Autonominen tulkinta tulee usein kyseeseen silloin, kun sananmukainen tai kansallinen tulkinta johtaisi sopimuksen tarkoituksen kanssa huonosti yhteensopivaan lopputulokseen.⁸⁹

2.3.4 Evolutiivis-dynaaminen tulkintaperiaate

Yleisesti ottaen Euroopan ihmisoikeustuomioistuin seuraa omaa aikaisempaa oikeuskäytäntöään, josta poiketessaan sen on yleensä pystyttävä osoittamaan perusteltuja syitä. Uusi ihmisoikeustuomioistuin, joka aloitti marraskuussa 1998, on edeltäjänsä avoimemmin ilmaissut tulkinnan muutoksilla nimenomaisesti pyrkivänsä oikeuskäytännön ohjaukseen ja ilmaissut

---

⁸⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 286.

⁸⁵ Airey v. Irlanti, kohta 24.

⁸⁶ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 26.

⁸⁷ Ks. esim. Jussila v. Suomi, kohta 38.

⁸⁸ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 286.

⁸⁹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 26.

syvät muutokseen. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnassa tapahtuukin ajoittain muutoksia, mistä seuraa ihmisoikeussopimuksen tulkinnalle tyypillinen dynaamisuus ja evolutiivisuus, joita ilman ihmisoikeustuomioistuin voisi muodostua kehityksen esteeksi ja jäädä ajassa jälkeeseen.⁹⁰ Ihmisoikeustuomioistuin onkin todennut vuonna 1978 Tyrer-tapauksessa, että yleissopimus on elävä asiakirja, jota on tulkittava tämän päivän olosuhteiden valossa⁹¹.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen omaksuman *dynaamisen ja evolutiivisen tulkintaperiaatteen* mukaisesti ihmisoikeussopimuksen tulkinta ei ole kiveen hakattua eli tulkinnan ei tulekaan pysyä aina samana, vaan sen on tarkoituskin kehittyä ja muuttua ajan ja tarpeiden vaatiessa. Ihmisoikeustuomioistuin ei näin ollen ole muodollisesti sidottu aikaisempaan oikeuskäytäntöön. Kuitenkin oikeusvarmuus, ennustettavuus ja oikeuskäytännön yhtenäisyys edellyttävät, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut ovat linjassa aikaisempien tapausten kanssa eli ratkaisuissa noudatetaan aikaisempaa oikeuskäytäntöä. Tosin tilanteissa, joissa maailma muuttuu, tuomioistuimen tulee voida reagoida uudella tulkinnalla yhteiskunnassa tapahtuneisiin ilmapiiriin ja demokraattisten arvojen muutokseen sekä yleensäkin uudenlaisiin kysymyksiin.⁹²

Evolutiivis-dynaaminen piirre on tuomioistuimen tulkintakäytännössä huomattavasti tärkeämpi kuin pitäytyminen sopijapuolten alkuperäisessä tarkoituksessa. Tästä herääkin kysymys siitä, että toimiiko ihmisoikeustuomioistuin aina pelkkänä ihmisoikeussopimuksen tulkitsijana vai onko se ehkä joissakin tapauksissa omaksunut itselleen lainsäätäjän roolin? Välttääkseen epäilyt siitä, että ihmisoikeustuomioistuin olisi ottanut lainsäätäjän roolin, sen on pystyttävä perustamaan tulkintojensa muutokset myös johonkin objektiivisempaan kiinnekohtaan kuin vain omaan intuitioonsa siitä, että millä tavoin yhteiskunnallinen ilmapiiri ja demokraattiset arvot ovat muuttuneet.⁹³

Ihmisoikeustuomioistuimen muuttaessa tulkintaa muutoksen tuleekin aina perustua johonkin järkevään kiinnekohtaan. Tällainen kiinnekohta haetaan käytännössä oikeusvertailun lähestymistavasta, jonka avulla selvitetään muiden sopimusvaltioiden lainsäädäntöä, muiden kansainvälisten valvontaelimien ratkaisukäytäntöä ja kansainvälisten organisaatioiden kyseistä aihepiiriä koskevia kannanottoja.⁹⁴ Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan ihmisoikeussopimusta tuleekin tulkita sen eurooppalaisesta sidonnaisuudesta huolimatta osana yleismaailmallista

---

⁹⁰ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 288 – 289.

⁹¹ Tyrer v. Yhdistynyt kuningaskunta 25.4.1978, kohdat 38 – 39.

⁹² Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 27.

⁹³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 291.

⁹⁴ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 27.

ihmisoikeusnormistoa ja sitä tulee tulkita yhdenmukaisesti muiden kansainvälisen oikeuden sääntöjen kanssa⁹⁵. Näin ollen sekä yleisen kansainvälisen oikeuden että YK:n ihmisoikeussopimusten voidaan katsoa olevan osa sitä yhteyttä, joka Wienin sopimuksen 31 artiklan mukaan on otettava tulkinnessa huomioon.⁹⁶

Euroopan ihmisoikeussopimusta pyritään tulkitsemaan niin pitkälle kuin mahdollista harmoniassa muiden kansainvälisten oikeuden sääntöjen ja käytäntöjen kanssa huomioiden kuitenkin samalla ihmisoikeussopimuksen erityisluonne ihmisoikeuksien suojaajana. Jos jäsenvaltioiden lainsäädännössä voidaan todeta konsensus tai ainakin enemmistön omaksuma tietty lähestymistapa tai trendi tai muut kansainväliset valvontaelimet ovat päätyneet tietynlaiseen ratkaisuun, se voi olla perusteltu syy korjata aikaisemmassa oikeuskäytännössä omaksuttua linjaa.⁹⁷ Toisaalta konsensuksen asettaminen ihmisoikeussuojan tason kriteeriksi voi johtaa ristiriitaan ihmisoikeuksien lähtökohtaisten päämäärien kanssa, jos enemmistön moraalikäsitteykset määrittävät viimekädessä vähemmistölle kuuluvat oikeudet⁹⁸.

2.3.5 Subsidiariteettiperiaate

Kansallisen lainkäytön ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen välistä suhdetta koskee lisäksi myös *subsidiariteettiperiaate eli toissijaisuusperiaate*. Sen mukaan ihmisoikeuksien tulee toteutua kansallisella tasolla ja ihmisoikeustuomioistuimen tehtävä on valvoa, että sopimuksessa turvattua vähimmäistasoa ei loukata. Ihmisoikeustuomioistuin ei niin sanottuna neljäntenä instanssina arvioi kansallisten tuomioistuinten ratkaisuja, vaan testaa kansallista lakia ja oikeuskäytäntöä suhteessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen standardiin.⁹⁹

Subsidiariteettiperiaate liittyy usein oppiin valtion harkintamarginaalista, joka tulee erityisesti esiin pohdittaessa oikeuksien ja vapauksien käyttämisen rajoituksia sekä niiden välttämättömyyttä demokraattisessa yhteiskunnassa. Harkintamarginaalioppi liittyy ensisijaisesti kansainvälisen toimielimen ja sopimusvaltioiden keskinäissuhteiden määrittämiseen¹⁰⁰. Valtiolla on harkintamarginaaliopin mukaisesti harkintavaltaa, mutta se ei ole rajoittamatonta. Harkin-

⁹⁵ Ks. esim. Al-Adsani v. Yhdistynyt kuningaskunta, kohta 55.

⁹⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 296.

⁹⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 27 – 28.

⁹⁸ Lavapuro 2011, s. 472.

⁹⁹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 25.

¹⁰⁰ Lavapuro 2011, s. 469.

tavallan laajuus on viime kädessä ihmisoikeustuomioistuimen kontrollin alainen ja tämän kontrollin avulla luodaankin yhteisiä eurooppalaisia mittapuita valtiovallan puuttumisoikeuden tiettyihin oikeuksiin ja vapauksiin. Jos valtion puuttuminen on harkintamarginaalin sisällä, kansalliseen ratkaisuun ei kajota.¹⁰¹ Harkintamarginaaliin liittyy myös kaikissa tapauksissa suhteellisuusperiaate, jota valtion on rajoituksia toimeenpannessaan noudatettava. Eli vaikka oikeuksien rajoittaminen olisi sinänsä hyväksyttävää, saattavat tavoiteltujen päämäärien kannalta tarpeettoman pitkälle menevät rajoitukset loukata sopimusta.¹⁰²

Harkintavallan laajuutta ei voida määritellä yleisesti, vaan se vaihtelee ja riippuu monista eri seikoista. Valtion harkintavaltaa voi luonnehtia verraten laajaksi valtion turvallisuuteen liittyvissä asioissa, omaisuuden suojan rajoittamisessa yleisen edun nimissä, moraalisiin liittyvissä kysymyksissä sekä lasten huostaanotoissa, joissa kansallisilla viranomaisilla on ihmisoikeustuomioistuinta paremmat edellytykset harkita tilanteen vaatimat toimet. Valtion harkintavalta on puolestaan suppea erityisesti henkilön yksityiselämään liittyvissä asioissa.¹⁰³ Lisäksi tapauksissa, joissa jonkin rajoitusperusteen osalta on ihmisoikeustuomioistuimen mielestä olemassa yhteinen eurooppalainen mittapuu, on valtion harkintamarginaali kapeampi ja Strasbourgin organien harjoittama valvonta on vastaavasti pitemmälle menevää toisin kuin silloin, kun kansalliset käsitykset vaihtelevat huomattavasti.¹⁰⁴

Useat ihmisoikeussopimuksen määräykset on laadittu niin, että artiklan 1 kappale ilmaisee lyhyesti turvatun oikeuden ja 2 kappaleessa taas määritellään ne perusteet ja edellytykset eli rajoituslausekkeet, joiden nojalla ja mukaisesti muun muassa sopimusvaltiot voivat rajoittaa oikeuden nauttimista. Harkintamarginaalilla on keskeinen merkitys rajoituslausekkeiden käytössä.¹⁰⁵ Psykiatrisen pakkohoidon kannalta oleellisen 5 artiklan, joka koskee oikeutta vapautteen ja turvallisuuteen, sisältämät rajoituslausekkeet ovat artiklan 1 kappaleessa.

---

¹⁰¹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 25.

¹⁰² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 309.

¹⁰³ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 25 – 26.

¹⁰⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 307.

¹⁰⁵ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 299, 306.

3. Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrääminen ja muutoksenhaku

3.1 Tahdosta riippumatonta psykiatrista hoitoa koskeva lainsäädäntö

3.1.1 Perus- ja ihmisoikeuksien rajoittaminen pakkohoidossa

Suomen perustuslaki takaa kaikille muun muassa oikeuden henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapauden, yksityiselämän suojan ja omaisuuden suojan. Nämä perusoikeudet ovat perustavanlaatuisia oikeuksia, joilla on perustuslain 106 §:n mukaisesti etusija muihin säädöksiin nähden. Perustuslakia alemmanasteisen säädöksen ollessa ristiriidassa perustuslain kanssa, tätä alemmanasteista säädöstä ei saa perustuslain 107 §:n mukaan soveltaa. Näin ollen perusoikeudet nauttivat erityistä suojaa verrattuna muuhun lainsäädäntöön. Lisäksi perustuslain 22 §:n mukaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista on aktiivisesti edistettävä ja turvattava.

Perustavanlaatuisuudestaan ja perusoikeussuojastaan huolimatta perusoikeudet eivät ole täysin ehdottomia siten, että niitä ei saisi rajoittaa millään lailla minkäänlaisissa olosuhteissa¹⁰⁶. Olosuhteissa, joissa perusoikeuksia rajoitetaan, pyritään suojaamaan muita ihmisiä ja heidän perusoikeuksiaan. Kyseessä voivat olla myös painavat yhteiskunnalliset syyt, joiden vuoksi perusoikeuksia rajoitetaan. Perusoikeuksien rajoittamisella tarkoitetaan perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevan oikeuden kaventamista tai perusoikeussäännösten suojaamaan yksilön oikeusasemaan puuttumista julkisen vallan toimenpitein¹⁰⁷. Perustuslakivaliokunnan esittämä luettelo perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä tulee ottaa huomioon, kun lailla säädetään perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisesta¹⁰⁸. Tämän tutkimuksen ja psykiatrisen pakkohoidon kannalta näistä yleisistä rajoitusedellytyksistä merkittävimpiä ovat lailla säätämisen vaatimus, oikeusturvavaatimus ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus.

Sekä perustuslain 7 § että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla mahdollistavat puuttumisen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen muun muassa heikon mielen-

---

¹⁰⁶ HE 309/1993 vp., s. 29.

¹⁰⁷ Viljanen 2001, s. 14.

¹⁰⁸ PeVM 25/1994 vp., s. 5.

veyden vuoksi ja näin ollen nämä säännökset mahdollistavat myös tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon. Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. 7 §:n 3 momentin mukaan taas henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Lisäksi kyseisen säännöksen mukaan muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Perustuslain 7 § 3 momentti sisältääkin näin ollen myös ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan tavoin kiellon mielivallan käyttämisestä ja laillisuusvaatimuksen, jonka mukaan laissa tulee olla peruste vapauden puuttumiselle. 7 §:n 3 momentti sisältää 7 §:ssä turvattuja oikeuksia koskevia täsmentäviä säännöksiä¹⁰⁹.

Perustuslain 7 §:n 3 momentin ensimmäisen virkkeen sisältämä yleinen mielivallan kiello ja laissa säädettyä perustetta koskeva vaatimus kohdistuvat sekä lainsäätäjään että lainsoveltaajaan. Viimeksi mainitun tulee erityisesti siis varmistaa, että oikeuksiin puuttumiselle on laissa säädetty peruste ja myös sovellettava erityislakeja sopusoinnussa mielivallan kiellon kanssa. Vapaudenmenetyksen osalta 7 §:n 3 momentti sisältää ensimmäisen virkkeen yleissäännöksen lisäksi erityissäännöksiä. Nämä erityissäännökset heijastavat sitä tärkeyttä, joka henkilökohtaisella vapaudella ja erityisesti suojalla mielivaltaa vastaan perusoikeutena on.¹¹⁰ Henkilökohtaisen vapauden osalta 7 §:n 3 momentin säännökset rajoittuvat koskemaan ”vapaudenmenetystä”, jolla tarkoitetaan samaa kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisella ”vapaudenriistolla”. Tämä taas tarkoittaa järjestelyä, jolla henkilöä estetään tai kielletään poistumasta hänelle määrätystä hyvin rajatusta olinpaikasta.¹¹¹

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artikla takaa myös oikeuden vapauteen. Artiklan tarkoitus on erityisesti taata, ettei kukaan joudu mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Lisäksi 5 artiklan perusteella valtion henkilöihin kohdistamissa toimenpiteissä keskeinen merkitys on laillisuus- ja oikeusvaltioperiaatteella. Artikla on erittäin yksityiskohtainen ja luonteeltaan jopa tekninen. Sen ensimmäisessä kappaleessa todetaan jokaisen oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja ettei kenenkään oikeutta vapauteen saa riistää. Tämän jälkeen luetellaan ne tarkasti määritellyt tilanteet, joissa vapauteen voidaan lain määräämässä järjestyksessä puuttua. Seuraavissa 5 artiklan kappaleissa säädetään vapaudenriiston kohteen

---

¹⁰⁹ Pellonpää 2011, s. 290.

¹¹⁰ Pellonpää 2011, s. 290.

¹¹¹ HE 309/1993 vp., s. 48.

oikeusturvan tarkemmista takeista. Muun muassa mielenterveydellisistä syistä pakkohoidossa oleville tulee taata 5 artiklan mukaiset oikeusturvan takeet.¹¹²

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan käsitettä vapaudenriisto tulkitaan autonomisen tulkintaperiaatteen mukaan riippumatta siitä, että millainen käsitesisältö sillä mahdollisesti on kansallisella tasolla. Vapaudenriistoon liittyy sekä objektiivinen että subjektiivinen elementti. Objektiivinen puoli liittyy viranomaisen konkreettiseen toimenpiteeseen, jolla henkilön vapautta on rajoitettu. Se ilmenee henkilön sulkemisessa rajoitettuun paikkaan muuksi kuin täysin merkityksettömäksi ajaksi. Ratkaisevaa on konkreettinen tilanne ja muun muassa vapaudenmenetyksen kesto, vaikutukset ja toimenpiteen täytäntöönpano sekä se, missä yhteydessä toimenpide on määrätty. Subjektiivinen elementti tarkoittaa taas henkilön suostumuksen puuttumista kyseiseen toimenpiteeseen. Keskeistä vapaudelle on henkilön mahdollisuus oman tahtonsa mukaan poistua alueelta tai suljetusta paikasta. Muita huomioon otettavia seikkoja ovat valvonta ja muu kontrolli henkilön liikkumiseen sekä sosiaalisten kontaktien rajoittamiseen.¹¹³

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan mukaan vapaus ei siis ole absoluuttinen oikeus, vaan siihen voidaan kajota 5 artiklan alakohtien mukaisissa tilanteissa. Luettelo niistä perusteista, joilla vapautteen voidaan puuttua, on tyhjentävä ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä niille on annettu kapea tulkinta. Näin ollen ollakseen laillinen vapaudenriiston tulee kuulua johonkin 5 artiklassa luetelluista alakohdista.¹¹⁴ Perustuslain 7 § ei määrittele mielivallan kiellosta huolimatta tarkemmin niitä sisällöllisiä perusteita, joiden nojalla vapaudenriisto voidaan laissa sallia. Tältä osin ihmisoikeussopimuksen 5 artikla täydentääkin perustuslain 7 §:n säännöstä.¹¹⁵ Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 1 kappaleen e-kohdan perusteella henkilöltä voidaan riistää vapaus lain nojalla hänen heikon mielenterveytensä vuoksi.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen sanamuoto ”heikko mielenterveys” ei ole itsessään tarkka määritelmä ja ajan saatossa psykiatristen hoitomuotojen kehitys on vaikuttanut hyvin paljon siihen, millaisissa tilanteissa henkilön vapautteen voidaan kajota. Henkilön mielipiteet ja se, että hänen käyttäytymisensä poikkeaa yleisesti hyväksytyistä normeista, eivät oikeuta puuttumaan henkilön vapautteen missään olosuhteissa. Henkilön ei voida katsoa olevan 5 artiklan tarkoittamalla tavalla mielenterveyssyistä vapaudenriiston kohteena, elleivät kaikki kolme

---

¹¹² Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 120, 124.

¹¹³ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 121.

¹¹⁴ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 142.

¹¹⁵ Pellonpää 2011, s. 293.

vähimmäisvaatimusta toteudu. Nämä vaatimukset ovat: a) tapauksessa tulee olla uskottavasti objektiivisin lääketieteellisin perustein osoitettu, että henkilöllä on artiklan tarkoittama ”heikko mielenterveys”, b) henkilön mielenterveyden ongelma tulee olla sen tasoinen, että se edellyttää hänen vapauteensa kajoamista ja se kyseisissä olosuhteissa on välttämätöntä, c) vapaudenriisto saa kestää ainoastaan niin kauan kuin tällainen tila kestää^{116, 117}.

Vapaudenmenetyks merkitsee jo sinällään erityisen pitkälle menevää perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluvan henkilökohtaisen vapauden rajoittamista. Vapaudenmenetyks ei kuitenkaan sellaisenaan merkitse suoraan perustetta rajoittaa henkilön muita perusoikeuksia. Muun muassa perusoikeusuudistuksen esitöissä¹¹⁸ onkin korostettu, että jos tarvetta rajoittaa henkilökohtaisen vapauden ohella muita perusoikeuksia vapaudenmenetyksen aikana on olemassa, rajoitukset tulisi voida oikeuttaa erikseen kussakin tapauksessa ja kunkin oikeuden osalta. Rajoituksia ei voida näin ollen nojata laitospöytäkirjan käsitteeseen¹¹⁹. Suljetuissa laitoksissa olevien, kuten mielisairaalaan tahdosta riippumatta hoidettavaksi otettujen, perusoikeusrajoituksiin sovelletaan perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä.¹²⁰

Psykiatrisessa pakkohoidossa on mahdollista puuttua useisiin perusoikeuksiin kuten perustuslain 9 §:n mukaiseen liikkumisvapauteen, 10 §:n mukaiseen yksityiselämän suojaan sekä 15 §:n mukaiseen omaisuuden suojaan. Vastaavasti siinä on mahdollista puuttua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaiseen oikeuteen nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta, ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1 artiklan omaisuudensuojaan sekä neljännen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaiseen liikkumisvapauteen. Erityisen vahvasti tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa puututaan aina perustuslain 7 §:n jokaiselle takaamaan henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan takaamaan vapauteen. Mielenterveyslain 2 luvun mukaiseen psykiatriseen pakkohoittoon määrääminen jo sinänsä merkitsee vapaudenriistoa.

Perustuslain 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puututaan psykiatrisessa pakkohoidossa päätettäessä potilaan kiinnipitämisestä ja sitomisesta sekä tehtäessä potilaalle henkilötarkastus tai – katsastus. Henkilönkatsastuksen katsotaan merkitsevän vakavampaa

---

¹¹⁶ Ks. esim. Winterwerp v. Alankomaat, kohta 39; Liuiza v. Liettua, kohta 56.

¹¹⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 143.

¹¹⁸ HE 309/1993 vp., s. 25.

¹¹⁹ Laitospöytäkirjan käsitettä on luonnehdittu eräänlaiseksi oikeuden itserajoitukseksi. Laitospöytäkirjan ajatuksessa oikeusvaltioperiaatteen vaikutus päättyy laitoksen portilla. Laitoksen sisäiset suhteet ovat oikeudesta vapaata aluetta, eivätkä perusoikeudet ja laillisuusvaatimus enää suojaavat laitoksen sisällä hallinnon vallankäytöltä. Viljanen 2011, s. 111.

¹²⁰ Viljanen 2011, s. 111.

puuttumista henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kuin henkilöntarkastuksen¹²¹. Mielenterveyslain psyykkistä sairauden hoitoa koskeva 22 b § mahdollistaa sekä kiinnipitämisen että sitomisen ja muut lyhytaikaiset rajoitustoimenpiteet hoitavan lääkärin päätöksellä. Henkilöntarkastuksesta ja –katsastuksesta säädetään mielenterveyslain 22 i §:ssä ja näistä päättää myös potilaan hoidosta vastaava lääkäri.

Psykiatrisessa pakkohoidossa voidaan puuttua potilaan liikkumisvapauteen mielenterveyslain 22 d §:n perusteella. Tämän mukaan potilasta saadaan kieltää poistumasta sairaalan alueelta tai tietyn hoitoyksikön tiloista. Potilas voidaan noutaa sairaalaan, jos potilas poistuu sairaalasta ilman lupaa tai luvan saatuaan jää palaamatta sinne. Potilaan poistamisen estämiseksi tai hänen siirtämisekseen saa toimintayksikön hoitohenkilökunta käyttää voimakeinoja. Näiden voimakeinojen käytössä tulee huomioida suhteellisuusperiaate.

Perustuslain 10 §:ssä turvataan yksityiselämän ja luottamuksellisen viestin suoja. Sen 2 momentissa säädetään kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuuden loukkamattomuudesta. 3 momentissa säädetään rajoituksesta tähän ilmauksella ”lailla voidaan säätää lisäksi välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen”. Mielenterveyslain 22 j §:ssä säädetään potilaan yhteydenpidon rajoittamisesta ja siinä mahdollistetaan kajoaminen luottamuksellisen viestin suojaan. Perustuslain 15 §:n mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Omaisuuden suojaan saadaan kuitenkin puuttua mielenterveyslain 22 g §:n nojalla.

3.1.2 Lailla säätämisen vaatimus ja laatuvaatimus

Kuten edellä on jo todettu, perustuslain perusoikeussäännökset eivät ainakaan yleisesti voi olla sillä tavoin ehdottomia, ettei niitä voisi missään laajuudessa eikä millään edellytyksillä rajoittaa. Perusoikeuksien käyttämisestä voivat rajoittaa sekä toisten ihmisten perusoikeudet että erinäiset muut painavat yhteiskunnalliset intressit. Kuitenkin perusoikeuksien perustuslain-tasoisuus asettaa merkittäviä ehtoja ja rajoituksia sille, millä tavoin ja kuinka laajalti perusoikeuksia voidaan rajoittaa.¹²² Rajoitettaessa perusoikeuksia tulee aina huomioida perustuslakivaliokunnan laatiman yleisten rajoitusperusteiden luettelo. Luetteloon kuuluvista vaatimuksista ensimmäinen on lailla säätämisen vaatimus eli rajoitusten tulee perustua eduskuntalakiin.

---

¹²¹ Tuori – Kotkas 2008, s. 524.

¹²² Viljanen 2011, s. 139.

Perustuslakivaliokunnan mukaan perusoikeuksien rajoitusten tulee aina perustua eduskunnan säätämään lakiin ja tähän liittyy kielto delegoida perusoikeuksien rajoittamista koskevaa toimivaltaa lakia alemmalle säädöstasolle.¹²³ Lailla säätämisen vaatimus sisältyy sekä perustuslain 7 §:n 3 momenttiin että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaan.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen jäsenvaltioiden rajoittaessa ihmisoikeussopimuksessa turvattuja oikeuksia rajoitusten tulee olla ”lain sallimia” (”in accordance with the law”) tai ”lais- sa säädettyjä” (”prescribed by law”) eli toisin sanoen lainmukaisia. Myös muita lainmukai- suuteen viittaavia ilmaisuja löytyy kuten 5(1) artiklan määräys, jonka mukaan vapaudenriiston tulee tapahtua ”lain määräämässä järjestyksessä”. *Laillisuusvaatimuksen* taustalla on rule of law –periaate eli rajoitusten tulee perustua kansalliseen lakiin. Rajoituksen perustuminen lakiin ei kuitenkaan vielä riitä, vaan ihmisoikeustuomioistuin kiinnittää huomiota myös ”lain laatuun” ja edellyttää, että valtionsisäinen oikeus antaa riittävää suojaa viranomaisen taholta tulevaa mielivaltaista puuttumista vastaan. Se, millaista täsmällisyyttä ja tarkkuutta lainsää- dännöltä laillisuusvaatimus edellyttää, vaihtelee tilanteen mukaan. Esimerkiksi vakavan puut- tumisen yksityiselämään, kuten pakkohoidossa, voidaan katsoa edellyttävän erityisen täsmäl- listä lainsäädäntöä.¹²⁴

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen katsoessa valtionsisäisen oikeuden täyttävän laillisuus- vaatimuksen eli laillisuusperiaatteen asettamat vaatimukset, se jättää tämän oikeuden sisällön tulkinnan lähtökohtaisesti valtionsisäisille tuomioistuimille ja muille viranomaisille. Sen si- jaan tuomioistuin tutkii seuraavaksi, onko lakiin perustuva rajoitus palvelut jotakin ihmisoie- keussopimuksen artiklan rajoituslausekkeissa mainittua tarkoitusta eli onko rajoituksella ollut hyväksyttävä päämäärä.¹²⁵

Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa tarkoitetun mielivallan kiellon keskeisin tae on vapaudenriiston laillisuusvaatimus. Sen mukaan kenenkään vapautta ei saa riistää muu- ta kuin tietyissä 5 artiklassa määritellyissä tapauksissa ja lain määräämässä järjestyksessä. Vapaudenriistoa koskevan laillisuusvaatimuksen mukaan vapaudenriistolle tulee ensinnäkin olla peruste kansallisessa laissa ja toiseksi kansallisen lain soveltamisen tulee olla yhdenmu- kainen ihmisoikeussopimuksen kanssa eli vapaudenriiston perusteen tulee olla jokin 5 artiklan

---

¹²³ PeVM 25/1994 vp., s. 4 – 5.

¹²⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapania 2012, s. 299 – 303.

¹²⁵ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 304 – 309.

1 kappaleen a-f –kohdissa manituista vapaudenriiston syistä. Vapaudenriisto, joka ei ole tapahtunut 5 artiklan mainitsemissa tarkoituksessa, on jo tällä perusteella laitton.¹²⁶

Vapaudenriiston kohdalla laillisuusvaatimus edellyttääkin, että vapaudenmenetys on kansallisen lain mukainen ja sen määrittämisessä on noudatettu sekä lain asiasisältöä että prosessuaalisia määräyksiä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin jättää kansallisen lain sisällön tulkinnan subsidiariteettiperiaatteen mukaisesti kotimaisille tuomioistuimille. Kansallisen lain lainmukaisuuteen puututaan ainoastaan, kun on selvää, että lakia ei ole tulkittu oikein.¹²⁷

Kansalliselle laille, johon vapaudenmenetys perustuu, on asetettu laatuvaatimuksia. Ne koskevat lain saatavilla oloa ja riittävää ennakoitavuutta sen suhteen, että missä olosuhteissa ja millaisessa menettelyssä henkilön vapautteen voidaan puuttua. Keskeinen laatuvaatimus vapauden menettämistä koskevissa säännöksissä ja niiden soveltamisessa on, että säännökset eivät jätä sijaa mielivallalle. Eli ei riitä, että laki olisi riittävän selvä ja menettely kotimaisen lain säännösten mukainen, vaan lain tulee lisäksi antaa turvaa mielivaltaa vastaan. Erityisesti täältä osin pakkohoidon jatkamisen välttämättömyyden arviointi on tuonut esiin ongelmia kansallisessa lainsäädännössä.¹²⁸ Tapauksessa M. v. Ukraina todettiin, että vaikka kansallisen lain mukaan potilaan tilaa tuli arvioida tietyin väliajoin, laissa ei sanottu, tuliko arviointiin ottaa mukaan ulkopuolista lääkäriä ja muutoinkaan päätöksenteossa ei ollut pyritty edistämään arvioinnin riippumattomuutta¹²⁹. Laatuvaatimus turvasta mielivaltaa vastaan ei täytynyt myöskään tapauksessa X v. Suomi, koska potilas ei saanut ulkopuolisen psykiatrin lausuntoa hoidon jatkamisesta päätettäessä eikä hänellä itsellään ollut mahdollisuutta panna vireille pakkohoidon jatkamisen tarpeellisuuden arviointia¹³⁰.

3.1.3 Mielivallan kieltö

Keskeinen vaatimus vapauden menettämistä koskevissa säännöksissä, kuten on myös perustuslain 7 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa ja niiden soveltamisessa, on vaatimus siitä, että säännökset eivät jätä sijaa mielivallalle. Eli vaikka laki olisi riittävän selvä ja menettely kotimaisen lain säännösten mukainen, lain tulee lisäksi antaa turvaa mielivaltaa

---

¹²⁶ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 127.

¹²⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 128.

¹²⁸ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 129 – 130.

¹²⁹ M. v. Ukraina, kohdat 62, 65.

¹³⁰ X v. Suomi, kohdat 169 – 170.

vastaan. Mielivaltaisuuden käsite taas ei kuitenkaan ole täysin selkeä ja se saattaa vaihdella riippuen vapaudenriiston perusteesta.¹³¹

Kansalliset säännökset eivät ole aina antaneet turvaa mielivaltaa vastaan psykiatrisessa pakkohoidossa, mikä käy ilmi tapauksista M. v. Ukraina¹³² ja X v. Suomi¹³³. Ensimmäisessä tapauksessa kansallisen lain mukaan potilaan tilaa tuli arvioida tietyin väliajoin, mutta siinä ei kuitenkaan sanottu, tuliko arviointiin ottaa mukaan ulkopuolista asiantuntijaa. Myöskään jälkimmäisessä Suomea koskeneessa tapauksessa mielenterveyslain säännös tahdosta riippumattomasta hoidosta mielentilatutkimuksen jälkeen ei antanut lailta vaadittavaa turvaa.

Mielivallan mahdollisuus voi kuitenkin asianmukaisesta lainsäädännöstä huolimatta liittyä myös itse päätöksentekoon. Muun muassa viranomaisten vilpillinen mieli lain soveltamisessa voi tuoda esiin mielivaltaisuuden, vaikka vapaudenriisto vastaisikin kansallisen lain sanamuotoa¹³⁴. Mielivallan kielto merkitsee myös sitä, että sovellettu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan peruste todella vastaa jutun olosuhteita. Eli tapauksissa, joissa vapaudenriisto perustuu henkilön heikkoon mielenterveyteen, vapaudenriiston perustana tulee olla lääkärin todistus, joka osoittaa henkilön olevan kyseisessä tilassa ja pakkohoidon tarpeessa.

Mielivaltaisuudesta on kyse myös silloin, kun vapaudenriiston perusteen ja sen toimeenpanon paikan ja olojen välillä ei ole mitään yhteyttä ja henkilölle ei kohtuullisessa ajassa järjestetä asianmukaista laitossijoitusta. Mielivaltaisuutta voi osoittaa lisäksi se, että toimenpide on kohtuuton suhteessa perusteeseen eikä täytä suhteellisuusperiaatetta. Peruste vaihtelee vapauten puuttumisen syyn mukaisesti.¹³⁵

3.1.4 Oikeusturvavaatimus

Oikeusturvan avulla pyritään turvaamaan yksilön hänelle oikeusjärjestyksen perusteella taatut oikeudet suhteessa viranomaisen toimintaan. Oikeusturvakeinot toteuttavat yksilön oikeuksien suojaa suhteessa julkiseen päätöksentekoon ja julkisen vallan käyttöön silloin, kun nämä kohdistuvat hänen oikeuksiinsa tai velvollisuuksiinsa. Sen avulla pyritäänkin ehkäisemään mieli-

---

¹³¹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 129 – 130.

¹³² M. v. Ukraina, kohdat 62 ja 65.

¹³³ X v. Suomi, kohdat 169 – 170.

¹³⁴ Ks. mm. Saadi v. Italia, kohta 69 ja Bozano v. Ranska, kohta 59 – 60.

¹³⁵ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 130 – 131.

valtaa ja suojataan yksilöä suhteessa valtioon. Oikeusturva antaakin nimenomaan turvaa heikommalle osapuolelle eli yksilölle. Lisäksi oikeusturvan tavoitteena on varmistaa lainmukaisten päätösten syntyminen ja yksilön oikeuksien toteutuminen.

Perustuslakivaliokunnan laatimaan perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten luetteloon kuuluu myös oikeusturvavaatimus, jonka mukaan perusoikeutta rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä¹³⁶. Vaatimus riittävästä oikeusturvajärjestelyistä liittyy perusoikeuksien menettelylliseen suojaan. Vaikka perusoikeusuudistuksen esitöissä ei asiasta mainitakaan, on selvää, että oikeusturvajärjestelyillä viitataan ennen muuta muutoksenhakumahdollisuuteen. Myös muut menettelylliset oikeusturvatakeet voivat tulla kysymykseen. Perustuslakivaliokunnan esittämän oikeusturvavaatimuksen voidaan katsoa merkitsevän sitä, että rajoituksen toteuttavan viranomaisen päätökseen tulee olla sovellettavissa jokin muutoksenhakukeino.¹³⁷

Oikeusturvavaatimuksella on läheinen yhteys perustuslain 21 §:ään, joka koskee oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja hyvää hallintoa. 21 §:n 1 momentissa turvataan jokaiselle oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Tämä kyseinen säännös edellyttää useimmissa tapauksissa jo sellaisenaan oikeutta saattaa yksilön perusoikeuteen puuttuminen tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Perustuslain 21 §:n 2 momentissa asiaa on vielä korostettu siten, että säännös edellyttää, että lailla turvataan muun muassa oikeus hakea muutosta.¹³⁸

Vapaudenmenetys on aina vakava toimenpide ja vaatii sellaisenaan erityisiä oikeusturvatakeita¹³⁹. Sekä perustuslain 7 §:ssä että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa edellytetään, että henkilöllä, jonka vapaus on riistetty, on oikeus vaatia vapaudenmenetyksen laillisuuden tutkimista tuomioistuimessa. Vapaudenriiston laillisuuden tutkinta koskee myös psykiatrista pakkohoitoa. Oikeus saada muun kuin rangaistusluonteisen vapaudenmenetyksen laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi on kuitenkin osoittautunut lainsäädännössämme joiltakin kohdin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kannalta puutteelliseksi¹⁴⁰.

---

¹³⁶ PeVM 25/1994 vp., s. 5.

¹³⁷ Saraviita 1998, s. 102 ja 2000, s. 107.

¹³⁸ Viljanen 2001, s. 255.

¹³⁹ Pellonpää 2011, s. 281.

¹⁴⁰ Pellonpää 2011, s. 294.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kappaleen mukaan jokaisella, jolta on riistetty vapaus pidättämällä tai muuten, on oikeus vaatia tuomioistuimessa, että hänen vapaudenriistonsa laillisuus tutkitaan viipymättä ja että hänet vapautetaan, mikäli toimenpide ei ole laillinen. Tämä säännös takaa jokaiselle vapaudenriiston kohteelle oikeuden vapaudenmenetyksen laillisuuden tutkintaan tuomioistuimessa. 5 artiklan 3 kappale taas koskee ainoastaan tilanteita, joissa vapaudenriisto perustuu epäilyyn rikokseen syylistymisestä. 5 artiklan 3 kappale eroaa myös 4 kappaleesta siten, että 4 kappaleen vapaudenriiston tutkinta edellyttää henkilön omaa vaatimusta tutkimuksesta ja hänen näkemystään sen laittomuudesta. Vaikka tapauksessa ei todettaisi 5 artiklan 1 tai 3 kappaleiden mukaista loukkausta, on 5 artikla voitu laiminlyödä 4 kappaleen säännöksen perusteella. Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kappale koskee myös mielenterveyssyistä pakkohoitoon otettua, jolla tulee olla itsenäinen oikeus riitauttaa pakkohoitoon ottamisen ja siellä pitämisen edellytykset.¹⁴¹ Mielenterveyslain mukaisesta pakkohoitoon määräämisestä on järjestetty muutoksenhaku hallintotuomioistuimeen¹⁴².

Laillisuuskontrollia harjoittaa ensisijaisesti kansallinen tuomioistuin. Asian ratkaisevan toimielimen ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla tuomioistuin, vaan se voi olla myös muu tuomiovaltaa käyttävä toimielin, jonka menettely turvaa tietyt prosessuaaliset asian käsittelyn turvatakeet. Toimielimen tulee olla aina itsenäinen ja riippumaton sekä suhteessa osapuoliin että toimeenpanoon. Ratkaisun tulee myös taata tietyt menettelylliset takeet käsittelyn oikeudenmukaisuudesta. Toimielimellä tulee lisäksi olla oikeus määrätä henkilö vapautettavaksi, jos se toteaa vapaudenmenetyksen laittomaksi.¹⁴³

Pakkohoitopotilaan mahdollisuus hakea muutosta ja pääsy tuomioistuimeen ei kuitenkaan yksinään ole riittävää turvaamaan vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle kuuluvia oikeuksia. Sekä ihmisoikeussopimukset että henkilökohtaisen vapauden perusoikeusluonnekin asettavat tuomioistuinkäsittelylle laadullisia ja muita lisävaatimuksia.¹⁴⁴ Menettelyä koskevia vaatimuksia käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.

Laillisuusvaatimus täyttyy, jos ratkaisu on kansallisen lain sekä aineellisten että prosessuaalisten vaatimusten että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan tarkoituksien mukainen ja takaa näin ollen vapaudenriiston kohteelle turvan mielivaltaa vastaan. Lainmukaisuus edellyttää aina myös valitusmahdollisuutta. Laillisuuden kansallinen ratkaiseminen ei kuitenkaan

---

¹⁴¹ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 156 – 157.

¹⁴² Pellonpää 2011, s. 295.

¹⁴³ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 158.

¹⁴⁴ Pellonpää 2011, s. 296.

tarkoita vain vapaudenmenetyksen lain säännöksen täyttymistä, vaan myös laillisen perusteen tutkimista. Esimerkiksi tilanteissa, joissa vapaudenriisto perustuu heikkoon mielenterveyteen, tulee selvittää heikon mielenterveyden perusteen olemassaolo.¹⁴⁵

3.1.5 Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan laatiman perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten luettelon viimeisenä kohtana on vaatimus noudattaa Suomen kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita rajoitettaessa perusoikeuksia. Perustuslakivaliokunnan mukaan rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Perusoikeusuudistus lähentää entisestään Suomen perusoikeusjärjestelmää sisällöllisesti kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen. Tämän vuoksi perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien tulkinnallinen harmonisointi on aiempaakin tärkeämpää. Sisällyttäessään ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimuksen perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten luetteloon, perustuslakivaliokunta nosti erityisesti esille perus- ja ihmisoikeuksien sisällöllisen lähentymisen ja sen mukana lisääntyneeseen tarpeeseen harmonisoida perus- ja ihmisoikeuksia tulkinnallisesti keskenään.¹⁴⁶ Ihmisoikeusystävällistä tulkintaa ja tulkinnallista harmonisointia käsiteltiin jo aiemmin luvussa 2.1.3.

Kyseinen perustuslakivaliokunnan esittämä sääntö merkitsee sitä, että perusoikeuden rajoitusta ei voida pitää perustuslainmukaisena, jos rajoitus ulottuu niin pitkälle, että se samalla loukkaisi Suomea velvoittavia ihmisoikeussopimuksia¹⁴⁷. Myös hallituksen perusoikeusuudistusta koskevassa esityksessä on katsottu, että yksilön kannalta perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien suojajärjestelmät täydentävät toisiaan. Sen vuoksi perusoikeuksiakaan ei ole mahdollista rajoittaa pidemmälle kuin Suomen ihmisoikeusvelvoitteet sallivat, jotta Suomen valtio ei syylistyisi kansainvälisten velvoitteidensa rikkomiseen.¹⁴⁸

Perustuslain 74 §:n mukaisesti perustuslakivaliokunnan tehtävänä on antaa lausunto sen käsitteeseen tulevien lakiehdotusten ja muiden asioiden perustuslainmukaisuudesta sekä suhteesta

---

¹⁴⁵ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 159.

¹⁴⁶ PeVM 25/1994 vp., s. 5.

¹⁴⁷ Viljanen 2001, s. 266.

¹⁴⁸ He 309/1993 vp., s. 40.

kansainvälisiin ihmisoikeuksiin. Näin ollen perustuslakivaliokunta valvoo myös omalta osaltaan ihmisoikeuksien toteutumista lainsäädännössä kansallisella tasolla.

3.2 Hoitoon määräämistä koskeva prosessi

3.2.1 Hoitoon määräämisen edellytykset

Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa¹⁴⁹ on toistettu usein, että tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä edellytetään kolmen kriteerin täyttymistä. Ensinnäkin henkilön tulee objektiivisen lääketieteellisen selvityksen perusteella kärsiä todellisesta psyykkisestä häiriöstä. Toiseksi häiriön tulee olla luonteeltaan tai asteeltaan sellainen, että se edellyttää tahdosta riippumatonta vapauden rajoittamista ja kolmanneksi häiriön tulee jatkua koko vapauden rajoittamisen ajan.¹⁵⁰ Objektiivisuuden kriteerin ihmisoikeustuomioistuin on nostanut esille myös Suomea koskevassa X v. Suomi tapauksessa, jossa objektiivisuuden takeena voidaan katsoa olevan ulkopuolisen riippumattoman lääkärin mielipide jatkohoidosta päätettäessä. Objektiviteettiperiaatteen mukaan hallintotoiminta ei saa perustua epäasiallisiin tai hallinnolle muuten vieraisiin perusteisiin. Periaate sisältyy hallintolain 6 §:n toiseen virkkeeseen, jossa säädetään, että viranomaisten ”toimien on oltava puolueettomia”.¹⁵¹

Tahdosta riippumattomasta psykiatrisesta hoidosta, hoitoon määräämisen edellytyksistä ja tällaisen hoidon toteuttamisesta säädetään mielenterveyslain 2 luvussa. Mielenterveyslain 8 §:ssä säädetään hoitoon määräämisen edellytyksistä. Näitä edellytyksiä on kolme ja kaikkien niiden tulee täytyä samanaikaisesti, jotta henkilö voitaisiin määrätä tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaanhoitoon¹⁵². Rikoksesta syytetyn mielentilan tutkimisesta ja hoidosta tahdosta riippumatta säädetään mielenterveyslain 3.luvussa.

Ensimmäinen edellytys on, että henkilön todetaan olevan mielisairas. Tällä tarkoitetaan sellaista tilaa, jota voidaan pitää psykoosina¹⁵³. Henkilön toteaminen mielisairaaksi on lääketie-

---

¹⁴⁹ Ks. esim. Winterwerp v. Alankomaat, kohta 39; Luberti v. Italy, kohta 27; Bik v. Venäjä, kohta 32; Johnson v. Yhdistynyt Kuningaskunta, kohta 60.

¹⁵⁰ KHO 2012:75.

¹⁵¹ Niemivuo – Keravuori 2003, s. 125.

¹⁵² Tuori - Kotkas 2008, s. 445.

¹⁵³ HE 113/2001 vp., s. 4.

teellinen kysymys, joka asiantuntevien lääkäreiden tulee ratkaista huolellisten tutkimusten perusteella¹⁵⁴.

Toisen edellytyksen mukaan henkilö on mielisairautensa vuoksi hoidon tarpeessa siten, että hoitoon toimittamatta jättäminen olennaisesti pahentaisi hänen mielisairauttaan tai vakavasti vaarantaisi hänen terveyttään tai turvallisuuttaan taikka muiden henkilöiden terveyttä tai turvallisuutta. Henkilön tulee tämän edellytyksen mukaan olla hoidon tarpeessa. Henkilöllä on hoidon tarve silloin, kun hänen mielisairaustila on sellainen, että sitä voidaan lievittää tai parantaa asianmukaisella lääketieteellisellä hoidolla. Hoidon tarpeen tulee ilmetä siten, että ilman hoitoa henkilön mielisairaus pahentuisi olennaisesti tai ilman hoitoa henkilön terveys tai turvallisuus vaarantuisi vakavasti tai ilman hoitoa vaarantuisi vakavasti muiden terveys tai turvallisuus.¹⁵⁵ Potilaan oman terveyden tai turvallisuuden voidaan ajatella vaarantuvan silloin, kun potilas ei psyykkisen oireilun takia kykene huolehtimaan itsestään tai kun kyseessä on vakava itsemurhavaara tai kun potilas on vaarassa joutua heitteille tai muiden hyväksikäyttämäksi¹⁵⁶. Muiden henkilöiden terveys tai turvallisuus taas saattaa vaarantua silloin, kun mielisairaana läheisille tai hänestä huolehtiville henkilöille aiheutuu ilmeistä terveydellistä uhkaa tai mielenterveyden tasapainon vakavaa järkkymistä tai kun hänen lastensa kehitys häiriintyy¹⁵⁷.

Kolmannen hoitoon määräämisen edellytyksen mukaan henkilö voidaan määrätä psykiatrisen pakkohoitoon vain, jos mitkään muut mielenterveyspalvelut eivät sovellu käytettäväiksi tai ovat riittämättömiä. Edellytyksen täyttymisen toteaminen edellyttää, että muita hoitovaihtoehtoja on arvioitu ensin. Tällainen muiden hoitovaihtoehtojen ensisijainen arviointi ilmentää hallinto-oikeudessa noudatettavaa suhteellisuusperiaatetta. Hoitoon määräämisen edellytysten täyttymistä arvioidaan aina etupäässä lääketieteellisen asiantuntemuksen mukaan.¹⁵⁸

3.2.2 Tarkkailuun ottaminen ja tarkkailu

Ennakollista eli preventiivistä oikeusturvaa takaa pitkälti pakkohoidossa menettelyä koskevat mielenterveyslaissa olevat määräykset. Pakkohoitopotilaiden kohdalla oikeusturvassa pääpai-

---

¹⁵⁴ HE 201/1989 vp., s. 15.

¹⁵⁵ HE 201/1989 vp., s. 15–16.

¹⁵⁶ HE 335/2010 vp., s. 6.

¹⁵⁷ HE 201/1989 vp., s. 16.

¹⁵⁸ Tuori – Kotkas 2008, s. 446.

no on hoitoon määräämisessä noudatettavassa menettelyssä ja muutoksenhaussa¹⁵⁹. Tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä hoidon edellytykset tutkitaan neljässä vaiheessa, mikä tehostaa oikeusturvaa¹⁶⁰. Hoitoon määräämisessä tulee noudattaa potilaan kuulemisperiaatetta ja selvittää tarkkailuun otetun potilaan mielipide, ennen kuin hoitoon määräämispäätös tehdään. Ennakollista oikeusturvaa tehostavat lisäksi vaatimukset hoitoon määräämisestä koskevan päätöksen muodosta, perusteluvollisuudesta ja tiedoksi antamisesta¹⁶¹. Päätöksen tiedoksi antaminen mahdollistaa potilaan mahdollisimman nopean reagoimisen päätökseen, jos hän haluaa valittaa siitä. Tapauksessa X v. Suomi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että valittajan määrääminen tahdosta riippumattomaan hoitoon täytti laillisuusperiaatteen vaatimukset.

Tahdosta riippumattoman hoidon edellytysten täytyessä potilas voidaan määrätä pakkohoitoon. Pakkohoitoon määräämisen edellytyksiä arvioidaan hoitoon määräämismenettelyn eri vaiheissa. Preventiivistä oikeusturvaa tahdosta riippumattomassa hoidossa on tehostettu mm. säätämällä menettely monivaiheiseksi ja edellyttämällä useamman lääkärin itsenäistä arviota hoidon tarpeesta. Lain edellyttämät vaiheet ovat:

- 1) tarkkailulähetteen laatiminen
- 2) potilaan ottaminen tarkkailuun
- 3) tarkkailulausunnon laatiminen ja
- 4) hoitoon määräämispäätöksen tekeminen.¹⁶²

Ensimmäisestä hoitoon määräämismenettelyn vaiheesta säädetään mielenterveyslain 9 §:ssä, jossa säädetään tarkkailulähetteestä, johon tarkkailuun ottaminen perustuu. 9 §:n mukaan tarkkailulähetteellä tarkoitetaan lääkärin allekirjoittamaa lausuntoa potilaan tahdosta riippumattoman hoidon tarpeesta. Tarkkailulähetteen tulee sisältää perusteltu kannanotto 8 §:n mukaisten tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytysten täyttymisestä. Tarkkailulähetteen laatii potilaan tutkinut lääkäri, jos hän katsoo hoitoon määräämisen välttämättömäksi.¹⁶³

Tarkkailuun lähettämisestä säädetään mielenterveyslain 9 a §:ssä. Tarkkailuun lähettämistä varten lääkärin on tutkittava potilas. Jos lääkäri pitää potilaan hoitoon määräämistä välttämät-

---

¹⁵⁹ Tuori – Kotkas 2008, s. 447.

¹⁶⁰ Lohiniva – Kerkelä 2007, s. 218.

¹⁶¹ Tuori – Kotkas 2008, s. 450.

¹⁶² Tuori – Kotkas 2008, s. 447.

¹⁶³ Tuori – Kotkas 2008, s. 447.

tömänä, hänen on laadittava potilaasta kirjallinen lääkärinlausunto eli 9 §:n mukainen tarkkailulähete.¹⁶⁴ Mielenterveyslain muutoksen jälkeen myös muu kuin virkasuhteessa oleva laillistettu lääkäri on voinut laatia tarkkailulähetteen laissa säädetyillä edellytyksillä 9 a §:n 4 momentin mukaisesti. Kuitenkin mielenterveyslain 23 a §:ssä säädetään, että tarkkailuun ottavan ja tarkkailulausunnon antavan lääkärin, hoitoon määräämisestä, hoidon jatkamisesta ja 4 a luvussa tarkoitetuista rajoitustoimenpiteistä päättävän lääkärin, 12 a §:ssä tarkoitetun ulkopuolisen lääkärin, sekä 9 a §:n mukaisesti poliisin virka-apua pyytävän lääkärin on oltava virkasuhteessa valtioon, kuntaan tai kuntayhtymään.

Mielenterveyslain 9 c §:ssä säädetään tarkkailuun ottamisesta. Säännöksen mukaan potilas voidaan ottaa tarkkailuun sairaalaan sen selvittämiseksi, että ovatko edellytykset henkilön hoitoon määräämiseen hänen tahdostaan riippumatta olemassa. Tarkkailuun potilas voidaan ottaa enintään kolme päivää aikaisemmin tehdyn tarkkailulähetteen perusteella, jos hoitoon määräämisen edellytykset todennäköisesti ovat olemassa. Tällä aikaedellytyksellä varmistetaan se, että tarkkailulähete olisi mahdollisimman ajan tasalla. Sekä lähetteen laatiminen että tarkkailuun ottaminen ovat itsenäisiä toimenpiteitä, minkä vuoksi tarkkailulähete ei sido lääkäriä, joka päättää tarkkailuun ottamisesta.¹⁶⁵

Hoitoon määräämismenettelyn kolmannelta vaiheelta säädetään mielenterveyslain 10 §:ssä, jossa säädetään tarkkailusta. Viimeistään neljäntenä päivänä tarkkailuun ottamispäivän jälkeen tarkkailusta vastaavan lääkärin on annettava tarkkailuun otetusta kirjallinen tarkkailulausunto, joka on määräämismenettelyn varsinainen kolmas vaihe. Tarkkailulausunnon tulee sisältää perusteltu kannanotto siitä, ovatko edellytykset tahdosta riippumattomaan hoitoon olemassa. Kannanoton perusteleminen on tärkeää potilaan oikeusturvan kannalta, jotta nähtäisiin, että lausunto on objektiivinen eikä siinä ole käytetty mielivaltaa. Mielenterveyslain 10 §:n 2 momentin mukaan potilaan pitämisestä tarkkailussa on heti luovuttava ja hänet poistettava sairaalasta hänen sitä halutessaan, jos tarkkailuaikana ilmenee, että edellytyksiä tarkkailuun otetun hoitoon määräämiseen ei ole. Sama koskee myös tilannetta, jossa tarkkailulausuntoa ei ole annettu määräajassa, vaikka tästä ei säädetäkään suoraan laissa¹⁶⁶.

Mielenterveyslain 23 §:n mukaan tarkkailulausuntoa ei kuitenkaan saa antaa sama lääkäri, joka on laatinut tarkkailulähetteen. Myöskään hoitoon määräämisestä ei saa päättää sama lääkäri, joka on laatinut tarkkailulähetteen tai antanut tarkkailulausunnon. Tarkkailulähetteen

---

¹⁶⁴ Tuori – Kotkas 2008, s. 448.

¹⁶⁵ Tuori – Kotkas 2008, s. 448.

¹⁶⁶ Tuori – Kotkas 2008, s. 449.

laativa, tarkkailulausunnon antava ja hoitoon määräämisestä päättävä lääkäri toimivat kaikki tehtävässään itsenäisesti sekä virkavastuulla¹⁶⁷. Tältä osin kansallisessa lainsäädännössä on selkeästi pyritty takaamaan potilaan oikeusturva ja ehkäisemään mielivaltaista päätöksentekoa, kun pakkohoitoon määrääminen ei perustu vain yhden lääkärin näkemykseen. Mielenterveyslain 23 §:n mukaan tarkkailulähetteen laativan lääkärin, tarkkailulausunnon antavan lääkärin ja hoitoon määräämisestä päättävän lääkärin esteellisyydestä on voimassa, mitä hallintolain 27 – 30 §:ssä säädetään virkamiehen esteellisyydestä.

3.2.3 Kuuleminen ja hoitoon määrääminen

Viimeisestä hoitoon määräämismenettelyn vaiheesta säädetään mielenterveyslain 11 §:ssä. Siinä säädetään sekä potilaan kuulemisesta että hoitoon määräämisestä. Ennen kuin potilas määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon, tulee selvittää tarkkailuun otetun oma mielipide. Asianosaisen eli tässä tapauksessa potilaan kuulemisperiaatteella taataan osaltaan oikeusturvan toteutuminen. Toisaalta lääkärin lausunnoilla voi olla suurempi painoarvo kuin potilaan mielipiteellä arvioitaessa hoitoon määräämisen edellytysten olemassaoloa. Tästäkin syystä lääkärin päätöksenteon objektiivisuudella on suuri merkitys.

Mielenterveyslain 11 §:n 2 momentin mukaan päätöksen tarkkailuun otetun määräämisestä hoitoon hänen tahdostaan riippumatta tekee sairaalan psykiatrisesta hoidosta vastaava ylilääkäri tai jos hän on esteellinen tai estynyt, päätöksen tekee muu tehtävään määrätty ensisijaisesti psykiatrian erikoislääkäri. Päätös tulee tehdä tarkkailulähetteen, tarkkailulausunnon ja sairauskertomuksen perusteella kirjallisesti viimeistään neljäntenä päivänä tarkkailuun ottamispäivän jälkeen. Hallituksen esityksessä¹⁶⁸ on korostettu, että päätöksentekijän on tarvittaessa tutkittava potilas henkilökohtaisesti, mikä voidaankin perustella päätöksentekijälle hallintolain mukaan kuuluvalla selvitysvelvollisuudella.¹⁶⁹ Päätöksessä tulee olla perusteltu kannanotto siitä, ovatko edellytykset tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiseen olemassa ja päätös tulee antaa potilaalle tiedoksi viipymättä.

Mielenterveysasetuksen 2 §:n 1 momentin mukaan henkilön hoito hänen tahdostaan riippumatta voidaan järjestää ainoastaan sairaalan psykiatrista hoitoa antavassa yksikössä, jolla on

---

¹⁶⁷ KHO 2012:63.

¹⁶⁸ HE 201/1989 vp., s. 18.

¹⁶⁹ Tuori – Kotkas 2008, s. 449.

edellytykset antaa tällaista hoitoa. Oikeuskäytännössä onkin jätetty vahvistamatta päätös pakkohoidon jatkamisesta, kun hoitopaikka ei täyttänyt asetuksen vaatimusta tai kun hoitoa on annettu avohoitona¹⁷⁰.

Korkeimman hallinto-oikeuden perustelujen mukaan hoitavalla laitoksella on jatkuva velvollisuus tarkkailla pakkohoidon edellytysten olemassaoloa mielenterveyslain 14 §:n perusteella¹⁷¹. Mielenterveyslain 14 §:n mukaan hoito on lopetettava heti ja potilas poistettava sairaalasta hänen sitä halutessaan, jos hoitoon määrättyä hoidettaessa käy ilmi, että edellytyksiä hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta ei enää ole.

3.2.4 Hoidon jatkaminen

Mielenterveyslain 12 §:ssä säädetään tahdosta riippumattoman hoidon jatkamisesta. 12 §:n 1 momentin mukaan hoitoon määrättyä saadaan pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kolme kuukautta. Jos ennen tämän ajan päättymistä näyttää ilmeiseltä, että hoidon jatkaminen on välttämätöntä sen jälkeenkin, mutta siitä ei päästä potilaan kanssa yhteisymmärrykseen, potilaasta on annettava uusi tarkkailulausunto sen selvittämiseksi, ovatko edellytykset hoitoon määräämiseen tahdosta riippumatta edelleen olemassa.

Mielenterveyslain 12 §:n 2 momentin mukaan hoidon jatkamista koskevan päätöksen nojalla, potilasta saadaan pitää hoidossa hänen tahdostaan riippumatta enintään kuusi kuukautta. Tämän jälkeen on 9 ja 10 §:ssä säädetyin tavoin selvitettävä uudelleen ovatko tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiseen edellytyksen yhä olemassa. Hoidon jatkaminen tai lopettaminen on ratkaistava 11 §:ssä tarkoitetun lääkärin kirjallisella päätöksellä ennen kuin hoitoa on kestänyt kolme kuukautta. Päätös, jolla hoitoa jatketaan, on annettava potilaalle tiedoksi viipymättä ja mielenterveyslain 12 §:n 1 momentin mukaan heti alistettava hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Mielenterveyslain 26 §:n perusteella hallinto-oikeuden tulee käsitellä asia kiireellisesti.

Mielenterveyslakiin tehtyjen muutosten tultua voimaan 1.8.2014 sairaalalla on ollut velvollisuus järjestää mielenterveyslain 12 a §:n perusteella tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalle potilaalle tämän pyynnöstä mahdollisuus saada hoitavan sairaalan ulkopuolisen lääkärin

---

¹⁷⁰ Hämeenlinnan HAO 7.8.2000 (00/310/2) ja Helsingin HAO 14.12.2001 (01/0992/6).

¹⁷¹ KHO 2012:75.

arvio hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. Potilaalla on myös oikeus 12 c §:n perusteella valita itse ulkopuolisen arvion antava lääkäri. Tällöin kuitenkin potilas vastaa kustannuksista itse. Sairaalan on myös annettava potilaalle tieto hänen mahdollisuudestaan saada ulkopuolisen lääkärin arvio. Ulkopuolisen lääkärin edellytetään olevan virkasuhteessa ole psykiatrian erikoislääkäri tai muu virkasuhteessa oleva laillistettu lääkäri, joka on perehtynyt psykiatriaan. Jos potilas haluaa, hän voi kieltäytyä 12 a §:ssä tarkoitetusta ulkopuolisesta arviosta.

Sairaalan tulee 12 a §:n 2 momentin mukaisesti kutsua ulkopuolinen lääkäri tutkimaan potilas ja antamaan lausuntonsa siitä, ovatko tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisen edellytykset edelleen olemassa. Ulkopuolisella lääkärillä on oikeus tutustua tutkittavaa koskeviin potilasasiakirjoihin lausunnon antamista varten. 12 a §:n 3 momentin mukaan ulkopuolisen lääkärin arvio ei kuitenkaan sido tarkkailulausunnon laativaa eikä päätöksen tekevää lääkäriä. Arviossa esitetyt näkemykset tulee silti ottaa huomioon päätöstä tehtäessä ja jos ulkopuolisen lääkärin arvio poikkeaa tarkkailulausunnon johtopäätöksestä, on tarkkailulausunnossa ja hoidon jatkamispäätöksessä perusteltava, miksi ratkaisu poikkeaa ulkopuolisen lääkärin arviosta.

3.3 Mielenterveyslain mukainen muutoksenhaku

3.3.1 Valitus

Jälkikäteisen eli repressiivisen oikeusturvan tarkoitus on antaa yksilölle suojaa päätöksen teon tai suoritettun toiminnan jälkeen. Repressiivinen oikeusturva kohdistuu hallintotehtävän hoitamisessa tapahtuneeseen virheeseen, laiminlyöntiin, lainvastaiseen menettelyyn tai muuhun oikeudenloukkaukseen. Tällaisissa tapauksissa on tarkoituksena korjata virhe tai oikeuden loukkaus, millä taas pyritään aineellisen oikeuden toteutumiseen. Pakkohoitopotilaan jälkikäteisen oikeusturvan takaa parhaiten mahdollisuus hakea muutosta valittamalla lääkärin päätöksestä. Lisäksi potilaslain (785/1992) 3 luvussa säädetään mahdollisuudesta tehdä muistutus tai kantelu. Muistutuksen tai kantelun johdosta ei kuitenkaan voida muuttaa pakkohoitoa koskevaa päätöstä, minkä vuoksi ne ovat siltä osin melko tehottomia oikeusturvakeinoja.

Mielenterveyslain 24 §:ssä säädetään tahdosta riippumattonta psykiatrista hoitoa koskevasta muutoksenhausta. Muutosta saa hakea päätöksestä, joka koskee henkilön määräämistä hoitoon

tai hoidon jatkamista hänen tahdostaan riippumatta tai potilaan omaisuuden haltuunottoa taikka yhteydenpidon rajoittamista, valittamalla hallinto-oikeuteen. Valitus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Muuten muutoksenhausta on voimassa, mitä hallintolainkäyttölaissa säädetään. 24 §:n 1 momentin mukaan hallinto-oikeuden päätökseen, joka koskee potilaan omaisuuden haltuunottoa, ei saa valittamalla hakea muutosta. 24 §:n 2 momentin mukaan myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen päätökseen haetaan muutosta siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään. Hallinto-oikeuden antamista päätöksistä, jotka koskevat tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistä tai sen jatkamista, voidaan tehdä jatkovalitus korkeimpaan hallinto-oikeuteen¹⁷².

Valitusoikeuden ulkopuolelle jää tarkkailulähetteen perusteella tehtävät päätökset tarkkailuun ottamisesta, vaikka tarkkailuun ottaminen merkitseekin jo potilaan vapauden riistämistä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, että mahdollisuus saattaa vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimen tutkittavaksi ei ole välttämätöntä lyhytaikaisissa vapaudenmenetyksissä, joiden kuluessa tuomioistuinkäsittelyä ei voida järjestää.¹⁷³

Menettelyä koskevat vaatimukset hallinto-oikeudessa riippuvat osin käsiteltävästä asiasta eli vapaudenriiston luonteesta ja kunkin tapauksen erityispiirteistä¹⁷⁴. Ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan edellyttämät prosessuaaliset vaatimukset eivät ole samanlaisten vaatimusten kohteena kuin sopimuksen 6 artiklassa, mutta tiettyjä vastaavia periaatteita sovelletaan myös 5 artiklan kohdalla.¹⁷⁵ Esimerkiksi rikosperusteisesta vapaudenmenettämisestä tulee järjestää henkilön kuuleminen. Henkilöä ei kuitenkaan edellytetä kuultavan joka kerta, kun hän jättää hakemuksen vankeuden laillisuuden uudelleenarvioimisesta. Siitä huolimatta tutkintavangille tulee tietäin väliajoin antaa tilaisuus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi.¹⁷⁶

Sama koskee myös mielenterveyssyistä pakkohoitoon otettua, koska henkilön olosuhteet ja vapaudenriiston laillisuusperusta saattavat ajan kuluessa muuttua. Näin ollen pakkohoidossa olevan tulee voida saattaa pakkohoidon tarve aika ajoin uudestaan tutkittavaksi. Lisäksi mielenterveyslaki turvaa osaltaan vapaudenriiston laillisuusperustan arvioinnin määräajoin kolmen ja kuuden kuukauden välein. Menettelyn laillisuuden tarkastelu pelkästään viranomaislähtöisesti ei kuitenkaan riitä, vaan vapaudenriiston kohteella tulee olla mahdollisuus myös itse saattaa asia tutkittavaksi. Eli 5 artiklan 1 kappaleen mukaisen vapaudenriiston kohteella

---

¹⁷² Tuori – Kotkas 2008, s. 544.

¹⁷³ Tuori – Kotkas 2008, s. 544 – 545.

¹⁷⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 445.

¹⁷⁵ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 158.

¹⁷⁶ Ks. Catal v. Turkki, kohta 33 ja Altinok v. Turkki, kohta 45.

tulee olla mahdollisuus vedota tuomioistuimeen sekä esittää asiansa ja vapaudenriiston tarpeellisuutta kumoavat perusteet.¹⁷⁷ Nykyään potilaalla onkin mahdollisuus saada mielenterveyslain 12 d §:n perusteella hoidon jatkamisen edellytykset arvioitavaksi hoidon aikana jo ennen enimmäisajan täyttymistä.

Vapaudenriistoasioita koskevan tuomioistuinmenettelyn uudistus tapahtui hallintolainkäyttölain (586/1996) tultua voimaan vuonna 1996. Hallintolainkäyttölaki turvaa pääsääntöisesti myös hallinto-oikeudellisissa vapaudenriistoasioissakin oikeuden suullisiin käsittelyihin ainakin yhdessä oikeusasteessa. Suullista käsittelyä käsitellään tarkemmin 4.4.2 luvussa.

Tuomioistuinkäsittelyn mielekkyyden vuoksi tulee vapaudenriiston kohteena olevan henkilön olla perillä vapaudenriiston syistä. Tämän vuoksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 2 kappaleessa ja KP-sopimuksen 9 artiklan 4 kappaleessa määrätään viipymättä ilmoittamaan vapaudenriiston kohteelle vapaudenmenetyksen perusteet. Tällä turvataan osaltaan tehokas tuomioistuinvalvonta.¹⁷⁸ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 2 kappaleen mukaan vapaudenriiston kohteeksi joutuneelle on viipymättä ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä vapaudenriiston perusteet ja häneen mahdollisesti kohdistetut syytteet. Myös jos vapaudenriiston perusteet muuttuvat vapaudenriiston aikana, tulee näistä uusista perusteista tiedottaa vapaudenriiston kohteelle. Vaatimus viipymättä tapahtuvasta tiedottamisesta on kuitenkin suhteellinen ja riippuu tapauksen erityispiirteistä. Lisäksi vapaudenriiston kohteella tulee lähtökohtaisesti olla myös oikeus perehtyä niihin asiakirjoihin, joihin viranomaiset ovat vapaudenriiston tueksi tuomioistuimessa tukeutuneet.¹⁷⁹

Mielenterveyslain 27 §:n 1 momentin perusteella hallinto-oikeus voi myös määrätä pakkohoitoon määrätylle avustajan, jos hoitoon määrätty sitä pyytää tai tuomioistuin harkitsee sen määräämisen muutoin tarpeelliseksi. Oikeusavusta hallinto-oikeudessa ja korkeimmassa hallinto-oikeudessa käsiteltävässä asiassa säädetään oikeusapulaissa (257/2002). Hoitoon määräämistä tai hoidon jatkamista koskevan asian käsittelyyn hallinto-oikeudessa osallistuu asiantuntijajäsen hallinto-oikeuslain (430/1999) 7 §:n 1 momentin mukaisesti. Asiantuntijajäsentä käsitellään tarkemmin 4.4.1 luvussa.

Mielenterveyslain 25 §:n mukaan pakkohoitoon määräämistä tai sellaisen hoidon jatkamista tai omaisuuden haltuunottoa sekä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös pannaan täytän-

---

¹⁷⁷ X v. Suomi, kohta 170.

¹⁷⁸ Pellonpää 2011, s. 296.

¹⁷⁹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 423 – 424, 449.

töön heti alistuksesta tai muutoksenhausta huolimatta. Sen jälkeen kun päätös on alistettu tai siihen on haettu muutosta, alistus- tai muutoksenhakuviranomainen voi kieltää päätöksen täytäntöönpanon tai määrätä sen keskeytettäväksi.

3.3.2 Alistus

Mielenterveyslain 12 §:n 2 momentin mukaan hoidon jatkamista koskevat päätökset on alistettava heti hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Sairaalan on oma-aloitteisesti toimitettava päätöksensä hallinto-oikeuden tutkittavaksi alistusmenettelyssä. Hallinto-oikeuden taas on viran puolesta tutkittava, ovatko edellytykset hoidon jatkamiseen olemassa. Alistusmenettelyssä keskeisenä tarkoituksena on varmistaa pakkohoitoon määrätyn henkilön oikeusturva myös niissä tapauksissa, kun henkilö ei itse käytä valitusmahdollisuuttaan.¹⁸⁰ Alistus ei kuitenkaan vaikuta valitusmahdollisuuteen, vaan valitus on siitä itsenäinen ja riippumaton oikeussuojakeino. Päätöksen alistaminen hallinto-oikeuden vahvistettavaksi ei näin ollen vaikuta oikeuteen valittaa hoidon jatkamisesta. Myöskään sairaalan velvollisuuteen alistaa päätös vahvistettavaksi, ei vaikuta se onko päätöksestä valitettu. Valitus ja alistus käsitellään yhdessä hallinto-oikeudessa.

3.4 Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen muutoksenhaku

Väitetyn konkreettisen sopimusrikkomuksen kohteeksi joutunut yksityishenkilö ja kansalaisjärjestö voivat valittaa asiasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen yksilövalitusmenettelyn avulla.¹⁸¹ Yksilövalitusmenettelystä säädetään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 34 artiklassa, jonka mukaan tuomioistuin voi ottaa vastaan valituksia, joissa yksityishenkilö, kansalaisjärjestö tai ryhmä väittää jonkun korkeista sopimuspuolista loukanneen heidän yleissopimuksessa tai sen pöytäkirjoissa tunnustettuja oikeuksiaan. Korkeat sopimuspuolet taas eivät saakaan millään tavoin estää tämän oikeuden tehokasta käyttöä.

---

¹⁸⁰ KHO 2012:75.

¹⁸¹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 159.

Yksilövalitus voidaan ottaa tutkittavaksi ensinnäkin vain, jos sen tekijä itse on väitetyn loukkauksen uhri. Tämä käy ilmi 34 artiklan ilmaisusta ”yksityishenkilö, kansalaisjärjestö tai ryhmä”, joka katsoo sopimusvaltion ”loukkanneen heidän tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksiaan”. Valittajan tulee voida väittää, että lakia on sovellettu hänen ihmisoikeuksiaan rikkovalla tavalla. Poikkeuksellisesti joissakin tapauksissa myös väitetyn loukkauksen välillinen uhri voi olla valittajana¹⁸². Yleensä kyseessä on joku varsinaisen uhrin lähiomaisista, jos uhri ei itse jostain syystä pysty valitusta tekemään. Joissakin tapauksissa myös vapaudenriiston kohteen omainen on voinut valittaa välillisenä uhrina.¹⁸³

Yksilövalituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksistä säädetään 35 artiklassa. Kyseisen artiklan 1 kappaleen mukaan ihmisoikeustuomioistuin voi ottaa asian käsiteltäväksi vasta kun asiassa on turvauduttu kaikkiin kansallisiin oikeussuojakeinoihin yleisesti tunnustettujen kansainvälisen oikeuden sääntöjen mukaisesti. Tämän edellytyksen avulla valtiolla on mahdollisuus ennen kansainvälistä prosessia korjata mahdollinen oikeudenloukkaus oman oikeusjärjestyksensä puitteissa. Näin ollen edellytys ilmentää subsidiariteettiperiaatetta eli sitä, että kansainvälisissä sopimuksissa määritellyt perustavaa laatua olevat oikeudet turvattaisiin ensisijaisesti kansallisen oikeusjärjestyksen tasolla. Suomen kohdalla vaatimus tarkoittaa sitä, että säännönmukainen muutoksenhakutie on kuljettava loppuun.¹⁸⁴

Sopimuksen 35 artiklan 1 kappaleessa säädetään myös kuuden kuukauden määräajasta, jonka mukaan valitus on tehtävä kuuden kuukauden kuluessa lopullisen kansallisen päätöksen antopäivästä. Tällä säännöllä pyritään ehkäisemään kansainvälinen tuomioistuinkäsittely asiassa, jossa lopullinen kansallinen päätös on annettu jo kauan sitten. Lopullisella päätöksellä taas tarkoitetaan viimeisen sellaisen tehokkaan muutoksenhakuelimen päätöstä, johon saman artiklan mukaan on pitänyt turvautua¹⁸⁵.

Sopimuksen 35 artiklan 2 kappaleessa luetellaan tilanteet, joissa tuomioistuin ei ota yksilövalitusta käsittelyyn. Ensinnäkään valitus ei saa olla nimetön. Sen lisäksi tutkittavaksi ei oteta valitusta, joka on asiasisällöltään olennaisesti samanlainen kuin tuomioistuimen jo tutkima asia, tai joka on tehty jo muulle kansainväliselle tutkimus- tai selvittelyelimelle eikä sisällä

---

¹⁸² Ks. esim. Ilhan v. Turkki, kohta 53.

¹⁸³ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 166.

¹⁸⁴ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 172.

¹⁸⁵ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 184.

asiaan vaikuttavaa uutta tietoa. Muun muassa KP-sopimuksen perusteella ihmisoikeuskomitealle tehty yksilövalitus voi estää asian käsittelyn ihmisoikeustuomioistuimessa.¹⁸⁶

Ihmisoikeustuomioistuin ei ota tutkittavaksi 35 artiklan 3 kappaleen mukaan yksilövalitusta, johon se ei katso yleissopimuksen määräysten soveltuvan eikä myöskään valitusta, jonka tuomioistuin katsoo olevan ilmeisen perusteeton. Valitus on ilmeisen perusteeton, jos on pääteltävissä, että kysymyksessä ei voi olla sopimusrikkomus¹⁸⁷.

---

¹⁸⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 189 – 190.

¹⁸⁷ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 193.

4. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön toteutuminen kansallisella tasolla psykiatrisessa pakkohoidossa

4.1 Objektiivisuus ja riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunto hoidon jatkamisesta päätettäessä

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asemaan liittyvää kriittistä keskustelua on käyty muun muassa Tanskassa ja Norjassa. Ongelmallisena on nähty erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mahdollisuus kontrolloida kansallisen tason päätöksentekijöitä ilman, että se itse olisi oikeastaan minkäänlaisen kontrollin alaisena. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuksista ei nimittäin voi valittaa mihinkään esimerkiksi YK:n alaiseen tai muuhun Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen yläpuolella olevaan valvontaelimeen.¹⁸⁸

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin toimii kuitenkin kaiken aikaa vuorovaikutussuhteessa kansallisten tuomioistuinten kanssa. Tämä vuorovaikutussuhde ei ole vain yhdensuuntaista siten, että kansalliset tuomioistuimet olisivat pelkästään vastaanottavana osapuolena. Kansallisella oikeudella ja kansallisilla tuomioistuinratkaisulla on nimittäin vaikutusta myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjojen muotoutumiseen ja myös aikaisemmin omaksettujen tulkintalinjojen muuttumiseen.¹⁸⁹

Kansalliset oikeudet vaikuttavat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintoihin yleensä ihmisoikeustuomioistuimen harjoittaman oikeusvertailevan lähestymistavan kautta. Ihmisoikeustuomioistuin tukeutuukin usein tulkinnoissaan oikeusvertailuun ja oikeusvertailun hyödyntäminen on tullut erityisen tärkeäksi suuren jaoston ratkaisuisissa.¹⁹⁰ Oikeusvertailevaa lähestymistapaa ja konsensusta sopimusvaltioiden välillä käsiteltiin jo luvussa 2.3.4.

Sen lisäksi, että ihmisoikeustuomioistuin käy vuoropuhelua kansallisten tuomioistuinten kanssa, se käy vuoropuhelua muiden kansainvälisten toimielimien kanssa. Ihmisoikeustuomioistuin muun muassa perustelee ratkaisujaan ja tulkintalinjojaan muiden toimielinten kuten Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean kannanotoilla ja lausunnoilla. Ihmisoikeustuomioistuin on myös todennut, että Euroopan ihmisoikeussopimusta tulee tulkita sen eurooppalaisesta sidonnaisuudesta huolimatta osana yleismaailmallista ihmisoikeusnormistoa ja

---

¹⁸⁸ Pellonpää 2012, s. 69.

¹⁸⁹ Pellonpää 2012, s. 70.

¹⁹⁰ Pellonpää 2012, s. 70.

sitä tulee tulkita yhdenmukaisesti muiden kansainvälisen oikeuden sääntöjen kanssa¹⁹¹. Tämän perusteella voidaan olettaa, että ihmisoikeustuomioistuin ottaisi ratkaisuja tehdessään huomioon muun muassa YK:n ihmisoikeussopimukset. Koska ihmisoikeustuomioistuin käy jatkuvaa vuoropuhelua kansallisten tuomioistuinten ja muiden kansainvälisten valvontaa harjoittavien toimielimien kanssa sekä huomioi tulkinnoissaan muut ihmisoikeussopimukset, voidaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen yläpuolella olevan valvontaelimen olemassaolon katsoa olevan melko tarpeetonta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ottaakin yleensä huomioon vuoropuhelun muiden toimijoiden kanssa, kun se muuttaa tai tarkentaa tulkintalinjaansa jossakin yksittäisessä asiassa. Näin se on tehnyt myös psykiatrisen pakkohoidon kohdalla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen voidaan katsoa soveltaneen evolutiivis-dynaamista tulkintaperiaatetta psykiatrista pakkohoitoa koskevassa tulkintakäytännössään. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinta on erityisesti tarkentunut objektiivisuusvaatimuksen osalta psykiatrisessa pakkohoidossa.

Objektiviteettiperiaate kuuluu olennaisesti myös kansallisiin hyvän hallinnon takeisiin, joihin viitataan yleisesti perustuslain 21 §:ssä. Objektiviteettiperiaatteen yleisenä tavoitteena on turvata luottamus hallintotoiminnan puolueettomuuteen ja asianmukaisuuteen. Periaate käy ilmi hyvin myös hallintolain 6 §:stä, jonka mukaan viranomaisen toimien on oltava puolueettomia. Objektiviteettiperiaatteen mukaan hallintotoiminta ei saa perustua epäasiallisiin tai hallintotoiminnalle muuten vieraisiin perusteisiin. Viranomaisen päätöksenteon ja toiminnan tulee muutenkin olla puolueetonta ja objektiivisesti perusteltavissa.¹⁹²

Jo vuonna 1979 ihmisoikeustuomioistuin vahvisti antamassaan *Winterwerp v. Alankomaat* tapauksen ratkaisussa, että lääketieteellisten lausuntojen on oltava objektiivisia¹⁹³. Vuonna 1984 annetussa ratkaisussa *Luberti v. Italia* ihmisoikeustuomioistuin ei ollut vielä kiinnittänyt erityistä huomiota lääkäreiden asemaan, jotka olivat antaneet hoitopäätöksen perusteena olleet lausunnot¹⁹⁴. Myöskään vuonna 1990 ihmisoikeustuomioistuimen antamissa ratkaisuisa *Wassink v. Alankomaat* ja *Herczegfalvy v. Itävalta* ei ollut kiinnitetty huomiota lääkäreiden asemaan¹⁹⁵. Jälkimmäisessä tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin kuitenkin korosti lääketieteellisen selvityksen objektiivisuutta.

---

¹⁹¹ *Al-Adsani v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 55

¹⁹² Mäenpää 2011, s. 2, 84.

¹⁹³ *Winterwerp v. Alankomaat*, kohta 39.

¹⁹⁴ *Luberti v. Italia*, kohta 29.

¹⁹⁵ *Wassink v. Alankomaat*, kohta 25 ja *Herczegfalvy v. Itävalta*, kohta 63.

Ihmisoikeustuomioistuimen vuonna 2011 antamassa ratkaisussa L.M. v. Latvia se kuitenkin totesi, että menettely ei taannut riittäviä takeita mielivaltaa vastaan, kun potilaan oli tutkinut kolmen psykiatrin muodostama paneeli, jonka jäsenet olivat kaikki samasta potilasta hoitaneesta sairaalasta¹⁹⁶. Myös vuoden 2012 ratkaisussa M. v. Ukraina tuomioistuin on todennut, että hoitopäätöksen perusteena olisi tullut olla myös ulkopuolisen lääkärin arvio potilaasta¹⁹⁷. Lisäksi samana vuonna annetussa ratkaisussa Sýkora v. Tsekin Tasavalta ihmisoikeustuomioistuin totesi ratkaisunsa perusteluissa, että hoitopäätös oli nojannut objektiiviseen lääketieteelliseen selvitykseen, koska lausunnon oli antanut kaksi ulkopuolista ja itsenäistä lääkäriä¹⁹⁸.

Erityisen hyvin ihmisoikeustuomioistuimen tarkentunut tulkintalinja tulee esille Suomelle 3.7.2012 annetusta langettavasta tuomiosta tapauksessa X v. Suomi. Ihmisoikeustuomioistuin jopa hylkäsi Suomen vaatimuksen, jonka mukaan ihmisoikeustuomioistuimen jaostoratkaisu tapauksessa X v. Suomi olisi otettava käsiteltäväksi ihmisoikeustuomioistuimen suuressa jaostossa. Kyseisessä tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaa oli loukattu, koska psykiatrisen hoidon jatkaminen perustui tarkkailulausuntoon, jonka teki sairaalan johtava lääkäri ja sen lisäksi hankittiin lausunto, jonka antoi saman sairaalan toinen lääkäri. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan potilaan mahdollisuus saada ulkopuolisen riippumattoman psykiatrin arvio olisi ollut tärkeä oikeudellinen suoja mahdollista mielivaltaa vastaan.¹⁹⁹

Ihmisoikeustuomioistuimen X v. Suomi ratkaisun mukaan hoidosta jatkamista koskeva päätös edellyttäisi aina myös toisen ulkopuolisen sairaalasta riippumattoman lääkärin arviota. Tällä tavoin voitaisiin taata potilaan oikeusturva ja saada objektiivinen lääketieteellinen arvio, joka edellyttäisi riippumattoman lääkärin potilaalle tekemää välitöntä tutkimusta. Lääketieteellisten arvioiden objektiivisuudella on suuri merkitys arvioitaessa hoidon jatkamista koskevan päätöksen oikeudenmukaisuutta, sillä tuomioistuimien arvioiden voidaan katsoa perustuvan pitkälti niille esitettyihin lääketieteellisiin arvioihin ja lausuntoihin. Tämän vuoksi lääketieteellisten lausuntojen tulisi olla mahdollisimman objektiivisia, jotta niiden perusteella voitaisiin tehdä oikeudenmukainen ratkaisu.

Ihmisoikeustuomioistuin ei ole kuitenkaan kaikissa ratkaisuisaan edellyttänyt ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa. Se ei ollut kiinnittänyt esimerkiksi vuonna 1984 antamas-

---

¹⁹⁶ L.M. v. Latvia, kohta 54.

¹⁹⁷ M. v. Ukraina, kohta 62.

¹⁹⁸ Sýkora v. Tsekin Tasavalta, kohta 65.

¹⁹⁹ X v. Suomi, kohta 169.

saan ratkaisussa *Luberti v. Italia* erityistä huomiota hoitopäätöksen perusteena olevien lääkärin lausuntojen objektiivisuuteen. Tapauksessa ei ollut kiinnitetty huomiota lääkärin asemaan.²⁰⁰ Myöskään ihmisoikeustuomioistuimen 27.9.1990 antamassa ratkaisussa *Wassink v. Alankomaat*²⁰¹ ja 24.9.1990 antamassa ratkaisussa *Herczegfalvy v. Itävalta*²⁰² ei ollut kiinnitetty huomiota lääkäreiden asemaan. Jälkimmäisessä tapauksessa tuomioistuin kuitenkin korosti lääketieteellisen selvityksen objektiivisuutta. Vuonna 2010 ihmisoikeustuomioistuimen antamassa ratkaisussa *Bik v. Venäjä* tuomioistuin ei ollut myöskään kiinnittänyt huomiota lääkäreiden asemaan.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin näyttäisi edellä käytyjen tapausten perusteella kehittäneensä ja tarkentaneensa tulkintalinjaansa koskien objektiivisuutta psykiatrisessa pakkohoidossa. Aikaisemmissa ratkaisuissa ei ollut vielä kiinnitetty niinkään huomiota lääkärin asemaan, mutta objektiivisuusperiaate on nostettu esille. Viime vuosina tuomioistuin on kuitenkin tarkentanut tulkintalinjaansa siten, että lääkärin lausuntojen objektiivisuus edellyttää ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota. Tuomioistuimen voidaan katsoa kehittäneen ensiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaan liittyviä periaatteita yleisesti ja vasta sen jälkeen on tartuttu yksityiskohtiin kuten lausuntoja antavien lääkärin asemaan. Esimerkiksi tapauksessa *X v. Suomi* voidaan nähdä, että tulkintalinjansa tarkentamisessa ihmisoikeustuomioistuin on käyttänyt oikeusvertailevaa lähestymistapaa. Se on nimittäin perustellut omaa tulkintalinjaansa riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunnon tarpeellisuudesta Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean kannanotoilla²⁰³.

Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin ratkaissut poikkeuksellisesti erään tapauksen vuonna 2012. Tapauksessa *Liuzia v. Liettua* tuomioistuin nimittäin katsoi, että hoitavan sairaalan lääkärin lausunnot riittivät selvitykseksi potilaan mielenterveyden tilasta. Ratkaisussaan tuomioistuin toteaa, että tahdon vastaiseen hoitoon määrääminen oli tapahtunut laillisesti, kun otti huomioon valittajan mielenterveysongelmien pitkän historian, hänen karkaamisensa sairaalasta ja että hän on syyllistynyt sen jälkeen pian uusiin rikoksiin.²⁰⁴ Perusteluista voitaisiin päätellä, että objektiivisuuden arviointiin vaikuttavat myös jonkin verran tapauskohtaiset erityiset olosuhteet.

---

²⁰⁰ *Luberti v. Italia*, kohta 29.

²⁰¹ *Wassink v. Alankomaat*, kohta 25.

²⁰² *Herczegfalvy v. Itävalta*, kohta 63.

²⁰³ *X v. Suomi*, kohdat 132 – 134, 169.

²⁰⁴ *Liuzia v. Liettua*, kohdat 24, 28, 32, 60.

Korkein hallinto-oikeus viittasi 13.9.2012 antamansa ratkaisun²⁰⁵ perusteluissa erityisesti tapaukseen *Liuita v. Liittua*, jossa ei edellytetty ulkopuolisen lääkärin lausuntoa, perustellakseen omaa kantaansa liittyen ulkopuolisen lääkärin lausunnon tarpeellisuuteen. Lisäksi korkein hallinto-oikeus on kyseisessä ratkaisussa katsonut, että suomalainen järjestelmä sisältää jo kokonaisuudessaan arvioituna tehokkaat oikeussuojakeinot sekä asianmukaiset takeet mielivaltaa vastaan. Korkein hallinto-oikeus on voinut katsoa tapausta ratkaistessaan, että arvioidessa psykiatriseen pakkohoitoon liittyvää oikeusturvaa, kansallisilla viranomaisilla ja tuomioistuimilla on paremmat edellytykset arvioida oikeussuojakeinojen riittävyttä. Kansallisten viranomaisten voidaan kuitenkin olettaa tuntevan kansallisen järjestelmän paremmin kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen.

Korkeimman hallinto-oikeuden voidaankin katsoa myös soveltaneen subsidiariteettiperiaatteeseen liittyvää harkintamarginaalioppia, joka ihmisoikeustuomioistuimen mukaan nojautuu oletukselle siitä, että kansallinen lainsäätäjät, tuomioistuin tai viranomaiset on eräissä tilanteissa kansainvälistä tuomioistuinta paremmassa asemassa arvioimaan ihmisoikeusvelvoitteiden merkitystä juuri kyseisessä tapauksessa²⁰⁶. Kuten luvussa 2.3.5 on jo todettu, valtion harkintavalta on yleensä suppea henkilön yksityiselämään liittyvissä asioissa. Näin ollen korkeimmalla hallinto-oikeudella ei voida katsoa olevan niin paljon harkintavaltaa psykiatrisen pakkohoidon suhteen kuin se on itse katsonut sillä olevan 13.9.2012 antamassaan ratkaisussa. Korkeimman hallinto-oikeuden ei voida myöskään katsoa noudattaneen perustuslain 22 §, koska siinä edellytetään julkisen vallan turvaavan ihmisoikeuksien toteutumisen. Korkein hallinto-oikeus ei kuitenkaan turvannut 5 artiklan mukaista ihmisoikeutta 13.09.2012 antamassaan ratkaisussa, koska se ei noudattanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjaa 5 artiklan soveltamisesta.

Lisäksi Wienin yleissopimuksen mukaisesti Euroopan ihmisoikeussopimusta tulee tulkita sen tarkoituksen ja päämäärän valossa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklassa ja sen soveltamisessa, on vaatimus siitä, että säännökset eivät jätä sijaa mielivallalle. Eli vaikka laki olisi riittävän selvä ja menettely kotimaisen lain säännösten mukainen, lain tulee lisäksi antaa turvaa mielivaltaa vastaan.²⁰⁷ Näin ollen tulkittaessa 5 artiklaa sen tarkoituksen ja päämäärän valossa pakkohoitopotilaalla tulee olla mahdollisuus riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausuntoon. Korkeimman hallinto-oikeuden ei voida katsoa tulkinneen 5 artiklaa sen tarkoi-

---

²⁰⁵ KHO 2012:75.

²⁰⁶ Lavapuro 2011, s. 469.

²⁰⁷ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 129 – 130.

tuksen ja päämäärän valossa ratkaisussaan 2012:75, kun se katsoi, että pakkohoitopotilaan oikeusturva ei edellytä ulkopuolisen lääkärin lausuntoa. 5 artiklan tarkoituksena voidaan kuitenkin katsoa olevan mahdollisimman hyvän oikeusturvan takaaminen mielivaltaa vastaan vapaudenriistotilanteissa.

Kuopion hallinto-oikeuden mukaan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on havaittavissa lääketieteellisiin selvityksiin liittyen kaksi vaihetta. Ensiksi tuomioistuin on kehittänyt EIS:n 5 artiklaan liittyviä periaatteita yleisesti ja sen jälkeen on vasta tartuttu yksityiskohtiin kuten lausuntoja antavien lääkäreiden asemaan. Kuopion hallinto-oikeuden mukaan tällainen kehityskulku on luonnollinen, kun otetaan huomioon, että Euroopan neuvoston ihmisoikeusjärjestelmän jäsenenä olevien valtioiden oikeusjärjestelmien välillä on merkittäviä eroja ja erilaisten minimivaatimusten linjaaminen vie oman aikansa.²⁰⁸

Suomen hyväksyttyä ihmisoikeussopimuksen lisäpöytäkirjan, jossa se on hyväksynyt ihmisoikeustuomioistuimen toimivallan, Kuopion hallinto-oikeus arvioi, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu X v. Suomi ja siitä ilmenevät periaatteet ovat tosiasiallisesti Suomea sitovia. Lisäksi huomioitaessa se, että objektiivisuusvaatimusta voidaan pitää oikeusvaltion perusteisiin liittyvänä keskeisenä periaatteena ja siten hyväksyttävänä vaatimuksena, hallinto-oikeus arvioi, että ihmisoikeustuomioistuimen X v. Suomi ratkaisussa linjaamaa objektiivisuusvaatimusta tulee noudattaa.²⁰⁹

Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen pakkohoidolle määrittelemien vähimmäisvaatimusten mukaan käsiteltävässä tapauksessa tulee olla uskottavasti objektiivisin perustein osoitettu, että henkilöllä on 5 artiklan tarkoittama heikko mielenterveys. Tämä vaatimus on yksi kolmesta vähimmäisvaatimuksesta, joiden kaikkien edellytetään täytyvän, kun henkilö määrätään tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon. Henkilön tulee näin ollen objektiivisen lääketieteellisen selvityksen perusteella kärsiä todellisesta psyykkisestä häiriöstä. Tällaisen todellisen psyykkisen häiriön toteaminen eli toisin sanottuna henkilön toteaminen mielisairaaksi on aina lääketieteellinen kysymys, joka asiantuntevien lääkäreiden tulee ratkaista tutkimusten perusteella. Näin ollen edellä mainitun Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vähimmäisvaatimuksen voidaan katsoa edellyttävän ulkopuolisen lääkärin lausuntoa päätettäessä tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoidon jatkamisesta.

---

²⁰⁸ Kuopion HAO 18.1.2013 (13/0017/7).

²⁰⁹ Kuopion HAO 18.1.2013(13/0017/7).

Sosiaali- ja terveysministeriö ilmoitti 18.12.2012 käynnistävänsä lain muutoksen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antaman X v. Suomi ratkaisun johdosta ja mielenterveyslakia onkin nyt muutettu. Mielenterveyslain 2 lukuun lisättiin säännökset 12 a – 12 c §, jotka koskevat ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota. Nykyään mielenterveyslain 12 §:n mukaisesta tahdosta riippumattoman hoidon jatkamisesta päätettäessä 12 a §:n mukaisesti potilaalle on järjestettävä tämän pyynnöstä mahdollisuus saada hoitavan sairaalan ulkopuolisen, riippumattoman lääkärin arvio ja lausunto hoidon tarpeesta ennen kuin hoidon jatkamisesta tehdään päätös. Säännöksen mukaan potilas saa siis pyynnöstä ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnon. Objektiivisuuden ja oikeusturvan kannalta voisi kuitenkin olla parempi, jos ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio hankittaisiin aina automaattisesti hoidon jatkamisesta päätettäessä. Joka tapauksessa tahdosta riippumattoman hoidon jatkamista koskevat säännökset on nyt säädetty vastaamaan paremmin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjaa.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin kiinnitti X v. Suomi ratkaisussaan huomiota myös siihen, että pakkohoidon jatkamisen tarpeellisuuden tutkintaan ryhdyttiin ainoastaan viranomaisaloitteesta. Mielisairaalassa pidetyllä potilaalla ei ollut tuolloin minkäänlaista mahdollisuutta aloittaa menettelyä, jolla voitaisiin tutkia, olivatko pakkohoidon edellytykset edelleen olemassa. Ihmisoikeustuomioistuin piti tällaista järjestelyä puutteellisena ja katsoikin, että kansallinen laki ei tältäkin osin tarjonnut riittävää suojaa mielivaltaa vastaan. Näin ollen ihmisoikeustuomioistuin totesi X v. Suomi ratkaisussa, että 5 artiklan 1 kohtaa oli rikottu pakkohoidon jatkamisen kohdalta.²¹⁰ Mielenterveyslakia muutettiin 1.8.2014 hallituksen esityksellä mielenterveyslain muuttamisesta²¹¹ siten, että potilaalla on nykyään mielenterveyslain 12 d §:n perusteella mahdollisuus saada hoitonsa jatkamisen edellytykset arvioitavaksi hoidon kestäessä myös ennen enimmäisajan päättymistä. Tältä osin kansallinen lainsäädäntö täyttää nykyään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusturvalle psykiatrisessa pakkohoidossa asettaman vaatimuksen.

---

²¹⁰ X v. Suomi, kohdat 170 – 171.

²¹¹ HE 199/2013 vp.

4.2 **Objektiivisuus ja riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunto hoitoon määräämisestä päätettäessä**

Useissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa²¹² on toistettu, että tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä edellytetään kolmen vähimmäisvaatimuksen toteutumista. Edellisessä luvussa 4.1 mainitun mukaisesti ensimmäisen vaatimuksen mukaan kyseisessä tapauksessa tulee olla uskottavasti objektiivisin lääketieteellisin perustein osoitettu, että henkilöllä on 5 artiklan tarkoittama heikko mielenterveys eli henkilö kärsii objektiivisen selvityksen perusteella todellisesta psyykkisestä häiriöstä. Hoitoon määräämisen edellytysten täyttymistä arvioidaankin aina etupäässä lääketieteellisen asiantuntemuksen mukaan. Lisäksi pakkohoitopotilaiden kohdalla oikeusturvassa pääpaino on hoitoon määräämisessä noudatettavassa menettelyssä ja muutoksenhaussa.²¹³

Edellä mainituista syistä johtuen voitaisiin ajatella, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinja lääketieteellisten arvioiden objektiivisuudesta ja ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvion tarpeesta, koskisi kaikkia psykiatriseen pakkohoitoon määräämistilanteita. Vaikka tapauksessa X v. Suomi olikin kyse psykiatrisen pakkohoidon jatkamisesta, tulkittaessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaa sen tarkoituksen ja päämäärän valossa tulisi henkilöllä olla kaikissa pakkohoitoon määräämistilanteissa mahdollisuus saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio.

Mielenterveyslain mukaiseen psykiatriseen pakkohoitoon voidaan määrätä mielenterveyslain 11, 13 ja 17 §:n perusteella. Potilaan määräämisestä pakkohoitoon säädetään yleisesti 11 §:ssä. Omasta tahdostaan hoitoon otetun määräämisestä hoitoon hänen tahdostaan riippumatta taas säädetään mielenterveyslain 13 §:ssä. Omasta tahdostaan hoitoon tullut potilas voidaan ottaa tarkkailuun, jos potilas haluaa poistua sairaalasta ja se lääkäri, jonka tehtävänä on päättää potilaan hoidon lopettamisesta, katsoo, että edellytykset potilaan hoitoon määräämiseen hänen tahdostaan riippumatta ovat olemassa. Tällöin päätöksen potilaan määräämisestä pakkohoitoon tekee 11 §:ssä tarkoitettu lääkäri tarkkailulausunnon perusteella viimeistään neljäntenä päivänä siitä, kun potilas on ilmoittanut haluavansa poistua sairaalasta. Mielenterveyslain 17 §:ssä säädetään rikoksesta syytetyn määräämisestä tahdosta riippumattomaan hoitoon. Kyseisen säännöksen mukaan, jos edellytykset mielentilatutkimukseen määrätyn määräämiseen

---

²¹² Ks. esim. Winterwerp v. Alankomaat, kohta 39; Luberti v. Italy, kohta 27; Bik v. Venäjä, kohta 32; Johnson v. Yhdistynyt Kuningaskunta, kohta 60.

²¹³ Tuori – Kotkas 2008, s. 446 – 447.

hoitoon hänen tahdostaan riippumatta ovat olemassa, kun mielentilatutkimus on toimitettu, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen on määrättävä hänet hoitoon hänen tahdostaan riippumatta. Edellytykset rikoksesta syytettyjen eli kriminaalipotilaiden määräämiseksi hoitoon ovat samat kuin muillakin potilailla. Menettelyn poikkeukselliset piirteet kuitenkin ilmentävät vaatimusta siitä, että kun arvioidaan kriminaalipotilaiden hoidon tarvetta, tulee kiinnittää erityistä huomiota muiden ihmisten terveyden tai turvallisuuden vaarantumiseen. Menettelyn poikkeukselliset piirteet liittyvät ennen kaikkea Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen asemaan ja lääkärin velvollisuuteen alistaa vahvistettavaksi myös hoidon lopettamispäätös.²¹⁴

Nykyinen mielenterveyslaki ei edellytä hankkimaan ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota mielenterveyslain 11, 13 ja 17 §:n mukaisissa tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämisissä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinja lääketieteellisten lausuntojen asemasta on kuitenkin yksiselitteinen. Määrätessä henkilö tahdosta riippumattomaan hoitoon lääkärin lausunnot ovat ratkaisevassa asemassa. Lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin edellyttää lääketieteellisiltä lausunnoilta objektiivisuutta ja tätä objektiivisuusvaatimusta tulisi noudattaa kaikissa tilanteissa, joissa henkilö määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon.²¹⁵ Objektiivisuusvaatimuksen taas voidaan katsoa edellyttävän hoitoon määräämistilanteissa ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota kaikissa mielenterveyslain mukaisissa tilanteissa, joissa henkilö määrätään pakkohoitoon tai päätetään tällaisen hoidon jatkamisesta.

Mielenterveyslain 13 §:n mukaisissa tilanteissa potilas on tullut alun perin hoitoon vapaaehtoisesti. Otettaessa potilas vapaaehtoisen hoidon jälkeen tarkkailuun ja mahdollisesti tehtäessä hoitoon määräämispäätös voitaisiin katsoa, että kyse on hoidon jatkamisesta. Alun perin potilas vain on ollut hoidossa vapaaehtoisesti, mutta myöhemmin hoitoa on päätetty jatkaa tahdosta riippumatta. Tällöin voitaisiin ajatella, että hoidon jatkamista koskevat säännökset tulisivat tästäkin syystä sovellettavaksi ja näin ollen tulisi hankkia ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio.

Tällä hetkellä mielenterveyslain 13 § ei kuitenkaan edellytä, että potilaalle tulisi varata tilaisuus saada sairaalan ulkopuolisen lääkärin arvio terveydentilastaan. Kansallista lakia sovellettaessa tulisi kuitenkin aina ottaa huomioon Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet, kuten Euroopan ihmisoikeussopimus sellaisena kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin sitä oikeuskäytännössään on tulkinnut. Itä-Suomen hallinto-oikeuden mukaan tapauksen X v.

---

²¹⁴ Tuori – Kotkas, 2008, s. 456.

²¹⁵ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

Suomi sisältämä objektiivisuusvaatimus on luonteeltaan yleinen ja sitä tulisi noudattaa kaikissa niissä prosesseissa, joissa henkilö määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon. Sen ei pitäisi olla olennaista, että mistä syystä hoitoon määräämisprosessi on käynnistynyt. Olennaista on se, että potilaaseen kohdistetaan toimenpide, jolla hänen vapautensa riistetään. Lisäksi Suomea sitova lainsäädäntö edellyttää, että kaikissa vapaudenriistotilanteissa taataan riittävä suoja mahdollista mielivaltaa vastaan. Näin ollen lääketieteellisen selvityksen objektiivisuusvaatimus koskee samalla tavoin paitsi hoidon jatkamista koskevia päätöksiä myös hoitoon määräämistä koskevia päätöksiä.²¹⁶

Itä-Suomen hallinto-oikeuden näkemyksen mukaan on selvää, että psykiatrasta vapaudenriistoa koskevan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella lääketieteellisen selvityksen objektiivisuusvaatimus koskee samalla tavoin sekä hoidon jatkamista koskevia päätöksiä että hoitoon määräämistä koskevia päätöksiä. Näin ollen psykiatriseen pakkohoitoon määrääminen edellyttää myös hoitoon määräämispäätöksen tekevästä lääkäristä riippumattoman lääkärin tarkkailulähetettä potilaasta. Hallinto-oikeuden mukaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen X v. Suomi ratkaisusta ilmenevää tulkintalinjaa tulisi soveltaa myös mielenterveyslain 13 §:n mukaisiin tilanteisiin.²¹⁷ Tällöin ihmisoikeussopimusta tulisi myös sovellettua sen tarkoituksen ja päämäärän valossa.

Itä-Suomen hallinto-oikeuden 28.5.2014 antamassa päätöksessä oli kysymys tilanteesta, jossa potilaasta ei ollut laadittu tarkkailulähetettä eikä hallinto-oikeudelle toimitetusta selvityksestä ilmennyt, että potilaalle olisi ennen hoitoon määräämistä koskevan päätöksen tekemistä varattu mahdollisuus saada ulkopuolisen lääkärin lausunto. Näin ollen hallinto-oikeus jätti vahvistamatta mielenterveyslain 13 §:n perusteella sille alistetun päätöksen, koska ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä edellytetty lääketieteellisen selvityksen objektiivisuusvaatimus ei täyttynyt.²¹⁸ Aikaisemmin hallinto-oikeudet eivät ole noudattaneet tällaista tulkintalinjaa, jonka mukaan 13 §:n mukaiseen tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämiseen tulisi saada myös ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunto. Tämä johtunee siitä, että tulkintalinjaa on alettu noudattamaan vasta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen X v. Suomi ratkaisun jälkeen.

Jos ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa ei hankita kaikissa tilanteissa, joissa päätetään pakkohoidon aloittamisesta tai jatkamisesta, tulee kyseeseen vakava vapauden riistoon

---

²¹⁶ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

²¹⁷ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

²¹⁸ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

liittyvä oikeusturvaongelma. Hoitoon määräämisen edellytysten täyttymistä arvioidaan kuitenkin aina etupäässä lääketieteellisen asiantuntemuksen mukaan²¹⁹. Esimerkiksi resurssipula tai ulkopuolisen lääkärin paikalle saamiseen liittyvät käytännön vaikeudet eivät saa olla syynä jättää noudattamatta ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjauksia.²²⁰

Kansalliset tuomioistuimet ovat kansallisen lainsäädännön lisäksi sidottuja noudattamaan kansainvälisoikeudellisia normeja, joihin Suomi on sitoutunut. Kansainvälisoikeudellisia normeja sisältävät kansainväliset ihmisoikeussopimukset sitovat sopimusvaltioita noudattamaan sopimuksia siten, että sopimusvelvoitteiden sisältö toteutuu. Suomen tulee näin ollen noudattaa myös Euroopan ihmisoikeussopimusta sellaisena kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin sitä oikeuskäytännössään tulkitsee. Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrättäessä tulee noudattaa mielenterveyslain lisäksi ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan säännöksiä. Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen 5 artikla taas edellyttävät kolmen vähimmäisvaatimuksen toteutumista. Yksi vähimmäisvaatimus edellyttää, että objektiivisin lääketieteellisin perustein on osoitettu, että henkilö kärsii heikosta mielenterveydestä. Kyseisessä vaatimuksessa ei rajata, että objektiivisuus koskisi vain jotakin tiettyä tilannetta kuten pelkästään hoidon jatkamista tai hoitoon määräämistä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo ratkaisuisaan, että ihmisoikeussopimuksessa määritellyä ihmisoikeuksien vähimmäissuojan tasoa ei aliteta. Sopimusvaltiot voivat kuitenkin taata ihmisoikeuksien vähimmäissuojaa paremman suojan, joten vaatimusta ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnosta voitaisiin myös soveltaa kaikkiin mielenterveyslain mukaisiin tilanteisiin, joissa henkilö määrätään hoitoon tahdostaan riippumatta tai päätetään tällaisen hoidon jatkamisesta, vaikka X v. Suomi ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin kiinnitti huomiota lähinnä hoidon jatkamiseen liittyvään oikeusturvaongelmaan. Ihmisoikeustuomioistuin ei puuttunut X v. Suomi ratkaisussa hoitoon määräämistä koskevaan oikeusturvaan, koska hoitoon määräämisestä oli päättänyt terveydenhuollon oikeusturvakeskus. Ihmisoikeustuomioistuin katsoikin, että päätös oli tällöin tehty riippumattomassa hallintoviranomaisessa, jolla oli oikeudellista ja lääketieteellistä asiantuntemusta.²²¹

Sovellettaessa vaatimusta ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnosta kaikkiin hoitoon määräämistilanteisiin turvattaisiin mahdollisimman hyvin perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen psykiatriseen pakkohoitoon määrättäessä tai sitä jatkettaessa, mitä myös perustus-

---

²¹⁹ Tuori – Kotkas 2008, s. 446.

²²⁰ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

²²¹ X v. Suomi, kohdat 165, 168.

lain 22 § edellyttää julkiselta vallalta. Lisäksi hallintolain mukaiset hyvän hallinnon periaatteet edellyttävät objektiivisuutta eli puolueettomuutta viranomaisilta. Näin ollen voidaankin katsoa, että Euroopan ihmisoikeussopimus, perustuslaki ja hallintolaki Suomea sitovina säädöksinä edellyttävät hankkimaan ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnon kaikissa tilanteissa, joissa henkilö määrätään hänen tahdostaan riippumatta psykiatriseen hoitoon tai päätetään tällaisen hoidon jatkamisesta.

Viime aikoina mielenterveyslaissa olevia puutteita on pyritty muuttamaan useammallakin eri hallituksen esityksellä. Esimerkiksi hallituksen esityksellä 119/2013 korjattiin oikeusturvaa koskeva puute hoidon jatkamisessa riippumattoman ulkopuolisen lääkärin lausunnon mahdollisuudella sekä säädettiin potilaan mahdollisuudesta saattaa hoidon edellytykset tutkittavaksi hoidon kestäessä. Samalla hallituksen esityksellä säädettiin lisäksi, että myös muu kuin virkasuhteessa oleva laillistettu lääkäri voi laatia tarkkailulähetteen laissa säädetyillä edellytyksillä.²²²

Hallituksen esityksellä 92/2015 taas ehdotetaan, että mielenterveyslakiin lisättäisiin säännökset tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätyn oikeuspsykiatrisen potilaan hoidon jatkamisesta tai hoidon lopettamisesta tilanteissa, joissa mielenterveyslaissa säädetty hoidon jatkamista tai lopettamista koskeva kuuden kuukauden määräaika on jostain poikkeuksellisesta syystä ylittynyt. Tällaisissa tapauksissa hoidon jatkamisessa ja lopettamisessa tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi hallituksen esityksessä ehdotetaan, että määräajan ylitystilanteissa Terveiden ja hyvinvoinnin laitos olisi toimivaltainen päättämään oikeuspsykiatrisen potilaan hoidon jatkamisesta tai hoidon lopettamisesta.²²³ Esimerkiksi X v. Suomi ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin ei puuttunut hoitoon määräämistä koskevaan oikeusturvaan, koska hoitoon määräämisestä oli päättänyt riippumaton hallintoviranomainen terveydenhuollon oikeusturvakeskus, jolla oli oikeudellista ja lääketieteellistä asiantuntemusta²²⁴. Näin ollen voidaankin katsoa, että Terveiden ja hyvinvoinnin laitos olisi toimivaltainen viranomaisen tekemään päätöksiä potilaan hoidon jatkamisesta tai lopettamisesta määräajan ylitystilanteissa.

Edellä mainituissa hallitusten esityksissä on molemmissa viitattu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaan ja ihmisoikeussopimuksen mukaiseen edellytykseen objektiivisesta lääketieteellisestä selvityksestä. Hallitusten esityksillä onkin pyritty muuttamaan mielenterveyslakia siten, että se vastaisi paremmin Euroopan ihmisoikeussopimusta ja Euroopan ihmisoikeus-

---

²²² HE 199/2013 vp., s. 1.

²²³ HE 92/2015 vp., s. 1.

²²⁴ X v. Suomi, kohdat 165, 168.

tuomioistuimen tulkintakäytäntöä.²²⁵ Kuitenkin näillä hallitusten esityksillä mielenterveyslakia muutetaan vain sieltä täältä muutamien puutteiden osalta. Todennäköisesti tarvittaisiin laaja-alaisempi mielenterveyslain tarkastelu oikeusturvan puutteiden osalta.

4.3 Pakkolääkitys

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin huomautti X v. Suomi ratkaisussaan myös muutoksenhakumahdollisuuden puuttumisesta pakkolääkitykseen. Ihmisoikeustuomioistuin totesi ratkaisussa, että vastoin potilaan tahtoa tehdyllä hoitotoimenpiteellä puututtiin potilaan yksityiselämän suojaan ja erityisesti fyysiseen koskemattomuuteen. Pakkolääkitykselle löytyy peruste mielenterveyslain 22 b §:stä, joten lailla säätämisen vaatimus täyttyy sen osalta. Kuitenkin oikeusvaltion periaatteen mukaisesti pakkolääkityksen yhteydessä kotimaisen lain tulisi tarjota yksilölle suojaa mielivaltaista puuttumista vastaan. Hoidosta tehtyihin lääkärin päätöksiin, kuten pakkolääkityspäätökseen, ei voi hakea muutosta kansallisen lain mukaan. Pakkolääkitys edustaa kuitenkin vakavaa puuttumista henkilön fyysiseen koskemattomuuteen ja sen vuoksi sen tulisi perustua lakiin, joka tarjoaa asianmukaiset takeet mielivaltaa vastaan. Tällaiset takeet puuttuivat Suomen lainsäädännöstä ja tästä syytä ihmisoikeustuomioistuin katsoikin X v. Suomi ratkaisussa, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa oli näin ollen loukattu.²²⁶

Mielenterveyslain 4 a luvussa säädetään potilaan perusoikeuksien rajoittamisesta tahdosta riippumattoman hoidon ja tutkimuksen aikana. Näistä 4 a luvun säännöksistä 22 b § mahdollistaa muun muassa potilaan pakkolääkityksen tahdosta riippumattomassa hoidossa. Pakkolääkinnän on katsottu kuuluvan tosiasialliseen hallintotoimintaan, minkä vuoksi siihen ei ole säädetty valitusmahdollisuutta²²⁷. Vaikka valvonnalla voidaan edistää tosiasiallisen hallintotoimintaan liittyvää oikeusturvaa, pitäisi pakkolääkintäpäätökseen voida hakea muutosta, koska sillä puututaan niin merkittävästi yksilön yksityisyyden suojaan ja fyysiseen koskemattomuuteen.

Pakkolääkinnästä potilas voi tehdä kantelun, mutta kantelua ei kuitenkaan voida pitää riittävänä oikeusturvan takeena, koska se ei ole muutoksenhakekeino eikä se voi johtaa välittömäs-

---

²²⁵ HE 199/2013 vp., s. 3, 12, 13, 27 ja HE 92/2015 vp., s. 6, 10.

²²⁶ X v. Suomi 3.7.2012, kohdat 215 – 222.

²²⁷ HE 113/2001 vp., 7 – 8.

ti hallintopäätöksen muuttamiseen²²⁸. Esimerkiksi X v. Suomi tapauksessa potilas oli kannel-
lut oikeusturvakeskukselle ja oikeuskanslerille, mutta kumpikaan ei puuttunut asiaan. Oike-
usasiamies torjui kantelun viitaten siihen, että asiaa tutkittiin jo oikeusturvakeskuksessa. Oi-
keusturvakeskus taas oli katsonut, että se ei voinut välittömästi puuttua lääkitykseen tai mää-
rätä sitä keskeytettäväksi, koska päätöksentekovalta oli hoitavalla lääkärillä.²²⁹ Valituksen
voidaankin katsoa olevan ainoa keino, jolla potilas voi saada lääkärin päätöksen kumottua.

Joissakin tapauksissa pakkolääkintä on kuitenkin toteutettava välittömästi potilaan tai muiden
terveyden tai turvallisuuden turvaamiseksi eikä tällöin voida odottaa pakkolääkintäpäätöksen
lainvoiman saamista tai valituksen käsittelyä. Valitusmahdollisuus kävisi kuitenkin tapauk-
siin, joissa lääkitys on jatkuvaa tai pitkäkestoista. Lisäksi potilaan olisi hyvä saada tuomiois-
tuimen päätös pakkolääkityksen lainmukaisuudesta ja oikeasuhtaisuudesta tai määräys sen
lopettamisesta, jos se on lainvastaista tai ei ole suhteellisuusperiaatteen mukaista. Pakkolääki-
tyspäätöksistä tulisi säätää valituskelpoisia, kuten on tehty myös yhteydenpidon rajoitta-
mista ja omaisuuden haltuunottoa koskevien päätösten kohdalla. Lisäksi hallituksen esityk-
sen²³⁰ mukaan hoitomääräys käsittää pakkohoidossa automaattisesti luvan hoitaa potilasta
jopa vastoin hänen tahtoaan. Lääkäri voi näin ollen ryhtyä jopa varsin radikaaleihin toimenpi-
teisiin potilaan tahdosta riippumatta. Tällainen automaattinen lupa hoitaa potilasta vastoin
hänen tahtoaan lisää myös mahdollisuutta mielivaltaan. Tästäkin syystä pakkolääkityspäätök-
sistä tulisi säätää valitusmahdollisuus, jotta mielivaltaa hoidon aikana voitaisiin paremmin
estää. Siihen asti kunnes lainsäädäntöä on muutettu, viranomaisten ja hoitohenkilökunnan
tulisi huomioida potilaan itsemääräämisoikeus ja suhteellisuusperiaate korostetun hyvin.

Tällä hetkellä muutoksenhakua koskeva mielenterveyslain 24 § ei mahdollista muutoksen
hakemista valittamalla pakkolääkityspäätöksiin. Pakkolääkityksen osalta kansallisen lainsää-
dännön ei voida katsoa olevan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusturvalle psykiatri-
sessa pakkohoidossa asettamien edellytysten mukainen. Hallituksen esityksellä laiksi sosiaali-
huollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeudesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edel-
lytyksistä vahvistetaan potilaan itsemääräämisoikeutta sosiaali- ja terveydenhuollossa, mutta
tahdosta riippumaton psykiatrinen hoito on jätetty esitetyn lain soveltamisalan ulkopuolelle²³¹.
Esimerkiksi Tanskassa voimassa oleva laki vapaudenriistosta ja pakkotoimenpiteistä psykiat-

---

²²⁸ Lohiniva – Kerkelä 2007, s. 203 – 204.

²²⁹ X v. Suomi 3.7.2012, kohta 219.

²³⁰ HE 113/2001 vp. s. 28 – 29.

²³¹ HE 108/2014 vp. s. 1.

risessa sairaanhoidossa vuodelta 1989 (Lov om frihedsberovelse og anden tvang i psykiatrien) edellyttää, että potilaalle on mahdollisuuksien mukaan annettava harkinta-aikaa ennen lääkeytyksen aloittamista pakolla. Lisäksi lain mukaan potilaalla on oikeus valittaa kaikista toimenpiteistä. Valituksella on lykkäävä vaikutus, ellei lykkääminen vaaranna potilaan henkeä tai terveyttä olennaisesti.²³²

4.4 Oikeuskäsittelyjen tehottomuus

4.4.1 Asiantuntijajäsen

Kuten 1.luvussa on kerrottu, Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea antoi 2.10.2014 lausunnon, jossa se katsoi psykiatrissa pakkohoitoa koskevassa oikeusturvassa olevan edelleen puutteita. Komitean mukaan tahdosta riippumattomaan sairaalahoitoon määräämiseen liittyvä oikeuskäsittely on ilmeisen tehotonta, koska hallinto-oikeuden päätökset viivästyvät säännönmukaisesti useita kuukausia, suullisia käsittelyjä järjestetään vain poikkeustapauksissa ja tuomarit saapuvat harvoin sairaalaan tapaamaan potilaita. Lisäksi komitean mukaan tuomarit seuraavat lähes aina lääkäreiden suosituksia tahdosta riippumattoman sairaalahoidon jatkamisesta.²³³ Se että tuomarit seuraavat lääkäreiden suosituksia, on kuitenkin ymmärrettävää, koska pakkohoitoon määrääminen perustuu aina lääketieteelliseen arviointiin ja asiantuntemukseen, jota tuomareilla taas ei ole. Tätä puutetta voitaisiin osaksi korjata sillä, että asian käsittelyyn tuomioistuimessa osallistuva asiantuntijajäsen tutkisi myös henkilökohtaisesti potilaan.

Hoitoon määräämistä tai hoidon jatkamista koskevan asian käsittelyyn hallinto-oikeudessa osallistuu asiantuntijajäsen hallinto-oikeuslain 7 §:n 1 momentin mukaisesti. Hallinto-oikeuslain 8 §:n 2 momentin mukaan asiantuntijan ja tämän varajäsenen tulee olla psykiatriaan perehtyneitä laillistettuja lääkäreitä. Lääkäri, joka on osallistunut henkilön hoitoon saman hoitojakson aikana, on esteellinen toimimaan asiantuntijajäsenenä, kun hallinto-oikeus käsittelee hoitopäätöksestä tehtyä valitusta²³⁴.

---

²³² HE 113/2001 vp., s. 17 – 18.

²³³ George TUGUSHIn, Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) valtuuskunnan johtajan antama lausunto 2.10.2014.

²³⁴ KHO 2006:25.

Muun muassa hoidon jatkamista koskevat päätökset alistetaan hallinto-oikeuden vahvistettavaksi ja näihin käsittelyihin osallistuu myös asiantuntijajäsen. Kuopion hallinto-oikeuden mukaan alustusmenettely ja asiantuntijajäsen eivät kuitenkaan korvaa ulkopuolisen lääkärin lausunnon puuttumista. Asiantuntijajäsen nimittäin tekee alustusmenettelyssä arvionsa potilaan terveydentilasta asiakirja-aineiston perusteella, eikä sellaisen voida katsoa vastaavan potilaan välitöntä tutkimista.²³⁵

Asiantuntijajäsenen arvio perustuukin yleensä toisten lääkärin arvioihin potilaan tilasta eikä hän itse tutki potilasta. Jos asiantuntijajäsen tutkisi itse potilaan, hänen arvionsa potilaan tilasta saattaisi olla jopa erilainen, kuin lääkärin, jonka arvion perusteella hän tekee oman arvionsa. Tämän hetkisen menettelyn mukaan asiantuntijajäsen kuitenkin perustaa oman arvionsa toisen lääkärin arvioon, jonka vuoksi asiantuntijajäsenen arvio tuskin voi olla eriävä. Jyrki Virolaisen mukaan mielenterveyspotilaan oikeusturva edellyttää, että ennen pakkohoitopäätöstä hänet tutkii riippumaton lääkäri. Hänen mukaansa on ongelmallista, että hallinto-oikeuden jäsenenä psykiatri perehtyy potilaan tilaan ainoastaan asiakirjojen perusteella tutkimatta itse potilasta.²³⁶ Esimerkiksi Helsingin hallinto-oikeuden 4.6.2013 antamassa päätöksessä asiantuntijajäsen ei tutkinut henkilökohtaisesti potilasta eikä tapauksessa ollut saatu ulkopuolisen lääkärin arviota²³⁷.

Tällä hetkellä mielenterveyslaissa on säädetty 12 a §:ssä mahdollisuudesta saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio ainoastaan päätettäessä tahdosta riippumattoman hoidon jatkamisesta. Tämän hetkisen lainsäädännön mukaan hoitoon määräämispäätöksissä potilaalla ei ole oikeutta saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota. Näissä tilanteissa olisikin ehdottoman tärkeää, että tuomioistuimen asiantuntijajäsen tutkisi henkilökohtaisesti potilaan ja näin saataisiin hieman korjattua tätä objektiivisuuteen liittyvää puutetta.

Niin kauan kuin laissa ei ole erikseen säädetty mahdollisuudesta saada hoitoon määräämistilanteissa ulkopuolisen lääkärin arviota tulisi asiantuntijajäsenen tutkia potilas eikä ainoastaan perustaa päätöksensä toisen lääkärin arvioihin edellä mainituista syistä johtuen. Myös niissä tilanteissa, joissa potilaalla on jo oikeus ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvioon, maksimoitaisiin oikeusturva siten, että asiantuntijajäsen vielä kolmantena lääkärinä tutkisi potilaan itse. Kyseessä on kuitenkin erittäin vakava puuttuminen yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin, minkä vuoksi oikeusturvan tulisi olla niin hyvä kuin mahdollista.

---

²³⁵ Kuopion HAO 18.1.2013 (13/0017/7).

²³⁶ Sajari, HS 17.2.2013.

²³⁷ Helsingin HAO 4.6.2013 (13/0427/2).

4.4.2 Suullinen käsittely ja asian selvittäminen

Suullisen käsittelyn katsotaan olevan Euroopan ihmisoikeussopimuksen tarkoittaman oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusvaatimus. Suullisuudesta on hyötyä asian selvittämisessä ja se edistää keskitettyä ja välitöntä käsittelyä. Suullinen käsittely voi olla tarpeen muun muassa todistajien, asiantuntijoiden, asiassa aikaisemmin päätöksen tehneen hallintoviranomaisen edustajien tai asianosaisten kuulemiseksi tosiseikoista tai asianosaisten kuulemiseksi vaatimusten selventämiseksi tai sen vuoksi, että asianosainen on vaatinut suullista käsittelyä.²³⁸

Vapaudenriistoasioita koskevan tuomioistuinmenettelyn uudistus tapahtui hallintolainkäyttölain tultua voimaan vuonna 1996. Hallintolainkäyttölaki turvaa pääsääntöisesti myös hallinto-oikeudellisissa vapaudenriistoasioissakin oikeuden suullisiin käsittelyihin ainakin yhdessä oikeusasteessa. Tosin vaatimus suullisesta käsittelystä voidaan hylätä hallintolainkäyttölain 38 §:n perusteella eli, jos suullinen käsittely on asian laadun vuoksi tai muusta syystä ilmeisen tarpeeton. Vaikka tämä ei merkitsekään sitä, että mielenterveyslain mukaisen pakkohoidon kohde voisi saada suullisen käsittelyn jokaista hoidon jatkamispäätöstä koskevan valituksen yhteydessä, tulisi tuomioistuinten kuitenkin huolehtia, että tällainen käsittely pidetään kohtuullisin väliajoin.²³⁹ Jos tahdosta riippumaton psykiatrinen hoito kestää pitkään, hallinto-oikeuden on Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kohdan vaatimusten perusteella toimitettava valittajan hallintolainkäyttölain 38 §:n nojalla tekemästä vaatimuksesta joka tapauksessa kohtuullisin määräajoin suullinen käsittely.²⁴⁰ Mielenterveyslainsäädäntöön perustuvan vapaudenriiston kohdalla kuulemisen tärkeyttä on erityisesti korostettu²⁴¹. Useissa tapauksissa voidaankin katsoa, että vapaudenriiston kohteen oikeus tulla henkilökohtaisesti kuuluksi 5 artiklan 4 kappaletta koskevassa asiassa, kuuluu sopimusmääräyksen mukaisiin minimivaatimuksiin.²⁴²

Hallintolainkäyttölain 33 §:n perusteella hallinto-oikeudelle kuuluu asian selvittämisvelvollisuus, jonka mukaan hallinto-oikeuden on asiaa käsitellessään hankittava viran puolesta selvi-

---

²³⁸ Tarukannel – Jukarainen 1999, s. 229 – 231.

²³⁹ Pellonpää 2011, s. 297.

²⁴⁰ KHO 25.09.2009/2339.

²⁴¹ Esim. Korkein hallinto-oikeus katsoi 25.9.2009 antamassaan päätöksessä (taltionro 2339), että jos tahdosta riippumattoman psykiatrinen sairaalahoito kestää pitkään, hallinto-oikeuden on valittajan hallintolainkäyttölain 38 §:n nojalla tekemästä vaatimuksesta pidettävä kohtuullisin määräajoin suullinen käsittely. Ks. myös Winterwerp v. Alankomaat, kohta 60 ja Megyeri v. Saksa, kohta 22.

²⁴² Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 446.

tystä siinä laajuudessa kuin käsittelyn tasapuolisuus, oikeudenmukaisuus ja asian laatu sitä vaativat. Hallintolainkäyttölain 37 §:n 1 momentin mukaan taas asian selvittämiseksi toimitetaan tarvittaessa suullinen käsittely.

Suullinen käsittely tulisi toimittaa aina tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä, koska kyse on erittäin vakavasta puuttumisesta henkilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Tällöin myös asiantuntijajäsen tapaisi potilaan aina henkilökohtaisesti. Jos suullista käsittelyä taas ei toimiteta, pitäisi asiantuntijajäsenen ainakin silloin käydä tutkimassa potilas henkilökohtaisesti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut Suomelle useita langettavia tuomioita koskien suullista käsittelyä²⁴³.

4.4.3 Viipymättä tutkiminen

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kappale turvaa vapaudenriiston kohteelle oikeuden viipymättömään tutkintaan vapauden menettämisen laillisuuden osalta. Tutkinnan viipymättömyys riippuu tapauksen olosuhteista ja siihen ei voida antaa mitään selkeitä aikamääristä rajoitusta²⁴⁴. Sen verran voidaan kuitenkin yleistää, että henkilön mahdollisuus saattaa vapaudenmenetyksen laillisuus tutkittavaksi tulee tapahtua pian henkilön vapaudenmenetyksen jälkeen ja sen jälkeen aika ajoin kohtuullisin väliajoin. Huomioon otetaan aika vapauttamishakemuksen jättämisestä siihen, kun lopullinen ratkaisu valitusasteet mukaan lukien asiassa on annettu. 5 artiklan mukaisesti päätettäessä henkilön vapaudesta edellytetään kuitenkin huomattavasti joutuisampaa toimintaa kuin verrattuna 6 artiklan oikeudenkäynnin kohtuulliseen aikaan.²⁴⁵

Siitä huolimatta, että mitään tarkkoja aikarajoja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan 4 kappaleen mukaiselle viipymättä tapahtuvalle vapaudenriiston laillisuuskontrollia koskevalle vaatimukselle ei voida esittää, on ajateltu, että mikäli tuomioistuinkontrolli toteutuu viikon sisällä tai henkilö vapautetaan tätä aikaisemmin, on sopimusrikkomuksen mahdollisuus melko vähäinen. Jos aika taas ylittää kuukauden, tulee valtion pystyä esittämään perusteltuja syitä, jotka ovat oikeuttaneet viivästyksen.²⁴⁶ Useissa kansallisissa tapauksissa hallinto-oikeus on

---

²⁴³ Ks. esim. Laaksonen v. Suomi, Muttilainen v. Suomi, Kallio v. Suomi, Hannu Lehtinen v. Suomi ja Kaura v. Suomi.

²⁴⁴ Ks. esim. Rehbock v. Slovenia, kohta 84.

²⁴⁵ Hirvelä – Heikkilä 2013, s. 160.

²⁴⁶ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 457.

antanut päätöksensä koskien tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistä tai tällaisen hoidon jatkamista vasta noin pari kuukautta sen jälkeen, kun lääkäri on tehnyt hoitoon määräämispäätöksen tai päätöksen hoidon jatkamisesta²⁴⁷. Oikeuden viipymättömään tutkintaan tuskin voidaan katsoa toteutuneen tällaisissa tapauksissa.

Nykyään myös perustuslain 21 § sisältää vaatimuksen asian käsittelemisestä ilman aiheetonta viivytystä. Tämä säännös soveltuu myös vapaudenriistoasioihin. Käsitteilyn joutuisuutta on pyritty tehostamaan lainsäädännöllä, kuten säätämällä mielenterveystoimilain, että lainmukaiset alistus- ja muutoksenhakuasiat on käsiteltävä mielenterveystoimilain 26 §:n mukaan kiireellisinä.²⁴⁸ Asioiden kiireellisen käsittelyn ei voida katsoa toteutuvan ainakaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaatimassa ajassa, vaikka ehkä muunkaltaisten asioiden käsittelyyn verrattuna mielenterveystoimilain mukaiset alistus- ja muutoksenhakuasiat käsiteltäisiin kansallisella tasolla suhteellisen nopeasti. Suomen tulisi kiinnittää huomioita käsittelyjen kestoon sillä Suomi oli saanut oikeudenkäynnin kestoja koskevia langettavia tuomioita vuoden 2011 loppuun mennessä jopa 59 kappaletta²⁴⁹. Esimerkiksi Ruotsin lainsäädännössä on asetettu tarkat määräajat mielenterveysasian käsiteltäväksi ottamiselle²⁵⁰. Tällainen määräaika voitaisiin säätää myös Suomessa.

---

²⁴⁷ Ks. esim. Kuopion HAO 21.8.2012 (12/0521/7), Kuopion HAO 18.1.2013 (13/0017/7), Helsingin HAO 4.6.2013 (13/0427/2) ja Helsingin HAO 19.7.2013 (13/0574/2).

²⁴⁸ Pellonpää 2011, s. 297.

²⁴⁹ Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2012, s. 268.

²⁵⁰ Betänkande av Psykiatrilagsutredningen, s. 37.

5. Johtopäätökset

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sisältämät määräykset ovat yleensä hyvin yleisluontoiseen ja tulkinnanvaraiseen muotoon kirjoitettuja. Näin on myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen kohdalla. Yleisluontoiset ja tulkinnanvaraiset määräykset taas johtavat tulkinnan ja tulkintakäytännön korostumiseen ihmisoikeussopimuksia sovellettaessa. Tämä taas merkitsee sitä, että Euroopan ihmisoikeussopimusta ja sen määräyksiä sovellettaessa tulee huomioida Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntö. Kansallisten tuomioistuinten tuleekin perehtyä ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöön, koska Euroopan ihmisoikeussopimuksen normien tarkka sisältö ei selviä sopimustekstistä.²⁵¹

Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen lisäpöytäkirjat ovat Suomessa voimassa eduskuntalain tasoisena säädöksenä. Ihmisoikeussopimus tulee näin ollen huomioida viranomais- ja tuomioistuintoiminnassa ihan kuten muutkin kansalliset säädökset. Suomen hyväksyessä Euroopan ihmisoikeussopimuksen osaksi lainsäädäntöään se hyväksyi myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toimivallan. Lisäksi perustuslain 22 §:ssä edellytetään julkisen vallan turvaavan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Myös perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin kuuluva ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus edellyttää noudattamaan ihmisoikeussopimusta.

Koska ihmisoikeussopimus on saatettu Suomessa voimaan eduskuntalain tasoisena säädöksenä sen velvoittavuudesta ja sovellettavuudesta ei pitäisi olla erimielisyyttä. Ongelmia aiheuttaa lähinnä se, että ihmisoikeussopimuksen määräyksiä tulee soveltaa ja tulkita Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön avulla. Tämä taas on Suomessa vieraampi käytäntö, koska Suomessa roomanis-germaaniselle oikeusjärjestelmälle tyypillisesti ensisijaisena oikeuslähteenä pidetään kirjoitettua lakia eli lainsäätäjän säätämää lainsäädäntöä. Toisin kuin roomanis-germaanisessa oikeusjärjestelmässä on totuttu, Euroopan ihmisoikeussopimusta sovellettaessa ihmisoikeustuomioistuimen yksittäiset päätökset ovat keskeisen oikeuslähteen asemassa. Tuomioistuinten luoma lainsäädäntö on tyypillisempää common law – oikeusjärjestelmän maissa kuten Englannissa. Jotta suomalaiset tuomioistuimet turvaisivat ihmisoikeuksien toteutumisen mahdollisimman hyvin, niiden tulee opetella suomalaiselle oikeusjärjestelmälle epätyypillinen tapa tulkita säännöksiä tuomioistuimen tulkintakäytännön

---

²⁵¹ Lavapuro 2011, s. 467, 477.

kautta. Tämä taas edellyttää Euroopan ihmisoikeussopimusta koskevien tulkintaperiaatteiden soveltamista.

Mahdollisesti tärkein tulkintaperiaate Euroopan ihmisoikeussopimusta tulkittaessa löytyy Wienin yleissopimuksen 31 artiklasta. Ihmisoikeustuomioistuin onkin korostanut erityisen paljon kyseisestä artiklasta ilmenevää tarkoituksen ja päämäärän tulkintaperiaatetta. Ihmisoikeussopimusta tulkittaessa tulisikin aina pitää tulkinnan lähtökohtana sopimuksen tarkoitusta ja päämäärää. Koska ihmisoikeussopimuksen määräykset ovat hyvin yleisluonteisia, sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän pohtiminen voisi usein auttaa päätyämään oikeaan ratkaisuun. Epäselvissä tulkintatilanteissa tulisikin päätyä siihen vaihtoehtoon, joka edistää parhaiten ihmisoikeussopimuksen määräysten toteutumista. Usein kuitenkin kansallisella tasolla on valitettavasti päädytty siihen vaihtoehtoon, joka on niin sanotusti helpoin ja aiheuttaa vähiten toimenpiteitä. Näin voidaan ajatella käyneen esimerkiksi korkeimman hallinto-oikeuden 13.09.2012 antamassa ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvioinnin tarpeellisuutta koskevassa ratkaisussa. Suomen voidaan katsoa sivuuttaneen tarkoituksen ja päämäärän periaatteen useammankin kerran, koska Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kyseenalaistanut useita korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja²⁵². Näiltä ennakkoratkaisujen kyseenalaistamisilta todennäköisesti välttyttäisiin, jos kehitettäisiin kansallisia ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytäntöjä ja huomioitaisiin niiden tulkintaperiaatteet.

Toinen erittäin tärkeä tulkintaperiaate, joka tulee huomioida Euroopan ihmisoikeussopimusta sovellettaessa, on evolutiivis-dynaaminen tulkintaperiaate. Kyseisen tulkintaperiaatteen mukaisesti ihmisoikeussopimuksen tulkinta ei ole kiveen hakattua, vaan se voi kehittyä ja muuttua ajan myötä. Ihmisoikeustuomioistuin ei näin ollen ole täysin sidottu aikaisempaan oikeuskäytäntöönsä, minkä vuoksi ihmisoikeussopimusta sovellettaessa tulisi huomioida ihmisoikeustuomioistuimen tuorein tulkintakäytäntö ja uusimmat ratkaisut. Korkeimman hallinto-oikeuden 13.9.2012 antamassa ratkaisussa se perusteli omaa kantaansa pitkälti ihmisoikeustuomioistuimen vanhemmilla ratkaisuilla ja sivuutti lähes kokonaan ihmisoikeustuomioistuimen uuden 3.7.2012 antaman X v. Suomi ratkaisun. Euroopan ihmisoikeussopimusta tulisikin tulkita sen sisältöisenä, joka sopimuksella on ratkaisuhetkellä eikä sen mukaan, mikä sopimuksen sisältö on ollut aikaisemmin, kun ihmisoikeustuomioistuin on antanut viimeksi ratkaisun samantyyppisestä asiasta²⁵³.

---

²⁵² Lavapuro 2011, s. 468. Ks. Saaristo ym. v. Suomi, Grönmark v. Suomi, Suuripää v. Suomi ja Ruokanen ym. v. Suomi.

²⁵³ Lavapuro 2011, s. 475.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei muuta tulkintaansa täysin perusteettomasti, vaan se perustaa usein tulkinnan muutokset oikeusvertailuun. Se huomioikin tulkintaansa muuttaessa muiden kansainvälisten toimielinten kannanotot ja muut ihmisoikeussopimukset. Näin ihmisoikeustuomioistuin teki myös X v. Suomi ratkaisussa, jossa se viittasi tulkintansa tueksi Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean antamiin raportteihin²⁵⁴. Myös YK:n kidutuksen vastainen komitea oli tulkinnut ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunnon tarpeellisuutta samalla tavalla kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vuonna 2011 Suomelle antamassaan määräaikaisraportissa. Ihmisoikeustuomioistuimen muuttunut tulkintakäytäntö tulisikin siis huomioida, koska se yleensä perustuu yleiseen tulkintakantaan kyseisestä asiasta ja edistää usein parhaiten ihmisoikeuksien toteutumista. Muutetaanhan myös Suomen lainsäädäntöä ajan ja tarpeiden mukaan. Toisin kuin Suomen lainsäädännössä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa muutoksia tehdään ihmisoikeussopimuksen tulkintakäytännön kautta. Kyseinen tulkintakäytäntö perustuu yleensä laajempaan yleiseen kantaan asiasta.

Ihmisoikeussopimusta koskeviin yleisiin tulkintaperiaatteisiin kuuluu myös subsidiaariteetti-periaate eli toissijaisuusperiaate. Kansallisilla tuomioistuimilla onkin merkittävä rooli Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumisen valvojana. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja tulisikin noudattaa kansallisella tasolla, koska jos Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on jo antanut ennakkoratkaisun vastaavanlaisesta tapauksesta, uutta tapausta ei oteta enää käsittelyyn ihmisoikeustuomioistuimessa. Yksilön kannalta ihmisoikeustuomioistuimen arvo heikkenee tällöin. Kansallisilla viranomaisilla ja tuomioistuimilla onkin ensisijainen velvollisuus varmistaa ihmisoikeussopimuksen määräysten toteutuminen.²⁵⁵ Näin ollen sovellettaessa ihmisoikeussopimusta kansallisella tasolla tulisi ihmisoikeussopimusta soveltaa ja tulkita sitä koskevien tulkintaperiaatteiden avulla, jotta päädyttäisiin Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräysten mukaiseen ratkaisuun.

Autonomisen tulkinnan periaate ja tehokkuusperiaate auttavat myös soveltamaan ihmisoikeussopimusta sen määräysten edellyttämällä tavalla. Tehokkuusperiaate edellyttää turvaamaan konkreettisesti ihmisoikeussopimuksen takaamat oikeudet. Tehokkuusperiaatetta edistää osaltaan perustuslain 22 §. Autonomisen tulkinnanperiaate taas edellyttää huomioimaan, että Euroopan ihmisoikeussopimuksessa käytetyillä käsitteillä on oma itsenäinen merkityksensä, joka ei välttämättä ole sama kansallisten käsitteiden kanssa.

---

²⁵⁴ CPT 14.6.2004, kohdat 108, 117, 119–121 ja CPT 20.1.2009, kohta 138.

²⁵⁵ Lavapuro 2011, s. 468.

Tahdosta riippumattomassa psykiatrisessa hoidossa puututaan useisiin henkilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Sen vuoksi Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää kansallista lakia tarjoamaan riittävät oikeussuojakeinot tahdosta riippumattomaan hoitoon määrätuille potilaille. Pakkohoitopotilaiden kohdalla oikeusturvassa pääpaino on hoitoon määräämisessä noudatettavassa menettelyssä ja muutoksenhaussa²⁵⁶. Näin ollen oikeusturvan takaamiseen hoitoon määräämisessä ja muutoksenhaussa tuleekin panostaa.

Tärkein tehtävä oikeusturvalla psykiatrisessa pakkohoidossa on taata objektiivinen menettely ja estää mielivallan käyttäminen. Hoitoon määrättäessä tai hoitoa jatkettaessa lääkärien lausunnot ovat ratkaisevassa asemassa, minkä vuoksi niiden tulisi ehdottomasti olla objektiivisia. Tällä hetkellä objektiivisuusvaatimus toteutuu mielenterveyslain mukaisessa hoidon jatkamisessa. Mielenterveyslain 12 a § takaa potilaalle oikeuden saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio hoidon jatkamisesta. Lisäksi mielenterveyslain 12 d §:n perusteella potilaalla on nykyään oikeus saada hoidon jatkamisen edellytysten arviointi hoidon kestäessä. Pakkohoitopotilaan oikeusturvaa on näin ollen parannettu verrattuna muutaman vuoden takaiseen tilanteeseen.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen edellyttämän objektiivisuusvaatimuksen ei kuitenkaan voida katsoa täysin vielä toteutuvan psykiatrisessa pakkohoidossa. Mielenterveyslain 11 ja 13 § eivät edellytä, että määrättäessä henkilö pakkohoitoon henkilöllä olisi oikeus saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio. Mielenterveyslain 17 § ei myöskään edellytä tätä, mutta Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen voidaan katsoa edistävän objektiivisuutta hoitoon määrättäessä. Kuitenkin tällöin olisi myös hyvä, että kaksi lääkäriä eri sairaaloista tutkisi potilaan, jos Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen päätös perustuu pelkästään lääkäreiden lausuntoihin.

Objektiivisuuden takaamiseksi tulisi mielenterveyslakiin säätää kaikkiin tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistilanteisiin henkilön oikeudesta saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio. Tällöin kansallinen mielenterveyslaki täyttäisi Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen tahdosta riippumattomalle psykiatriselle hoidolle asettaman objektiivisuusvaatimuksen. Vaikka X v. Suomi ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin katsoi Suomen rikkoneen ihmisoikeussopimuksen 5 artiklaa hoidon jatkamisen osalta, se ei tarkoita sitä, ettei ihmisoikeussopimus edellyttäisi ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa kaikissa hoitoon määräämistilanteissa. Kyseisessä tapauksessa hoitoon määrääminen oli ihmisoikeussopimuksen mukainen, koska hoitoon määräämiseen osallistui Terveiden

---

²⁵⁶ Tuori – Kotkas 2008, s. 447.

ja hyvinvoinnin laitos. Tästä syystä siihen ei kiinnitetty huomiota.²⁵⁷ YK:n kidutuksen vastaisen komitean vuonna 2011 Suomelle antamasta raportista voidaan myös päätellä, että ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio pitäisi saada kaikissa hoitoon määräämistilanteissa. Komitea oli nimittäin raportissa huolissaan siitä, että tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrääminen ei perustu riippumattoman psykiatrin lausuntoon.

Itä-Suomen hallinto-oikeus onkin todennut, että tapauksen X v. Suomi sisältämä objektiivisuusvaatimus on luonteeltaan yleinen ja sitä tulisi noudattaa kaikissa niissä prosesseissa, joissa henkilö määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon. Sillä ei pitäisi olla merkitystä, että mistä syystä hoitoon määräämisprosessi on käynnistynyt. Merkitystä pitäisi olla lähinnä sillä, että henkilön vapaus riistetään.

Suomea sitova kansainvälinen lainsäädäntö edellyttää, että kaikissa vapaudenriistotilanteissa taataan riittävä suoja mahdollista mielivaltaa vastaan. Jos ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota ei ole mahdollista saada kaikissa hoitoon määräämistilanteissa, on kyseessä vakava vapauden riistoon liittyvä oikeusturvaongelma. Ei ole myöskään mitään perustetta sille, että miksi henkilön ei tulisi saada kaikissa tilanteissa ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota.

Itä-Suomen hallinto-oikeus jätti 28.5.2014 antamassaan päätöksessä vahvistamatta sille mielenterveyslain 13 §:n perusteella alistetun päätöksen, koska ennen hoitoon määräämistä koskevan päätöksen tekemistä potilaalle ei varattu mahdollisuutta ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoon. Itä-Suomen hallinto-oikeus katsoi tapauksessa, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä edellytetty lääketieteellisen selvityksen objektiivisuusvaatimus ei täyttynyt.²⁵⁸ Tapauksessa hallinto-oikeus tulkitsikin Euroopan ihmisoikeussopimusta sen tarkoituksen ja päämäärän valossa. Suomessa tällainen käytäntö on harvinaisempaa, koska meillä tuomioistuimet eivät luo oikeussäännöksiä kuten common law –maissa ja kansallisessa lainsäädännössä ei edellytetty ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa mielenterveyslain 13 §:n mukaisessa tilanteessa. Näin kuitenkin Euroopan ihmisoikeussopimusta ja ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöä tulisi tulkita.

Kansainvälisten päätösten noudattamisessa ollaankin menossa parempaan suuntaan. Ihmisoikeustuomioistuin ratkaisee vain sen käsiteltäväksi tulevia asioita, minkä vuoksi sen oikeuskäytännöstä ei aina ole suoraan löydettävissä juuri käsillä olevaan tilanteeseen soveltuvaa

---

²⁵⁷ X v. Suomi, kohdat 165, 168.

²⁵⁸ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

ennakkotapausta²⁵⁹. Tällöin oikeuskäytännöstä ilmeneviä yleisempiä tulkintaperiaatteita joudutaan soveltamaan ja oma-aloitteisesti arvioimaan, mikä vaihtoehto edistää parhaiten ihmisoikeussopimuksen tarkoituksen ja päämäärän toteutumista. Joskus ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännöstä ilmeneviä tulkintaperiaatteita joudutaankin tulkitsemaan aiempaan käytäntöön nähden laajentavasti, kuten Itä-Suomen hallinto-oikeus on tehnyt²⁶⁰.

Helsingin hallinto-oikeus katsoi 4.6.4013 antamassaan ratkaisussa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisua X v. Suomi ei voida tulkita siten, että potilaan oikeuksien turvaaminen vaatisi aina ennen hoidon jatkamispäätöksen tekemistä ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausuntoa. Hallinto-oikeuden mukaan tapauksen olosuhteilla on merkitystä ja kysymys on tapauskohtaisesta harkinnasta. Hallinto-oikeus ei perustellut tulkintaansa tarkemmin.

Hallinto-oikeuksien tulkintalinjat saattavatkin erota toisistaan, minkä vuoksi olisi hyvä säätää lailla potilaan oikeudesta saada kaikissa mielenterveyslainmukaisissa hoitoon määräämis- ja hoidon jatkamistilanteissa ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunto. Näin taattaisiin yhtenäinen linja kaikkien hallinto-oikeuksien kesken, koska hallinto-oikeudet eivät ole sidottuja toistensa oikeuskäytännössä tekemiin linjauksiin. Erilainen tulkintakäytäntö hallinto-oikeuksien kesken asettaa ihmiset eri asemaan riippuen siitä, että mikä hallinto-oikeus käsittelee asian. Tämän taas ei voida katsoa olevan perustuslain 6 §:n takaaman yhdenvertaisuuden mukaista. Lainsäädännössä tulee olla säännös, johon pakkohoitopotilas voi vedota suoraan ihmisoikeussopimuksen mukaisten oikeuksiensa turvaamiseksi.

Pakkolääkityksen osalta kansallinen lainsäädäntö ei vastaa vieläkaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöä, vaikka oikeusturvan puutteesta pakkolääkityksessä huomautettiin jo X v. Suomi ratkaisussa vuonna 2012. Pakkolääkitys edustaa kuitenkin erittäin vakavaa puuttumista henkilön fyysiseen koskemattomuuteen, minkä vuoksi pakkolääkityspäätöksistä tulisi säätää valituskelpoisia. Tällä hetkellä lainsäädäntö ei tarjoa pakkolääkityksessä asianmukaisia takeita mielivaltaa vastaan.

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea on katsonut 2.10.2014 antamassaan lausunnossa, että psykiatrista pakkohoitoa koskevassa oikeusturvassa on edelleen puutteita. Komitea huomauttiikin tahdosta riippumattomaan sairaalahoitoon määräämiseen liittyvän oikeus-

---

²⁵⁹ Lavapuro 2011, s. 477.

²⁶⁰ Lavapuro 2011, s. 478.

käsittelyn tehottomuudesta.²⁶¹ Komitean huomautukset oikeusturvaa koskevista puutteista tulisi ottaa vakavasti, koska Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien viittaa yleensä ratkaisuihinsa komitean raportteihin, kuten myös muiden kansainvälisten toimielinten kannanottoihin. Näin kävi esimerkiksi ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvion tarpeellisuutta koskevassa tuomiossa X v. Suomi ratkaisussa.

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea katsoi raportissaan, että tuomarit saapuvat harvoin sairaalaan tapaamaan potilaita. Tätä puutetta voitaisiin hieman paikata sillä, että tuomioistuinkäsittelyyn osallistuva asiantuntijajäsen tutkisi potilaan henkilökohtaisesti. Tällä tavalla voitaisiin lisätä päätöksenteon objektiivisuutta, kun tuomareiden päätökset kuitenkin pohjautuvat pääosin lääkäreiden tekemiin arvioihin. Tämän hetkisen lainsäädännön mukaan hoitoon määräämispäätöksissä potilaalla ei ole oikeutta saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arviota. Näissä tilanteissa olisikin tärkeää, että tuomioistuimen asiantuntijajäsen tutkisi potilaan henkilökohtaisesti.

Komitea huomautti myös siitä, että suullisia käsittelyjä järjestetään vain poikkeustapauksissa ja että oikeuskäsittelyt viivästyvät säännönmukaisesti kuukausia. Hallintolainkäyttölaki turvaa pääsääntöisesti myös hallinto-oikeudellisissa vapaudenriistoasioissakin oikeuden suullisiin käsittelyihin ainakin yhdessä oikeusasteessa. Suullinen käsittely pitäisikin toimittaa aina tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättäessä, koska kyse on erittäin vakavasta puuttumisesta henkilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Tuomioistuimien tulisi pitää paremmin huoli siitä, että suullinen käsittely järjestettäisiin jokaisen kohdalla vähintään yhdessä oikeusasteessa. Oikeuden viipymättä tutkintaan ei voida katsoa toteutuneen useissa tuomioistuinkäsittelyissä, jotka ovat koskeneet henkilön määräämistä tahdosta riippumattomaan hoitoon. Tuomioistuinkäsittelyjen viipymättä järjestämiseen tulisi myös kiinnittää huomiota, jotta tulevaisuudessa säästytettäisiin tältä osin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen langettavilta tuomioilta.

Tahdosta riippumattomassa hoidossa tulisi huomioida useita perusoikeuksien rajoitusedellytyksiä, kuten lailla säätämisen vaatimus ja laatuvaatimus, mielivallan kielto, oikeusturvavaatimus ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus. Näiden samojen vaatimusten noudattamista edellyttää myös Euroopan ihmisoikeussopimus. Laillisuusvaatimuksen mukaan rajoitusten tulee perustua lakiin, mikä toteutuukin tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoi-

---

²⁶¹ George TUGUSHIn, Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean (CPT) valtuuskunnan johtajan antama lausunto 2.10.2014.

don kohdalla. Tosin rajoituksen perustuminen lakiin ei vielä riitä, vaan ihmisoikeustuomioistuimien kiinnittää huomioita myös lain laatuun, mikä taas edellyttää, että valtiosisäinen oikeus antaa riittävää suojaa mielivaltaa vastaan. Lain laatuvaatimuksen mukaan säännösten ei tulisi jättää sijaa mielivallalle vapauden menettämistä koskevissa säännöksissä.

Lailla säätämisen vaatimuksen voidaan katsoa toteutuvan psykiatrisessa pakkohoidossa, mutta laatuvaatimus ei täyty, koska laki ei ole vielä täysin aukoton mielivallan kannalta. Näin ollen myöskään mielivallan kieltö ja oikeusturvavaatimus eivät täyty psykiatrisessa pakkohoidossa. Lisäksi laillisuusvaatimukselta edellytettävien täsmällisyyden ja tarkkuuden voidaan taas katsoa edellyttävän, että laissa säädettäisiin tarkemmin niistä tilanteista, joissa tarvitaan ulkopuolisen riippumattoman lääkärin lausunto.

Euroopan ihmisoikeussopimusta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntöä on alettu noudattamaan pikkuhiljaa enemmän ja enemmän kansallisella tasolla. Tämä käy ilmi Kuopion hallinto-oikeuden 21.8.2012 antamasta ratkaisusta²⁶², jossa noudatettiin heti ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjaa ja Itä-Suomen hallinto-oikeuden 28.5.2014 antamassa ratkaisusta²⁶³, jossa ihmisoikeustuomioistuimen tulkintalinjaa sovellettiin laajentavasti. Kuitenkaan kaikissa tuomioistuimissa ei sovelleta ihmisoikeussopimusta ja siihen liittyvää tulkintakäytäntöä yhtä hyvin. Parannettavaa on vielä.

Kansallisten viranomaisten ja tuomioistuinten tulisi lähestyä Euroopan ihmisoikeussopimusta sen yleisten tulkintaperiaatteiden kautta soveltaessaan ihmisoikeussopimusta. Näin edistettäisiin ihmisoikeussopimuksen määräysten toteutumista. Ihmisoikeussopimusta tulisikin tulkita ja soveltaa erityisesti sen tavoitteen ja päämäärän valossa, jotta vältyttäisiin langettavilta tuomioilta. Erityisen tärkeää on huomioida myös evolutiivis-dynaaminen tulkintaperiaate. Jos ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytäntö jätetään huomioimatta, voidaan helposti päätyä ihmisoikeussopimuksen tarkoituksen ja päämäärän vastaiseen tilaan. Jatkossa tarvitaan myös enemmän vuoropuhelua eri toimijoiden välillä, jotta päädyttäisiin ihmisoikeussopimuksen kannalta oikeanlaiseen ratkaisuun. Muun muassa Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean raportit ja oikeusasiamiehen kommentit tulisi huomioida paremmin.

---

²⁶² Kuopion HAO 21.8.2012 (12/0251/7).

²⁶³ Itä-Suomen HAO 28.5.2014 (14/5205/5).

Tärkein edellytys, jonka Euroopan ihmisoikeussopimus on asettanut oikeusturvalle psykiatriassa pakkohoidossa, on objektiivisuusvaatimus. Vaatimus koskee erityisesti lääkäreiden päätöksiä. Oikeus saada ulkopuolisen riippumattoman lääkärin arvio tulisi säätää kaikkiin tilanteisiin, joissa henkilö määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon. Lisäksi toinen iso epäkohta koskee pakkolääkitystä. Siihen tulisi myös säätää valitusmahdollisuus. Korjauksia tulisi tehdä lisäksi tuomioistuinkäsittelyjen osalta edellä esitetyn mukaisesti.

Mielenterveyslakia on jo pyritty korjaamaan oikeusturvaa koskevien puutteiden osalta, mutta vielä tarvittaisiin laajempi mielenterveislain tarkastelu²⁶⁴. Mielenterveyslakia tuleekin vielä tarkastella Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön asettamien edellytysten näkökulmasta. Mielenterveyslakia tulisi vielä muuttaa, koska se ei vastaa kaikilta osin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeusturvalle psykiatriassa pakkohoidossa asettamia edellytyksiä.

---

²⁶⁴ Ks. esim. HE 199/2013 vp. ja HE 92/2015 vp.